

POLITIETS BRUK AV SKYTEVÅPEN I NORDEN

Johannes Knutsson
redaktør

POL T HØGSKOLEN

POLITI

Polihøgskolan

Polisskolan

Politiets bruk av skytevåpen i Norden

Johannes Knutsson
redaktør

© Politihøgskolen, Oslo 2005

ISBN 82-7808-042-9

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Alle henvendelser kan rettes til:
Politihøgskolen
FoU-avdelingen
Slemdalsvn. 5
Postboks 5027, Majorstuen
0301 Oslo

www.phs.no

Layout: Eileen Schreiner Berglie, PHS
Trykk: ILAS Grafisk

Forord

Denne rapporten har sitt utspring i det samarbeidet som er etablert mellom skole-sjefene/rektorene ved politiutdanningsinstitusjonene i Norden. Under den årlige rektorkonferansen i 2002 ble det fra norsk side foreslått et felles nordisk forskingsprosjekt med de respektive lands institusjoner som base. Formålet med prosjektet skulle være å belyse et like vanskelig som kontroversielt tema, nemlig politiets bruk av skytevåpen. Prosjektet skulle ha både en rettsdogmatisk og en samfunnsvitenskapelig dimensjon. Således skulle fokus rette seg dels mot den rettslige reguleringen av politiets adgang til å bruke skytevåpen, dels mot å beskrive den faktiske bruk av skytevåpen i de enkelte land. Politihøgskolen tilbød seg å organisere prosjektet med professor Johannes Knutsson som prosjektleder. Samtlige i rektorkollegiet ga sin tilslutning til det foreslåtte prosjektet. Av praktiske grunner avsto imidlertid Island fra å delta.

Forutsetningene for å drive politiforskning varierer meget utdanningsinstitusjonene i mellom. Noen har etablerte politiforskningsmiljøer knyttet til politiutdanningen, andre ikke. De enkelte lands deltakelse ble således ulikt organisert.

I Danmark stilte Justisministeriet midler til disposisjon slik at to forskere fra det danske universitetsmiljøet kunne delta i prosjektet. Den finske politiskolen i Tammerfors engasjerte to politilærere med instruksjon i bruk av maktmidler som spesialer samt en professor fra universitetet i Helsingfors. I Norge kom en av deltakerne fra forskingsavdelingen ved Politihøgskolen og den andre fra Lovavdelingen i Justisdepartementet. Rikspolisstyrelsen i Sverige bevilget forskningsmidler slik at en forsker fra Stockholms universitet kunne engasjeres ved Polishögskolan. I tillegg deltok en forsker ved høgskolen i prosjektet.

Sluttproduktet er den foreliggende rapporten. Fra et mer overgripende ståsted vil jeg rette fokus mot tre forhold. Det ene er selvfølgelig resultatet i seg selv med en utsagnskraft som åpner for verdifulle sammenstillinger og analyser. Det andre er arbeidsformen som skjedde i det nordiske samarbeidets ånd. Med ytterligere erfaringsutveksling og samarbeid landene i mellom burde den valgte arbeidsmetodikken være appliserbar også på andre fagfelt innenfor politivitenskapen. For det tredje viser studien hva som kan utvikles i møtet mellom rettsvitenskap og samfunnsvitenskap.

Politihøgskolen, Oslo den 28. februar 2005

Ragnar L. Auglend
rektor

Innhold

<i>Introduktion och författarpresentationer</i> Johannes Knutsson	s. 7
<i>Nye regler for politiets brug af skydevåben i Danmark</i> Thomas Elholm	s. 11
<i>Politiets brug af skydevåben i Danmark</i> Lars Holmberg	s. 29
<i>Den finska polisens användning av skjutvapen - juridiska aspekter</i> Dan Frände	s. 45
<i>Polisens bruk av skjutvapen - det finska exemplet</i> Carl-Gustav Åminne och Jyrki Lounaskorpi	s. 61
<i>Politiets bruk av skytevåpen - Rettslige problemstillinger</i> Tor-Geir Myhrer	s. 75
<i>Bevæpning og bruk av våpen i norsk politi</i> Jon Strype	s. 93
<i>Svenska polisens rätt att skjuta</i> Annika Norée	s. 107
<i>Polisens bruk av skjutvapen - det svenska exemplet</i> Johannes Knutsson	s. 123
<i>Polisens bruk av skjutvapen i Norden - en jämförelse</i> Johannes Knutsson och Annika Norée	s. 139

Introduktion och författarpresentationer

Johannes Knutsson

Detta arbete består av en samling uppsatser på temat polisens bruk av skjutvapen. Att polisen har tillgång till skjutvapen för att kunna sköta sin uppgift är ofrånkomligt. Men det ligger i sakens natur att detta bruk alltid kommer att vara kontroversiellt och ofta satt i fråga. Reglering, utrustning, utbildning och uppföljningsprocedurer påverkar polisens användning av skjutvapen men är faktorer som ser olika ut i världen. Dessa olikheter får i sin tur konsekvenser för praktiken och ytterst för antalet skjutningar och följderna av dessa. I en strävan att få ett ändamålsenligt och restriktivt bruk av skjutvapen är kunskap om policyn i olika länder betydelsefull. Jämförelser av länder som har olika lösningar och erfarenheter kan ge värdefulla insikter. Detta är i korthet tankarna bakom detta arbete.

I studien ingår fyra av de nordiska länderna, nämligen Danmark, Finland, Norge och Sverige. För varje land behandlas två övergripande frågor: dels hur lagstiftaren har valt att reglera polisens bruk av skjutvapen, dels hur bruket gestaltar sig. Det rör sig således om en rättsdogmatisk och en empirisk frågeställning. I varje land har en jurist och personer med kunskaper om polisens vapenbruk tagit sig an dessa frågor. De olika bidragen presenteras land för land med först en uppsats om regleringen och därefter en redogörelse för det faktiska bruket. Studien avslutas med en jämförelse. Bidragsgivarna har skrivit på sina hemlandsspråk, de finska har dock valt att skriva på svenska.

Författarna presenteras nedan i bokstavsordning.

Thomas Elholm är ph.d., cand.jur. och verksam som forskare och adjunkt i straffrätt vid den juridiska institutionen vid Syddansk universitet. Han har tidigare arbe-

tat som jurist i EU-direktoratet i Köpenhamn. Han disputerade 2002 med en avhandling om förhållandet mellan dansk straffrätt och EU-rätten. Thomas Elholm har också publicerat flera artiklar och en bok om detta tema, samt boken *Politiets brug af skydevåben – juridiske aspekter* (2003).

Dan Frände är professor i straff- och processrätt vid den juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet. Han blev juris doktor med avhandlingen *Den straffrättsliga legalitetsprincipen* (1989) och har sedan dess publicerat flera böcker och artiklar inom den finska straff- och straffprocessrätten. Dan Frändes senaste bok är *Allmän straffrätt* (2004). Boken innehåller en genomgång av den omfattande reformen av den finska straffrättens allmänna läror 2004.

Lars Holmberg är filosofie doktor, antropolog och verksam som forskningslektor vid den juridiska fakulteten vid Köpenhamns universitet. Han har sysslat med polisforskning under en lång rad av år. Hans forskning har framför allt handlat om olika försök att ändra och utvidga närpolisverksamheten i Danmark. Lars Holmberg har också gett ut flera böcker om dansk polis, bland annat *Inden for lovens rammer – politiets arbejdsmetoder og konkrete skøn* (1999).

Johannes Knutsson är professor i polisforskning vid polishögskolan i Oslo. Han är även verksam vid polishögskolan i Solna och knuten till Jill Dando Institute of Crime Science vid University College London. Han erhöll sin doktorsgrad med avhandlingen *Polisen och brottspreventionen* (1984) och har sedan dess i första hand ägnat sig åt forskning om brottsprevention och andra aspekter av polisverksamheten. Johannes Knutssons senaste bidrag återfinns i *Problem-oriented policing – from innovation to mainstream* (2003).

Jyrki Lounaskorpi är överkommisarie och lärare vid polisskolan i Tammerfors, där han ansvarar för utbildningen i bruket av maktmedel sedan 2003. Han har arbetat som polis sedan 1984 och har efter 1986 fungerat som utbildare i maktmedel på samtliga delområden. Jyrki Lounaskorpi är medlem av den så kallade forskningsgruppen vid inrikesdepartementet.

Tor-Geir Myhrer är juris doktor sedan 2000 och försteamanuensis II vid universitetet i Oslo. Sedan 2003 är han även förordnad som lagrådgivare vid justitiedepartementets rättsavdelning. Han har tidigare arbetat bland annat som domarfull-

måktige, polisjurist vid Romerike polisdistrikt, förstestatsadvokat vid Riksadvokatämbetet och universitetsstipendiat. Tor-Geir Myhrer har bland annat publicerat boken *Personvern og samfunnsforsvar. Om taushetsplikt og ytringsrett i straffesaksbehandlingen* (2001).

Annika Norée är juris doktor och verksam som forskare och lärare i straffrätt vid den juridiska institutionen vid Stockholms universitet. Vid sidan härav föreläser hon bland annat vid polishögskolan i Solna, där hon tidigare varit anställd. Hennes forskning rör främst frågor inom straffrättens allmänna del och polisrätt. Annika Norée utkom senast med boken *Polisers rätt att skjuta* (2004) och har tidigare publicerat bland annat avhandlingen *Laga befogenhet. Polisens rätt att använda våld* (2000) och flera artiklar inom sitt forskningsområde.

Jon Strype är försteamanuensis och psykolog och arbetar som forskare vid polishögskolan i Oslo. Han har tidigare publicerat en rapport om polisens vapen användning i Norge och Sverige tillsammans med Johannes Knutsson, *Politiets bruk av skytevåpen* (2002). Jon Strype har dessutom lett ett forskningsprojekt om posttraumatiska reaktioner bland norska poliser.

Carl-Gustaf Åminne är överkonstapel vid polisnärheten i Jakobstad. Han tjänstgjorde som polis 1969–2003 och har sedan 1979 deltagit i olika arbetsgrupper och kommittéer för utvecklingen av maktmedelsutbildningen i Finland. Arbetet har bland annat resulterat i förslag till olika anvisningar, föreskrifter, direktiv och förordningar som under åren har berört maktmedelsutbildningen på olika nivåer. Carl-Gustaf Åminne har periodvis även arbetat som maktmedelsinstruktör vid polisskolan i Tammerfors.

Nye regler for politiets brug af skydevåben i Danmark

Thomas Elholm

Den danske politilov trådte i kraft den 1. august 2004. Dermed kom et helt nyt regelgrundlag for politiets brug af skydevåben. Retstilstanden forbliver dog stort set uændret. Formålet med det følgende er for det første at redegøre for, hvornår politiet *klart* er berettiget til at bruge skydevåben. For det andet at pege på og analysere nogle af de finesser, hvor der er lidt uklarhed. Med «klart berettiget» menes i denne sammenhæng straffrit. Spørgsmålet om erstatningsansvar er stort set ladet ude af denne fremstilling af pladshensyn (se evt. Elholm 2002, s. 75 ff.). Af samme grund er fremstillingen meget summerisk. For en mere dybtgående behandling af emnet, se Hennieson 2004, s. 167 ff. og Elholm 2002.

En fremstilling af dette emne kan ske på flere måder. Det er min fornemmelse, at det i praksis mest hensigtsmæssige – såvel for anvenderen af skydevåben, som for retsanvender – er at tage udgangspunkt i de situationer, som kan give anledning til brug skydevåben. Den langt hyppigste er *angrebsituationen*, dvs. skydevåben bruges til at afværge farlige angreb (afsnit om «Angreb»). Hertil kommer – dog langt mindre relevant i praksis – *retshåndhævelsessituationen*, dvs. typisk brug af skydevåben for at pågribe en person (afsnit om «Retshåndhævelse»). Endelig for det tredje nogle få og sjældent forekomne situationer, som kan betegnes *nødsituationer* (afsnit om «Nød»).

Det følgende omfatter brug af *skydevåben* som skydevåben, dvs. ikke som slagvåben. Det omfatter alt fra at true med at skyde til at skyde. Derimod omfattes ikke situationer, hvor politiet trækker våbenet for at *forberede* sig på et *eventuelt* angreb eller indgreb. Utilsigtet brug er heller ikke omfattet, f.eks. hvor skud går af under rensning eller forevisning af våbenet. Der skal være tale om en «magtanvendelsessituation», hvor

brug af skydevåben er «tilkendegivet», jf. også bemærkningerne til politilovens § 17, hvorefter det beror på en «konkret vurdering af den enkelte polititjenestemands håndtering af sit våben eventuelt sammenholdt med den pågældendes udtalelser, hvornår der foreligger en tilkendegivelse om anvendelse af skydevåben».

Forholdet mellem de relevante regler

Tidligere fandtes hjemlen for politiets brug af skydevåben i en række forskellige love og forskrifter, herunder straffeloven (strl.), retsplejelovens (rpl.) og sædvaner. Skydereglementet indgår også i analyser af, hvornår politiet berettiget kunne bruge skydevåben. I dag er politiloven den centrale retskilde. Den indeholder bl.a. bestemmelser om hjemmel til indgreb, regler for magtanvendelse generelt (nødvendighed, forholdsmæssighed m.m.) og specifikke bestemmelser vedrørende brug af skydevåben.

Det er dog ikke helt udelukket, at hjemmel fortsat kan søges i de øvrige, hidtil anvendte regler. Det fremgår af bemærkningerne til lovforslaget om politiloven:

Der kan være andet grundlag for politiets indgreb, herunder sædvaneret og almindelige nødretlige principper. De situationer uden for strafferetsplejen, der – ud over, hvad der på særligt regulerede områder følger af lov eller bestemmelser fastsat i medfør af lov – kan berettige indgreb, er i videst muligt omfang søgt dækket ind af de foreslåede bestemmelser i lovforslagets §§ 4-13. Det kan imidlertid ikke udelukkes, at der i praksis vil kunne forekomme andre situationer, hvor indgreb vil kunne foretages på andet grundlag, herunder sædvaner eller almindelige nødretlige betragtninger.

Som redegørelsen i det følgende viser, er der netop enkelte punkter, hvor der måske kan hentes hjemmel i strl. regler om nødværge (§ 13, stk. 1) og nødret (§ 14). Derimod fremgår af politilovbetænkningen (bemærkningerne til kapitel IV), at strl. § 13, stk. 3, om retshåndhævelse, *ikke længere* skal danne grundlag for en vurdering af, om politiets magtanvendelse har været berettiget. Og i bemærkningerne til politilovens § 15 står, at denne *udtømmende* opregninger de af politiets opgaver, hvor der kan anvendes magt.

Skydereglementet er fortsat gældende, og reglerne i politiloven er ifølge politilovbetænkningen (afsnit 6.5.3) «i vidt omfang en videreførelse – og til en vis grad en

sammenskrivning og sproglig tilretning – af de centrale bestemmelser» i skydereglementet. Den eneste indholdsmæssige ændring fra skydereglementet til politiloven, som der peges på i betænkningen, er, at der nu er givet udtrykkelig hjemmel til brug af skydevåben i nødhjælpstilfælde, dvs. brug af skydevåben for at forhindre selvmord.

Tidligere – før politiloven – kunne det i princippet forekomme, at domstolene afviste nødværge efter § 13, selvom skydereglementet var fulgt til punkt og prikke (Henricson, 1999 s. 94). Det hænger sammen med, at skydereglementets regler er interne instrukser og ikke har karakter af retsregler. En betjent kunne med andre ord risikere straf, selvom skydereglementet var efterlevet. Nu er skydereglementets bestemmelser som nævnt integreret i politilovens § 17, og dermed er der ved lov givet hjemmel til den beskrevne adfærd. Betjenten risikerer derfor ikke straf, hvis politilovens regler følges.

Omvendt er *manglende* hjemmel til brug af skydevåben i politiloven *ikke ensbetydende* med strafansvar. Politiloven indeholder ikke strafbestemmelser for politiets overtrædelse af reglerne. Dermed afhænger et strafansvar af reglerne i strl., i praksis navnlig §§ 13 og 14 om nødværge og nødret.

Strl. §§ 13 og 14 fritager enkelte handlinger fra straf, som ikke er berettiget (hjemlet) efter politiloven og skydereglementet. F.eks. hjemler skydereglementet og politiloven (naturligvis) ikke exces i nødværge, men dette er straffrit efter strl. § 13, stk. 2. Det er vel ikke sandsynligt, at betjentene i sådanne situationer vil blive pålagt disciplinære sanktioner, men det kan teoretisk set ikke udelukkes. I sagen U 2003.1442 Ø fandt anklagemyndigheden, at betjenten ikke havde forsæt til drab (strl. § 237) eller nærliggende fare for nogens liv eller førlighed (strl. § 252). Der blev derfor ikke rejst tiltale, men Rigspolitichefen mente, at skydereglementet burde indskærpes over for betjenten, fordi der ikke havde været tilstrækkelig grund til brug af skydevåben.

Angreb

Den i praksis utvivlsomt mest relevante situation, for så vidt angår politiets brug af skydevåben, er den, hvor skydevåbenet anvendes for at afværge et påbegyndt eller overhængende angreb mod personer eller ejendom. Dette kaldes i det følgende for *angrebssituationen*, jf. politiloven:

§ 17. Skydevåben må kun anvendes med henblik på

1) at afværge et påbegyndt eller overhængende farligt angreb på person [...]

3) at afværge et påbegyndt eller overhængende farligt angreb på samfundsvigtige institutioner, virksomheder eller anlæg.

Om det, som angribes

De angreb, som berettiger anvendelse af skydevåben, vil først og fremmest være sådanne, som er rettet mod *personer*. Det kan være angreb mod den betjent, som skyder, men det kan også være angreb rettet mod en kollega eller en tredje person.

Angrebet kan også være rettet mod «samfundsvigtige institutioner, virksomheder eller anlæg». Af bemærkningerne til § 17 fremgår, at dette omfatter offentlige institutioner med en særlig betydning for samfundets funktion, men også private virksomheder af særlig betydning. Som eksempler nævnes kongehuset, Folketinget, ministerierne, politi- og retsbygninger, jernbaneanlæg, broer, havne, lufthavne, telefonanlæg, radio- og TV-stationer, elektricitetsværker, vandforsyningsanlæg, banker og posthuse, samt større eller livsvigtige industrianlæg.

Samfundsinteresser nævnes *ikke* i denne forbindelse. Det er ellers i litteraturen antaget, at strl. § 13, stk. 1, gør det til straffri nødværge at forhindre angreb mod *væsentlige almindelige samfundsinteresser* (Komm. strl., s. 144). Det kan efter omstændighederne være spionage (Komm. strl. s. 144). Hvor grænsen går, er uafklaret. Der skal uden tvivl lægges særlig vægt på ordet *væsentlig*, når det drejer sig om afværgelse ved *brug af skydevåben*. Det vil derfor i praksis være yderst sjældent, at angreb på samfundsinteresser berettiger brug af netop skydevåben. Det er muligvis derfor, at samfundsinteresser ikke er medtaget i § 17 – og i øvrigt heller ikke i skydereglementet. Det er således uberettiget efter politiloven og reglementet at bruge skydevåben i sådanne tilfælde, men – efter omstændighederne – ikke strafbart, jf. strl. § 13.

Om angrebet

Angrebet skal være *påbegyndt* eller *overhængende*. I praksis vil dette kriterium sjældent volde problemer i politiets arbejde, hvor det handler om afværgelse af legemsangreb, og hvor der er en tæt tidsmæssig sammenhæng mellem angreb og afværgelse.

Ordet «overhængende» angiver det tidsmæssige lidt fjernere, men dog sikre angreb, f.eks. aktivering af tidsindstillet bombe. Er angrebet hverken påbegyndt eller overhængende, vil det som altovervejende hovedregel ikke være berettiget at bruge

skydevåben. En ren verbal trussel – uden besiddelse af våben – om, at «jeg slår dig ihjel», vil således ikke være nok (se også Hurwitz, 1952 s. 265 f.). I sådanne situationer vil politiet have mulighed for at gribe ind på anden måde.

Kravet om aktualitet betyder tillige, at *afsluttede* angreb ikke berettiger anvendelse af magt, herunder skydevåben.

Om afværgehandlingen

I punkterne ovenfor er hovedsageligt angrebet og det angrebne beskrevet. I det følgende fokuseres på krav til afværgehandlingen. Det følger af politilovens § 16, at magtanvendelse, herunder brug af skydevåben, skal være nødvendig, forsvarlig og proportional.

§ 16. Politiets magtanvendelse skal være nødvendig og forsvarlig og må alene ske med midler og i en udstrækning, der står i rimeligt forhold til den interesse, der søges beskyttet. Det skal indgå i vurderingen af forsvarligheden, om magtanvendelsen indebærer risiko for, at udenforstående kan komme til skade.

Stk. 2. Magt skal anvendes så skånsomt, som omstændighederne tillader, og således at eventuelle skader begrænses til et minimum.

I praksis vil der typisk være behov for – og rent faktisk ske – en samlet afvejning og vurdering af hele den konkrete situation med henblik på at vurdere dette. I det følgende ridses en række principper op, som alle udspringer af kravene om nødvendighed, forsvarlighed og proportionalitet, og som indgår i afvejningen i forbindelse med en angrebssituation.

Mindste middels princip

Det er et helt centralt princip for politiets magtanvendelse, at det mindst indgribende middel, der er egnet til at nå målet, skal anvendes. I skyderelementet hedder det mere konkret, at skydevåben kun må anvendes når «andre midler og metoder under de givne forhold skønnes utilstrækkelige for at modstå eller afværge» (§ 1, stk. 1).

Måske kan der ligefrem udledes en pligt for politiet til at forsøge at *undgå at fremkalde* en situation, hvor anvendelse af skydevåben bliver nødvendigt. I U 1997.1667 H lagde en dissenterende dommer vægt på, at politiet burde have for-

søgt at undgå en situation, hvor anvendelse af skydevåben i nødværge blev nødvendigt. Politiet havde tvunget en mand ud af sit hjem med tåregas, hvorefter han angreb politiet. Spørgsmålet var, om politiet burde have ventet og grebet situationen anderledes an. Det mente denne dommer og stemte for at gøre politiet erstatningsansvarlig. Sagen er dog, som det fremgår, en erstatningssag, og der gælder ikke nødvendigvis samme krav i forbindelse med et strafansvar. På den ene side gør politiets beføjelser, opgaver og uddannelse det nærliggende at stille krav om, at fremprovokering af angreb undgås. På den anden side gør politiets opgaver det indimellem nødvendigt, at de griber ind. Politiet kan i mange tilfælde ikke blot «lade stå til» eller flygte (og anmelde forholdet). Måske kan dommen i U 1997.1667 H tages som udtryk for netop det.

Politiet må vente i det længste med at bringe skydevåben i anvendelse. Det følger af kravet om nødvendighed. Endvidere hedder det i politilovens § 16, stk. 2, at «[m]agt skal anvendes så skånsomt, som omstændighederne tillader, og således at eventuelle skader begrænses til et minimum», og det hedder i § 17, stk. 2:

Før politiet afgiver skud, der indebærer risiko for skade på person, skal det så vidt muligt først ved advarselsråb og dernæst ved varselsskud tilkendegives vedkommende, at politiet har til hensigt at skyde, hvis ikke politiets påbud efterkommes. Det skal endvidere så vidt muligt sikres, at vedkommende har mulighed for at efterkomme påbuddet.

Det kan ikke anses for nødvendigt at skyde mod kroppens vitale dele, hvis uskadeliggørelse af angriberen kan ske ved skud mod arme/ben. I praksis ses som regel, at der først skydes mod en angribers ben. Desuden må afværgelse så vidt muligt først forsøges med et enkelt skud, og der skal holdes inde, så snart det skønnes unødvendigt at fortsætte med at skyde.

Proportionalitetsprincippet ved angreb

Ifølge politilovens § 16 skal brug af magt være «nødvendig og forsvarlig og må alene ske med midler og i en udstrækning, der står i rimeligt forhold til den interesse, der søges beskyttet». I strl. § 13, stk. 1, kommer proportionalitet til udtryk i vendingen om, at afværgehandlingen ikke må gå «åbenbart ud over, hvad der under hensyn til angrebets farlighed, angriberens person, og det angrebne retsgodes

betydning er forsvarligt». Der er med politiloven muligvis ikke tilsigtet nogen forskel til strl. § 13. Det fremgår nemlig af bemærkningerne i forarbejderne til § 16 (politilovbetænkning s. 221):

Magtanvendelsen skal for det første være «nødvendig og forsvarlig». Tilsvarende udtryk findes i straffelovens § 13, og denne bestemmelse skal sammen med retspraksis på området være vejledende for forståelsen af de nævnte udtryk.

Men ordlyden er forskellig, og det virker umiddelbart mærkeligt, at det, som efter strl. 513 ikke «åbenbart går ud over», hvad der er forsvarligt, skulle svare til politilovens krav om forsvarlighed. Som det fremgår af citatet, er § 13 og retspraksis kun vejledende, men dermed ryddes uklarheden netop ikke af vejen. Det er så meget desto mere mærkeligt, eftersom der i litteraturen netop tillægges begrebet «åbenbart» en betydning for straffriheden efter § 13 (Komm. strl., s. 147). Også skyde-reglementet opererer med begrebet «åbenbart». I det følgende går jeg ud fra, at der ikke er nogen forskel, dvs. proportionalitetsprincippet i strl. § 13 og retspraksis kan lægges til grund.

Angebets farlighed

Efter proportionalitetsprincippet er det *ikke* nok, at brug af skydevåben er *nødvendigt*, og at alle andre midler er utilstrækkelige. Der skal være tale om beskyttelse af særlig tungtvejende hensyn. I modsat fald er der ikke den rette *proportion* mellem mål og middel. Således må skydevåben som altovervejende hovedregel ikke anvendes til afværgelse af angreb i form af simpel vold. Som tommelfingerregel gælder, at «en forsvarshandling, der svarer til det truende angreb, er forsvarlig» (Toftegaard Nielsen, 2004 s. 133). I politilovens § 17 er det beskrevet som et krav om, at angrebet skal være *farligt*. I bemærkningerne til denne bestemmelse hedder det:

Angrebet skal være farligt. Det vil sige, at angrebet skal indebære eller formodes at indebære fare for den angrebne persons liv eller fare for, at den pågældende pådrager sig alvorlige helbredsskader. Dette vil navnlig være tilfældet, hvis angriberen er bevæbnet med skydevåben eller et farligt stik- eller slagvåben. Et angreb kan endvidere være farligt, hvis det udføres så kraftigt og brutalt – eventuelt af flere i forening – at der af den grund er anledning til at frygte for den angrebne persons liv mv.

Beskrivelsen kan rummes inden for gerningsbeskrivelserne i strl. §§ 245 og 246 om kvalificeret vold og vold med døden til følge. Som regel vil anvendelse af de våben, der medfører strafansvar efter § 245, også berettige brug af skydevåben. Det afhænger dog af, hvordan de bruges. Anklagemyndigheden har i alle sager (siden 1996), hvor en person er blevet angrebet med sådanne våben, undladt at rejse tiltale mod den pågældende betjent for brug af skydevåben. Det fremgår af gennemgang af Rigsadvokatens Beretning for de pågældende år. Tilsvarende vil kvælertag, som er omfattet af § 245, også berettige brug af skydevåben.

Den angribende person

Det fremgår af § 13, stk. 1, at afværgehandlingen ikke må gå åbenbart ud over, hvad der er forsvarligt under hensyn til *angriberens person*. Det må antages, at politiet skal være særligt tilbageholdende med at anvende skydevåben mod børn, og det må navnlig gælde, jo yngre børnene er. På den anden side kan det i mange situationer sikkert være svært for den enkelte betjent at vurdere alderen, og hensynet til at afværge faren for den angrebne må veje tungt. Et angreb fra en 14-årig kan være præcis så farligt, som fra en 18-årig.

Tilsvarende kan det være svært at vurdere, om en angriber er sindssyg eller åndssvag. I sagen U 1997.1667 H, hvor politiet skød og dræbte en person, som skulle anholdes, var der flere indikationer på, at vedkommende var psykisk uligevægtig eller sindsforvirret. De pårørende anlagde erstatningssag mod politiet for tab af forsørger, fordi politiet ikke havde grebet situationen an efter psykiatrilovens regler om tvangsindlæggelse. Landsretten, såvel som flertallet i Højesteret, afviste erstatningsansvar. Det var i retssagerne (og af statsadvokaten) lagt til grund, at betjentene havde handlet (straffrit) i nødværge. Måske kan det tages som udtryk for, at det afgørende i forbindelse med afværgelse af farlige angreb – herunder ved brug af skydevåben – ikke er angriberens sindstilstand, men angrebets farlighed. Det synes at harmonere med administrativ praksis, hvorefter der ikke bliver rejst tiltale eller disciplinærsager mod betjente, der har brugt skydevåben mod sindsforvirrede personer, når blot situationen har været tilstrækkelig farlig.

Hensynet til *angriberens person* omfatter andet, end det ovenfor anførte om børn, sindssyge m.m. Forkundskab om angriberen – at denne er farlig, før er dømt for vold osv. – vil kunne indgå i afvejningen og gøre brug af skydevåben berettiget

(men også medføre tjenstligt ansvar m.m. for ikke at have taget hensyn hertil ved planlægningen og iværksættelsen af indgrebet).

Den angrebne/forsvarende persons forhold

Opregningen af hensyn i strl. § 13, stk. 1, er næppe udtømmende (jf. Hurwitz, 1952 s. 270 og Waaben, 1997 s. 118). Der kan også lægges vægt på den forsvarende persons forhold, f.eks., hvorvidt betjenten var alene (evt. mod flere), og om der var andre afværgemuligheder, herunder mulighed for tilkaldelse af assistance. Det kan også være et spørgsmål om, hvorvidt den angrebne var værgeløs. Sådanne situationer kan også opfattes som (ekstra) farlige, dvs. påvirke bedømmelsen af angrebets farlighed.

Fare for udenforstående ved angreb

Det er afgørende i forbindelse med brug af skydevåben, at udenforstående bringes i mindst mulig fare. Det fremgår af politilovens § 17, stk. 3, at hvis der er «nærliggende risiko for, at udenforstående kan blive ramt, må der kun skydes i yderste nødsfald». Ifølge bemærkningerne til § 17, stk. 3, indebærer begrebet «nærliggende», at alene en mere teoretisk risiko for udenforstående ikke udløser de skærpede betingelser for skudafgivelse.

Ifølge forarbejderne til § 17, stk. 3, vil det navnlig være «nærliggende» i situationer med mange mennesker, men også risiko for gennemskydning og rikochetterende projektiler kan efter omstændighederne medføre en nærliggende risiko for andre. Måske vil det også være tilfældet, hvor oversigtsforholdene er vanskelige (f.eks. på grund af tåge), og der må antages at befinde sig andre personer i nærheden (jf. 20 § i Rikspolisstyrelsens föreskrifter).

I forlængelse heraf bemærkes, at skud normalt kun må afgives, hvis betjenten har kontrol over skudretningen. Det følger generelt af forvarlighedsvurderingen (jf. bemærkningerne til politilovens § 16, stk. 1).

Om begrebet «yderste nødsfald» hedder det i bemærkningerne til § 17, stk., 3, at der som udgangspunkt må kræves en høj grad af sandsynlighed for, at personer pådrager sig alvorlige helbredsskader eller mister livet. Endvidere hedder det, at pågribelse af en person eller afværgelse af fare for tingsødelæggelser *som udgangs-*

punkt ikke vil kunne berettige anvendelse af skydevåben, hvis det vil indebære en nærliggende risiko for, at udenforstående kan komme til skade. Det må være et udgangspunkt med meget få undtagelser. Men det bemærkes, at såvel politiloven, som de norske og de svenske administrative bestemmelser går ud fra, at der *kan* afgives skud, *selvom* der er nærliggende risiko for skade på udenforstående. Det beror – indtil videre og noget utilfredsstillende, men måske nødvendigvis – på en konkret fortolkning.

Subjektive forhold ved angreb

Det er den enkelte betjent, der må vurdere, om der foreligger en nødværgesituation og om betingelserne for at anvende skydevåben er opfyldt. Set i lyset af det ovenfor anførte, kan det virke som en overordentlig kompliceret og vanskelig vurdering af skulle foretage i praksis – og ofte i løbet få sekunder.

Hertil bemærkes for det første, at det som udgangspunkt er den måde, hvorpå den skydende betjent opfatter de *faktiske omstændigheder*, som lægges til grund for vurderingen af et evt. *strafansvar*. Har betjenten ikke vidst, at der var tale om optagelser til en actionfilm, men troet, at der var tale om rigtige angreb, kan betjenten ikke straffes for f.eks. forsætlig drab eller vold (men derimod for f.eks. uagtsomme forhold). Det samme gælder, hvis betjenten troede, at attrappistolens var en ægte pistol. Betjenten er i sådanne situationer i en faktisk vildfarelse som udelukker forsæt (til vold, drab m.m.), men ikke ansvar for manglende opfyldelse af tjenstlige pligter. Der henvises til U 1998.504 V og U 2003.1442 Ø. Har betjenten således fejlvurderet angrebets farlighed, udelukker det forsæt til vold m.m., og betjentens opfattelse af situationens farlighed lægges som udgangspunkt til grund – dog ikke helt uden en vurdering af, i hvilken grad de faktiske omstændigheder bestyrker denne opfattelse. Har betjenten ved sin vurdering af den faktiske situation handlet uagtsomt, kan hun eller han evt. dømmes for et uagtsomt forhold (f.eks. uagtsomt manddrab) og drages til ansvar for manglende opfyldelse af tjenstlige pligter.

For det andet bemærkes, at det ikke udelukker forsæt, når betjenten har misforstået, hvad der menes med *forsvarligt* og *nødvendigt*. Dette er en retlig og objektiv vurdering (se f.eks. Toftegaard Nielsen, 2004, s. 136, og Komm. strl., s. 147). Alligevel er det måske rimeligt at antage, at «den retlige bedømmelse skal ske med fornøden indlevelse i den handlendes situation og hans muligheder for at bedøm-

me angreb og afværgemuligheder» (jf. Waaben, 1997 s. 119 og tillige Hurwitz, 1952 s. 269). Det er i denne sammenhæng, således som det sker i Komm. strl., værd at henvise til, at mindre overskridelser af det forsvarlige er straffri, jf. ordlyden i § 13, stk. 1, hvorefter nødværgehandlingen ikke må være «åbenbart uforsvarligt (se også Waaben, 1997 s. 118 om «bevisskøn i nødværgeudøverens favør»)). Der indrømmes altså betjenten en vis skønsmargen med hensyn til, hvornår noget kan opfattes som forsvarligt.

For det tredje bemærkes, at selv om denne skønsmargen overskrides, og betjenten handler åbenbart uforsvarligt, vil handlingen være straffri efter § 13, stk. 2, hvis overskridelsen er begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse. Måske forhindrer betjentes uddannelse og opgave i almindelighed straffrihed efter § 13, stk. 2 (Henricson, 2004 s. 79 ff.). I en kendt sag om et kioskrøveri i Ølby (utrykt dom af 19. juni 2003 fra Retten i Køge) skød betjenten mod en flygtende (ubevæbnet) person, som betjenten formodede medvirkede til røveriet. Han blev anset for straffri, jf. § 13, stk. 2. Her synes straffriheden at strække relativt langt – også for politiet. Efter politiloven og skyderelementet er der ikke hjemmel til at bruge skydevåben i en sådan situation (exces i nødværge).

Selv om der i en konkret sag ikke findes grundlag for straffrihed efter § 13, stk. 2, regnes det for en formildende omstændighed, at «gerningen grænser til at være omfattet af en straffrihedsgrund», jf. strl. § 82, stk. 1, nr. 3. Efter denne paragrafs stk. 1, nr. 4, er det endvidere formildende, hvis «gerningen er udført i en af den skadelidende ved retsstridigt angreb eller grov fornærmelse fremkaldt oprørt sindsstemning». Af § 83, fremgår, at straffen «kan nedsættes under den foreskrevne strafferamme, når oplysninger om gerningen, gerningsmandens person eller andre forhold afgørende taler herfor. Under i øvrigt formildende omstændigheder kan straffen bortfalde».

Retshåndhævelse

Med retshåndhævelse menes i denne sammenhæng politiets gennemtvungelse af påbud, anholdelse, pågribelse af personer eller forhindring af undvigelse af personer. I praksis afgives skud næsten udelukkende i angrebssituationer og kun meget sjældent i («rene») retshåndhævelsessituationer. De tilfælde, hvor det i praksis vil være berettiget at anvende skydevåben, er tilsvarende færre. Af disse grun-

de, og da der i en række henseender kan henvises til den omfattende gennemgang i fremstillingens afsnit om «Angreb» og «Retshåndhævelse», er det følgende ganske kortfattet.

Hjemmel for anholdelse, påbud m.m.

For at brug af skydevåben er berettiget i forbindelse med retshåndhævelse, må der for det første være hjemmel for den afgørelse, som skal håndhæves. Det vil være forskelligt, hvor hjemmelen i det konkrete tilfælde skal søges, men navnlig rpl. og nu politiloven er relevante. Lovligheden af afgørelserne afhænger tillige af, om der i det konkrete tilfælde er taget hensyn til de forvaltningsretlige principper, herunder saglighed, objektivitet, ligebehandling, proportionalitet osv. Hvornår og under hvilke betingelser, der er hjemmel til at udstede påbud m.m., er derfor et omfattende forvaltningsretligt spørgsmål.

Om håndhævelseshandlingen

Selv om der er hjemmel til at udstede påbud og anholde m.m., er det ikke ethvert middel, der kan sættes ind i håndhævelsen af disse afgørelser. Midlerne skal være «nødvendige», «forsvarlige» og proportionelle (jf. politilovens § 16). Det medfører, at håndhævelse af påbud (medmindre der er tale om angrebs- eller pågribelsessituationer) ikke må ske ved anvendelse af skydevåben. Af politilovbetænkningen (s. 52) fremgår ligefrem, at skydevåben «*naturligvis* ... ikke [må] anvendes med henblik på at gennemtvinge påbud» (min kursivering). I politilovens § 17 og skydereglementets § 6, der opregner de tilfælde, hvor politiet må afgive skud, er påbudssituationen da heller ikke nævnt.

Pågribelse

Skydevåben kan undtagelsesvis anvendes i visse situationer til pågribelse:

§ 17. Skydevåben må kun anvendes med henblik på

4) at sikre pågribelsen af personer, der har eller med rimelig grund mistænkes for at have påbegyndt eller gennemført et farligt angreb på person, medmindre

der ikke skønnes at være risiko for, at den pågældende på ny vil gøre sig skyldig i et sådant angreb,

5) at sikre pågribelsen af personer, der har eller med rimelig grund mistænkes for at have påbegyndt eller gennemført et farligt angreb på samfundsvigtige institutioner, virksomheder eller anlæg, eller

6) at sikre pågribelsen af personer, der har eller med rimelig grund mistænkes for at have begået alvorlige forbrydelser mod statens selvstændighed og sikkerhed, mod statsforfatningen eller de øverste statsmyndigheder.

Generelt er de krav, der stilles til anvendelse af skydevåben i sådanne situationer, i princippet de samme som anført ovenfor om *angrebssituationen*, dvs. krav om mindste middel og proportionalitet, men navnlig proportionalitetsbetragtninger fører til, at det sjældent vil være berettiget at anvende skydevåben til sådanne formål.

I § 17, *stk. 1, nr. 4*, skal begrebet «farligt angreb» forstås som i stk. 1, nr. 1 (se afsnittet om «angrebets farlighed»). Ifølge bemærkningerne til politiloven skal der efter § 17, *stk. 1, nr. 4*, tillige være tale om et «aktuelt forhold» og «tidligere begåede forhold vil ikke i sig selv kunne begrunde anvendelse af skydevåben».

I en situation, hvor der er tale om at pågribe en flygtende person, må karakteren af det begåede forhold, sandsynligheden for at den pågældende på ny vil gøre sig skyldig i et farligt angreb samt sandsynligheden for, at den pågældende kan pågribes på et senere tidspunkt, indgå ved vurderingen af, om skydevåben kan anvendes.

Efter § 17, *stk. 1, nr. 5*, kan skydevåben anvendes med henblik på at sikre pågribelsen af personer, der har eller med rimelig grund mistænkes for at have påbegyndt eller gennemført et farligt angreb på samfundsvigtige institutioner, virksomheder eller anlæg. Også denne bestemmelse vil i praksis kun sjældent finde anvendelse. Ifølge bemærkninger til nr. 5, vil kravet om nødvendighed og forsvarlighed indebære, at det formentlig kun vil være i forbindelse med handlinger, der har karakter af terrorvirksomhed. Angrebsobjekterne svarer til bestemmelsen i nr. 3, jf. ovenfor, afsnit «Om det, som angribes».

Efter § 17, *stk. 1, nr. 6*, kan skydevåben anvendes med henblik på at sikre pågribelsen af personer, der har eller med rimelig grund mistænkes for at have begået alvorlige forbrydelser mod statens selvstændighed og sikkerhed, mod statsforfatningen eller de øverste statsmyndigheder. Det er en meget uklar bestemmelse, der i øvrigt

svarer til skydereglementets § 6, stk. 3. De anvendte begreber svarer til overskrifterne på strl. kapitel 12 og 13. Men det er kun de «alvorlige forbrydelser» i disse kapitler, som er omfattet, jf. ordlyden af nr. 6.

Fare for personen, der skal pågribes

Proportionalitetsprincippet kræver en afvejning mellem hensynet til personen, som skal pågribes, og hensynet til retshåndhævelsen. Det fremgår af § 17, stk. 1, nr. 4-6, at kun specielle retshåndhævelsessituationer vejer så tungt, at det berettiger brug af skydevåben. Der er imidlertid stor forskel på, om personen risikerer at få helbreds-skader eller miste livet. I sidstnævnte tilfælde må den berettigede brug af skydevåben være betragteligt indsnævret. Tvivl opstår let i de situationer, hvor det er svært at bedømme risikoen for livsfare, f.eks. ved skud mod biler i bevægelse. I finsk, norsk og svensk ret er politiets skud mod transportmidler i bevægelse særlig reguleret og underkastet skærpede krav. I lyset af Tilst-sagen, hvor betjente skød og dræbte en biltyv, burde retningslinjer overvejes i Danmark. Der er flere andre eksempler. Nyligt har statsadvokaten besluttet at rejse tiltale for drab med en betjent, som i 2004 skød og dræbte føreren af en bil (efter at føreren havde påkørt betjentens kollega). Det er ikke meningen med politiloven, at den skal detailregulere brug af skydevåben i enhver situation, men skydereglementet burde måske præciseres – om ikke andet så for at give betjentene nogle klarere regler at holde sig til.

Fare for udenforstående ved retshåndhævelse

Der henvises til afsnit om «Fare for udenforstående ved angreb», hvoraf det fremgår, at skydevåben *som udgangspunkt ikke* kan anvendes i en pågribelsessituation, hvis der er nærliggende fare for udenforstående. Jeg tror, det må være et udgangspunkt med meget få undtagelser, men retstilstanden er uafklaret.

Subjektive forhold ved retshåndhævelse

Som udgangspunkt gælder herom det samme som anført ovenfor under afsnittet om «Subjektive forhold». Der henvises hertil og til Moe (1972 s. 153). For så vidt angår straffri overskridelse af grænserne for lovligt nødværge, jf. strl. § 13, stk. 2,

antager Waaben (1997 s. 123), at denne regel finder tilsvarende anvendelse, når der i magtanvendelsens situation er fremkaldt «skræk eller ophidselse hos den der udøver offentlig myndighed». Og det er vel den mest nærliggende læsning af paragraffen. Som påpeget af Hurwitz (1952 s. 277) er det dog vanskeligt at forestille sig, at en overskridelse af magtbeføjelserne i håndhævelsessituationerne kan være rimeligt begrundet i den fremkaldte «skræk og ophidselse».

Nød

Dette afsnit samler de tilfælde op, som ikke er nødværge og ikke retshåndhævelse, men hvor skydevåben alligevel kan anvendes. De kan sammenfattes under overskriften «nød». Tidligere faldt disse situationer ind under strl. § 14 om nødret, men nu er politiloven mest relevant.

Brug af skydevåben rettet mod tredjemand

Den bestemmelse i politiloven, som er relevant i denne sammenhæng, er § 17, stk. 1, nr. 2. Det hedder her, at skydevåben kan anvendes til at afværge overhængende fare i øvrigt for personers liv eller for, at personer pådrager sig alvorlige helbreds-skader.

Bestemmelsen sigter ifølge forarbejderne navnlig til de situationer, hvor politiet anvender magt over for en person af hensyn til den pågældende selv (nødhjælp i selvmordssituationer, jf. nærmere nedenfor). Det kan dog ikke fuldstændig udelukkes – hedder det videre – at anvendelse af skydevåben også vil kunne være berettiget i andre tilfælde, f.eks. over for personer, der lægger hindringer i vejen for politiets mulighed for at redde en person i livsfare. I så fald må brugen af skydevåben dog næppe medføre livsfare (Komm. strl. s. 154, Greve, 2004 s. 150 f., Toftegaard Nielsen, 2004 s. 145 f., og Waaben, 1997 s. 124), men personen må skydes i benet.

Mindre vanskeligt er det at anvende skydevåben mod tredjemands *ejendom*, f.eks. skud mod en hængelås for at redde liv/helbred eller pågribe en person. Proportionalitetskravet, der formentlig er lig med det strenge i strl. § 14, er i så fald lettere opfyldt. Der henvises generelt til fremstillingen i Elholm, 2003 s. 60 f.

Med udtrykket «alvorlige helbredsskader» præciseres proportionalitetskravet. Som udgangspunkt vil politiet ifølge forarbejderne til stk. 1, nr. 2, ikke kunne

anvende skydevåben, medmindre der er fare for skader af en karakter, der vil kunne medføre varige mén, længere tids sygeleje el. lign.

Nødhjælpsituationer

Der er typisk tale om den situation, at en person, som er ved at begå selvmord, skydes i benet, armen eller andre ikke livstruende steder på kroppen for at afværge selvmordet. Situationen er nok ikke nødret i strl. § 14's forstand, men såkaldt negotiorum gestio (uanmodet hjælp, Greve, 2004 s. 147 f.). I dag findes en udtrykkelig hjemmel til anvendelse i skydevåben i sådanne tilfælde, i politilovens § 17, stk. 1, nr. 2 (jf. forarbejderne til denne bestemmelse).

Subjektive forhold ved nød

I princippet gælder det samme som anført ovenfor i afsnittene om subjektive forhold. Der findes ingen bestemmelse i strl. § 14, som tilsvarende den i § 13, om excus i nødværge.

Sammenfatning

Politoloven samler og præciserer reglerne for brug af skydevåben. Hjemmel til brug af skydevåben findes nu i denne lov og ikke spredt i forskellige retskilder. Den betjent, som handler inden for politiloven, handler utvivlsomt berettiget og straffrit. Det er med til at skabe klarhed. Handles der i strid med politiloven, skal et evt. strafansvar fortsat findes i strl. Der vil således være situationer, hvor brug af skydevåben er uhjemlet efter politiloven og kan lede til disciplinæransvar, men ikke til straf.

Der er visse punkter, hvor politiloven i kombination med de ældre – fortsat gældende regler – kan give anledning til usikkerhed. For det første er forsvar mod angreb på *samfundsinteresser* ikke nævnt i politilovens § 17. Det er ellers i litteraturen antaget, at strl. § 13, stk. 1, gør det til straffri nødværge at forhindre angreb mod *væsentlige almindelige samfundsinteresser*. Formentlig fungerer § 13, stk. 1, her som hjemmelssupplement til politiloven, men i hvert fald fører § 13, stk. 1 – efter omstændighederne – til straffrihed i sådanne tilfælde.

For det andet følger det af politilovens § 16, at politiets handlinger skal være forsvarlige, mens strl. § 13, stk. 1, og skydereglementet blot kræver, at handlingerne «ikke åbenbart går ud over, hvad der ... er forsvarligt». Det giver en vis uklarhed.

Endelig bemærkes, at politiloven ikke præciserer reglerne for brug af skydevåben i visse, uklare situationer, som f.eks. i forbindelse med transportmidler i bevægelse (typisk flygtende gerningspersoner i biler). De øvrige skandinaviske lande og Finland har særlige regler herom. Noget tilsvarende kunne overvejes, måske ikke i politiloven, men i skydereglementet.

Litteratur

- Elholm, T.** (2003). *Politiets brug af skydevåben – juridiske aspekter*. København: Forlaget Thompson.
- Greve, V.** (2004). *Det strafferetlige ansvar. 2. udgave*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Henricson, I.** (2004). *Politiret*. 3. udgave. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Hurwitz, S.** (1952). *Den danske kriminalret*. København: GADs Forlag
- Moe, M.** (1972). Om grænserne for politiets beføjelse til at anvende magt ved anholdelse. *Juristen* s.145 ff.
- Toftegaard Nielsen, G.** (2004). *Strafferet I, Ansvar*, 2. udgave. København: Christian Ejlers' Forlag.
- Waaben, K.** (1997). *Strafferettens almindelige del, bind 1, 4. udgave*. København: GADJURA.

Forkortelser

Komm. strl.	Vagn Greve, Asbjørn Jensen, Gorm Toftegaard Nielsen, Straffeloven med kommentarer, almindelig del, 7. udg., København, 2001
Rikspolisstyrelsens föreskrifter	Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om Polisens skjutvapen m.m. RFSFS 2001:1, FAP 104-2
rpl.	Retsplejeloven, lovbekendtgørelse nr. 961 af 21. september 2004
politiloven	Lov om politiets virksomhed, lov nr. 444 af 9. juni 2004
politilovbetænkning	Politikommisionen: Betænkning om politilovgivning, nr. 1410, København, 2002
skydereglementet	Rigspolitichefen A Kundgørelse II, nr. 38, cirkulære 10703 af 18. februar 1998
strl.	Straffeloven, lovbekendtgørelse nr. 960 af 21. september 2004

Politiets brug af skydevåben i Danmark

Lars Holmberg

Dansk politi patruljerede som hovedregel ubevæbnede indtil 1965. Efter en tragisk hændelse dette år, hvor en mand skød og dræbte 4 politifolk på Amager, blev det besluttet, at politiet fremover skulle være bevæbnede under patrulje.¹ Det almindelige tjenestevåben blev en 7,65 mm Walther pistol. I 1998 påbegyndtes udskiftning af politiets pistoler til en kraftigere kaliber. Herudover har politiet anvendt maskinpistol, dog kun i særlige tilfælde, samt på Grønland US-karabin.

Dansk politi må iflg. Rigspolicefens kundgørelse anvende skydevåben til at afværge overhængende eller påbegyndte angreb på personer eller samfundsvigtige institutioner, samt med det formål at gennemføre anholdelse eller forhindre undvigelse af personer, som har begået, eller formodes at ville begå, alvorlige forbrydelser.²

Undersøgelsens datakilder

Hver gang, det danske politi anvender skydevåben, hvad enten der er tale om trusler, varselsskud eller direkte skud mod personer, skal der ske indberetning til Rigspolitiet, hvor Afdeling A: Udrykningsstyrken fører statistik over skudepisoderne.³ Data til brug for den foreliggende undersøgelse bygger dels på interne opgørelser foretaget af Rigspolitiet, dels på gennemgang af alle indberetninger fra ud-

---

¹ Nærmere herom kan findes i Tårnby Politi (1985)

² Reglerne vedr. dansk politis brug af skydevåben gennemgås i detaljer af Thomas Elholm i et andet afsnit af denne rapport. Se også Elholm (2003).

³ Vådeskud indberettes kun, hvis de er afgivet i forbindelse med aktiv tjeneste. For hele perioden er der mindre end 10 indberettede vådeskud i alt.

valgte år, og endelig på en detaljeret gennemgang af en i 1996 etableret elektronisk database.⁴ For alle årene er der desuden foretaget sammenligning med de tal, som er opgivet i Politiets Årsberetning, som blev udgivet frem til 1999. De forskellige kilder er af meget svingende kvalitet og detaljeringsgrad, og særlig oplysninger fra den første del af perioden må vurderes med forsigtighed. Det skal bemærkes, at databasen også indeholder oplysninger om politiets brug af CS-gas i forskellig form, herunder ammunition til gasgeværer. Antallet af indberetninger, som alene drejer sig om brug af gasvåben, er relativt beskedent, i gennemsnit omkring 5 procent. Det ville være muligt at udskille disse sager fra materialet vedr. perioden 1996-2002, men da en sådan udskilning ikke er mulig for de tidligere år, har vi af sammenligningsgrunde valgt ikke at gøre dette.

Politiets anvendelse af skydevåben

Politiet kan i udgangspunktet anvende skydevåben på flere måder: Våben kan anvendes som trussel alene, dels ved synligt at trække våbnet, dels ved med råb at true med skudafgivelse. Er dette virkningsløst, kan der afgives varselsskud, og våbnet kan endelig anvendes som magtmiddel gennem afgivelse af sigtede skud. De forskellige kategorier, som benyttes i det følgende, er defineret således:

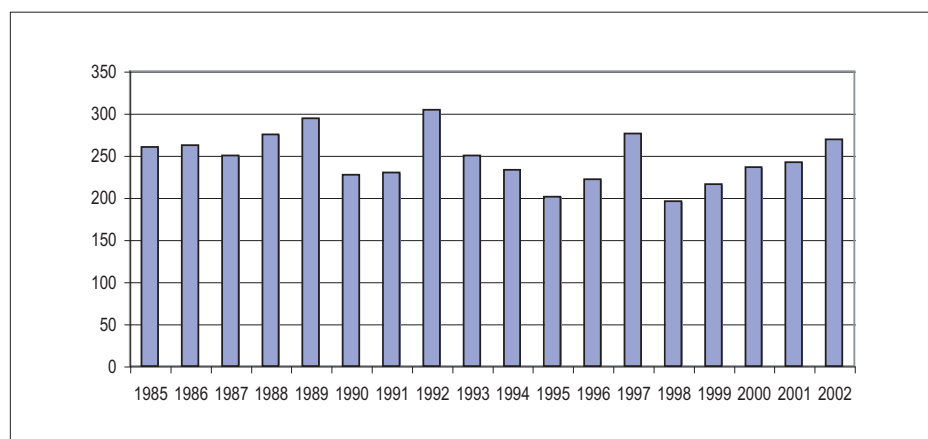
- *Trussel*: Situationer, hvor politiet har truet med skydevåben/gas, men ikke afgivet skud.
- *Varselsskud*: Skud, som afgives som skræmmemiddel, uden at det er hensigten at ramme.
- *Sigtede skud*: Politiets datamateriale opererer med såkaldt kastede skud samt sigtede skud, hvor begge kategorier afgives med hensigt på at ramme et mål. De optræder i det følgende begge under kategorien sigtede skud.
- *Ramte skud*: Skud som har ramt personer (enkelte skud, som har ramt f.eks. køretøjer, figurerer dog også her).
- *Uoplyste skud*: Skud, hvor det ikke er oplyst, om der var tale om varselsskud eller sigtede skud, og/eller hvor det ikke er oplyst, om skuddene har ramt målet.

---

⁴ Undersøgelsen er finansieret af det danske justitsministerium. En mere detaljeret version af den foreliggende artikel kan findes på Justitsministeriets hjemmeside, <http://www.jm.dk/image.asp?page=image&objno=72016>

Udviklingen i brug af skydevåben

Som det fremgår af figur 1, er der ikke nogen klar udviklingstendens i dansk politis brug af skydevåben.

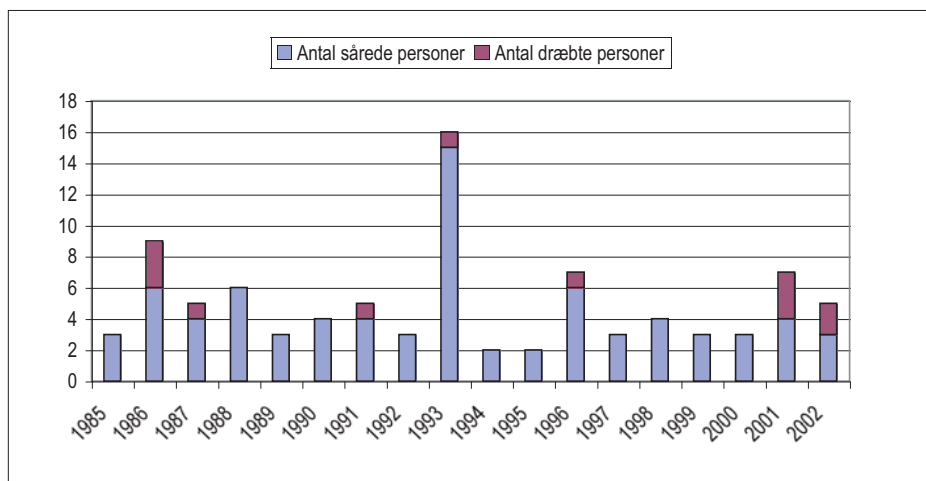
Figur 1. Antal indberetninger om brug af politiets brug af skydevåben i Danmark 1985-2002, gasvåben inklusive.

For 2002 foreligger i alt 269 indberetninger, stort set det samme antal som i 1985, og antallet af indberetninger har svinget meget undervejs. Det gennemsnitlige antal indberetninger for hele perioden er 247 pr. år.

Gennemsnitligt er der *afgivet skud* i 15 episoder pr. år, svingende mellem 7 og 23. Dette svarer til, at der afgives skud i omkring 6 procent af alle indberetninger. Det største antal indberetninger, 304, findes i 1992, men dette er samtidig et år, hvor antallet af situationer, hvor politiet faktisk har afgivet skud, er det næstlaveste med i alt 10 episoder. I 1998, som havde det laveste antal indberetninger i hele perioden, sås også det laveste antal skudepisoder. Fra 1998 og frem ses en tendens til et øget antal indberetninger i de følgende år, men først i 2002 er antallet af indberetninger nået over gennemsnittet for hele perioden.

Det har været hævdet, at der samfundsmæssigt set er sket en forråelse af kriminaliteten, og at respekten for autoriteter har været faldende i den periode, undersøgelsen dækker. En sådan udvikling synes dog ikke afspejlet i politiets brug af skydevåben: I de første år af det nye årtusinde kom politiet ikke hyppigere i situationer, hvor det blev nødvendigt at anvende skydevåben, end politiet gjorde i sidste

del af 1980'erne. Da der ikke er sket væsentlige ændringer i politiets taktik mht. brug af skydevåben i perioden, kan dette resultat tolkes derhen, at danske politifolk ikke oplever sig oftere truede i de senere år sammenlignet med tidligere.

Figur 2. Antal personer ramt af politiets skud i Danmark 1985-2002.

Antallet af personer, som er blevet ramt af politiets skud (figur 2), har i hele perioden varieret mellem 2 og 9 (når bortses fra 1993, hvor 11 personer blev ramt under voldsomme gadekampe 18-19. maj⁵), og heller ikke her er der nogen klar sammenhæng med antallet af indberetninger. Årene 2001 og 2002 skiller sig ud derved, at der i disse to år er dræbt i alt fem personer, mens der i de foregående 15 år er dræbt i alt 7 personer.

Skader på politifolk

Politiets datamateriale gør det ikke muligt at vurdere, hvor ofte de episoder, der dækkes af indberetningerne, har medført skader på politifolk. Det er således ikke muligt at vurdere, om politiets beslutning om at skyde er relateret til skader på politifolk. I tabel 1 er opgjort det årlige antal skader, politifolk har været udsat for

⁵ Nærmere herom kan findes i Rigsadvokatens redegørelser (1994 og 1995)

ved anholdelser, demonstrationer og lignende. Her er medtaget alle typer skader, og det er ikke muligt at udskille skader, der er forsætligt forvoldt af en skadevolder (f.eks. modstand under en anholdelse, eller stenkast under en demonstration), fra kader, som er opstået ved uheld (f.eks. fald og skader, som ikke kan henføres til nogen skadevoldende hensigt). I tabellen er desuden anført de tilfælde, hvor politifolk er blevet ramt af skud, samt politifolk dræbt i forbindelse med tjenesten (færdselsuheld og lignende undtaget). Skader opstået under træning, på politi-stationer mv. ikke er medtaget.

Table 1. Skader hos politifolk i forbindelse med tjenesten, Danmark 1985-2002 – Grønland og Færøerne undtaget.

Årstal	Samlet antal indberetninger om brug af skydevåben	Antal politifolk skadet ved anholdelser, demonstrationer mv.	Antal politifolk ramt af skud	Antal politifolk dræbt i tjenesten	Antal episoder, hvor der er afgivet skud mod politiet
1985	260	257	0	0	0
1986	262	262	0	0	1
1987	250	180	0	1	0
1988	275	228	2	1	3
1989	294	274	1	0	1
1990	227	231	1	0	3
1991	230	217	0	0	4
1992	304	204	1	0	7
1993	250	275	0	0	1
1994	233	191	1	1	1
1995	201	196	1	1	4
1996	222	194	0	0	0
1997	276	204	1	0	4
1998	196	185	2	0	2
1999	216	209	0	0	0
2000	236	197	0	0	4
2001	242	199	1	0	5
2002	269	191	0	0	5
I alt	4443	3894	11	4	45

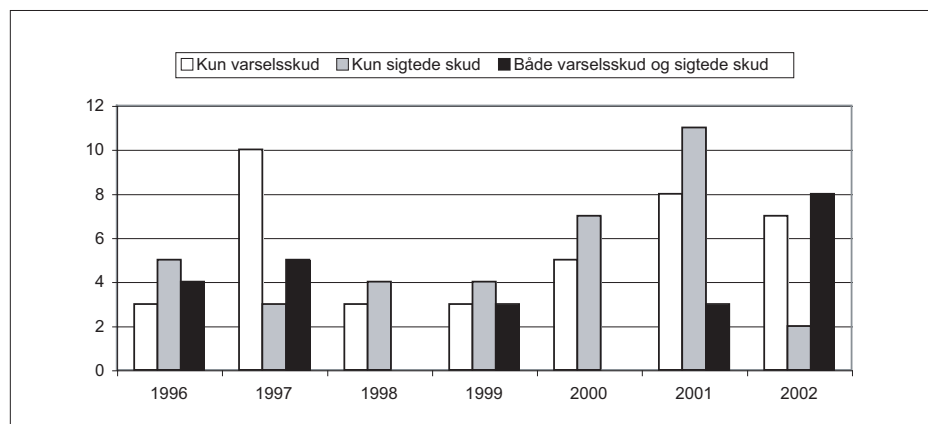
Note: Det bemærkes, at opgørelsen af antal skadede og dræbte politifolk dækker alle former for indsats, og ikke alene indsatser, hvor politiet har anvendt skydevåben. Tallene stammer dels fra Politiets Årsberetning, dels fra Rigspolitiets interne opgørelser.

I hvilke situationer anvendes skydevåben?

I den nærmere analyse af omstændighederne ved de enkelte indberetninger fokuseres på årene 1996-2002, hvor de mest detaljerede data findes.

Fordeling mellem varsels- og sigtede skud

Omkring 40 procent af de i alt 98 skudepisoder drejede sig alene om varselsskud, mens der blev afgivet sigtede skud i resten. I 37 procent af episoderne blev alene afgivet sigtede skud, og i 23 procent af episoderne blev der afgivet både varselsskud og sigtede skud. Der ses ikke nogen tydelig udviklingstendens i fordelingen af skudepisoderne i den undersøgte periode, se figur 3.

Figur 3. Indberetninger med skudafgivelse, dansk politi 1996-2002, set i forhold til skudafgivelsens art.⁶

Situationens art: Pludseligt opståede eller planlagte/ledede

Som udgangspunkt skelnes i datamaterialet mellem to forskellige situationer, når politiet bruger skydevåben: For det første de uplanlagte situationer, hvor politiet truer med/anvender skydevåben i forbindelse med en konkret indsats, og for det andet såkaldt planlagte og/eller ledede aktioner. Der kan her være tale om aktioner,

⁶ I ganske få tilfælde er arten af skud noteret som "uoplyst". I episoder med mere end ét skud er den pågældende episode her rubriceret under "Både varsels- og sigtede skud".

som er forberedt på forhånd, f.eks. eftersøgning og anholdelse af mistænkte, eller der kan være tale om pludseligt opståede situationer, hvor der er gået så lang tid, før episoden er afsluttet, at en overordnet er kommet til stede og har overtaget kommandoen. For perioden 1996-2002 gælder, at 38 procent af alle indberetningerne drejer sig om planlagte/ledede aktioner, og at dette tal har været nogenlunde konstant. Ser vi alene på de 98 episoder, hvor politiet afgav skarpe skud (gas undtaget), viser det sig, at kun 14 procent af disse var planlagte/ledede.

I denne periode blev 2 personer såret ved planlagte/ledede aktioner, mens uplanlagte aktioner resulterede i, at 24 mennesker blev såret af skud fra politiets våben, og 6 blev dræbt. Når politiet skyder for at ramme mennesker, sker det således næsten altid ved pludseligt opståede situationer.

Der findes ikke i databasen oplysninger om antallet af politifolk til stede ved de enkelte episoder, og det er således ikke muligt at bedømme, om antallet af politifolk på stedet har indflydelse på, hvorvidt politiet løsner skud eller ej.

Uniform eller civil?

Politiet kan optræde enten uniformeret eller i civil (eller evt. begge dele). Civillædt politi kan dels være tilknyttet kriminalpolitiet, dels være tilknyttet en civil patrulje-gruppe, f. eks. en uropatrulje. Hvilken afdeling, der er tale om, fremgår ikke af data-materialet, som desuden indeholder temmelig mange indberetninger, hvor uniformering er uoplyst. Hovedparten af disse er rubriceret som «planlagt/ledet aktion», og man kan derfor antage, at politiet i de fleste uoplyste episoder har optrådt i uniform. Hvis vi tager udgangspunkt i denne antagelse, har der ikke været de store udsving i fordelingen mellem uniformeret og civilt politi i perioden, hvor civilklædt politi har stået for omkring hver syvende indberetning om brug af skydevåben.

Med det forbehold, at der er tale om relativt få episoder pr. år, synes tendensen i de seneste år at være, at civilklædt politi står for en større del af de episoder, hvor der er afgivet skud. I perioden 1996-99 stod civilklædt politi for 8 procent af skud-episoderne, i perioden 2000-2002 stod de for 20 procent af episoderne. Civillædt politi har dog kun været involveret i 2 episoder, hvor personer blev ramt.

Ifølge Rigspolitiets Politiafdeling er forklaringen på den øgede andel af skud-episoderne med civilklædt politi involveret, at civilklædt politi i de senere år i stigende grad er blevet anvendt ved forberedte indsatser mod alvorlig kriminalitet.

Table 2. Procentfordeling af indberetninger om politiets brug af skydevåben i Danmark 1996-2002 med skudafgivelse (N=98) efter antal affyrede skud.

Antal afgivne skud pr. indberetning	Procentandel af indberetninger	Akkumuleret	Samlet antal afgivne skud
1	54 %	54 %	53
2	19 %	73 %	38
3	9 %	82 %	27
4-7	10 %	92 %	48
8-10	5 %	97 %	42
> 10	3 %	100 %	53
Total	100 %	-	261

Hvor mange skud afgives i hver enkelt situation?

I perioden 1996-2002 er det samlede antal afgivne skud 261, svarende til ca. 2,7 skud pr. indberetning med skudafgivelse. Dette gennemsnit er dog påvirket af nogle få indberetninger med et meget højt antal skud, som det fremgår af tabel 2.

Af tabellen fremgår, at der i over halvdelen af indberetningerne kun er tale om et enkelt affyret skud. Som man kunne forvente, er en stor del af disse, nemlig to tredjedele, varselsskud. Det maksimale antal indberettede varselsskud i en enkelt episode er 4.

Karakteristika ved de situationer, hvor politiet anvender skydevåben

Politiets database fra 1996-2002 indeholder en række oplysninger de personer, politiet har anvendt skydevåben imod, i det følgende betegnet modparten. Som udgangspunkt skelnes der mellem 4 kategorier, når det gælder *modpartens* karakteristika, fx vedr. farlighed, bevæbning mm. I forklaringen herunder bruges bevæbning som eksempel.

- Der kan være tale om en *anmeldelse*. Sager rubriceret her er karakteriseret ved, at modparten iflg. anmelder var bevæbnet, mens politiet senere kunne konstatere, at dette ikke var tilfældet.
- Der kan være tale om en *aktuel* vurdering: Der forelå ingen oplysninger om bevæbning i anmeldelsen, men modparten viste sig at være bevæbnet.

- Der kan være tale om anmeldelse og en aktuell vurdering: Modparten var i anmeldelsen betegnet som bevæbnet, og viste sig også i praksis at være det.
- Modparten var ikke bevæbnet, og heller ikke betegnet således i anmeldelsen.

Politiets anvendelse af skydevåben er, som man kunne forvente, meget afhængig af de oplysninger, der findes om modparten, særlig når det gælder bevæbning og vurdering af farlighed. Sidstnævnte kriterium synes at spille en væsentlig rolle for politiets brug af skydevåben, idet modparten i hele 86 procent af indberetningerne er vurderet som farlig.

Bevæbnet modpart

Der skelnes i datamaterialet mellem modparter bevæbnet med skydevåben, stikvåben samt slag- og andre våben. I en mindre del af indberetningerne, i alt 76, svarende til under 5 procent, er der tale om bevæbning med mere end én våbenkategori.

Tabel 3. Indberetninger om politiets brug af skydevåben Danmark 1996-2002, fordelt efter, om modparten var bevæbnet med skydevåben. Procentfordeling i parentes.

	Vurderet som bevæbnet ved anmeldelse	Fundet bevæbnet ved aktuel episode	Vurderet som bevæbnet både ved anmeldelse og i episoden	Hverken anmeldt eller faktisk bevæbnet	I alt
Indberetninger uden skudafgivelse	480 (31%)	55 (3%)	384 (25%)	641 (41%)	1560 (100%)
Indberetninger med skudafgivelse	5 (5%)	1 (1%)	29 (30%)	63 (64%)	98 (100%)
I alt	485 (29%)	56 (3%)	413 (25%)	704 (43%)	1658 (100%)

Af tabel 3 fremgår, at politiet i stort set alle episoder, hvor der er tale om en modpart bevæbnet med skydevåben, er gjort opmærksom på dette på forhånd. Kun i 3 procent af indberetningerne har modparten haft skydevåben, uden at politiet på

forhånd var blevet varskoet herom. Omvendt gælder det for omkring hver tredje indberetning, at politiet har fået anmeldelse om, at modparten var bevæbnet med skydevåben, men at dette ikke var tilfældet. Der er altså en temmelig høj fejlmargen i anmeldelserne, en fejlmargen der selvsagt kan forklares ud fra et forsigtighedsprincip – er der overhovedet mistanke om en bevæbnet modpart, skal de deltagende politifolk selvsagt varske herom. Denne fejlmargen er dog langt mindre, når det gælder de episoder, hvor politiet faktisk har afgivet skud, nemlig kun 5 procent. I langt de fleste tilfælde lykkes det altså at afklare spørgsmålet om modpartens bevæbning, uden at politiet løsner skud.

I alt er der i 28 procent af indberetningerne tale om en modpart, som faktisk var bevæbnet med skydevåben. I to tredjedele af de episoder, hvor politiet har afgivet skud, var modparten ikke bevæbnet med skydevåben.

Sammenlignet med skydevåben sker det langt sjældnere, at en person anmeldes som værende i besiddelse af stikvåben, uden at dette er tilfældet. Omvendt finder politiet lidt oftere personer bevæbnet med stikvåben, hvor der ikke på forhånd foreligger en anmeldelse herom. Samlet set omhandler 15 procent af indberetningerne personer bevæbnet med stikvåben. Generelt har politiet brugt skydevåben mere end tre gange så hyppigt over for personer bevæbnet med skydevåben som over for personer bevæbnet med stikvåben.

Kun omkring 8 procent af indberetningerne omhandler personer, som er bevæbnet med andet end stik- og skydevåben, og der er kun få eksempler på anmeldelser om en sådan bevæbning, uden at den faktisk findes hos personen.

Samlet set kan det konstateres, at modparten var bevæbnet med en eller flere slags våben i 46 procent af politiets indberetninger om brug af skydevåben.⁷

Våbentrusler mod politiet

At modparten er bevæbnet, betyder naturligvis ikke i alle tilfælde, at vedkommende hverken truer politiet med våbnet, eller direkte anvender våbnet mod politiet. I 9 procent af indberetningerne, svarende til et gennemsnit på 20 episoder pr. år, har modparten truet med våben mod politiet. Det absolutte antal af våbentrusler synes nogenlunde konstant i perioden, mens antallet af indberetninger uden våbentrus-

---

⁷ Når dette tal er lavere end de samlede procenter for hhv. bevæbning med skyde- stik- og andre våben, skyldes det, at der i en mindre del af indberetningerne er tale om personer, der var bevæbnet med mere end én type våben.

ler er vokset siden 1998. Den procentvise andel af indberetninger, hvor politiet er blevet truet med våben, ser dermed ud til at være svagt faldende, men der kan være tale om tilfældige udsving.

I de indberetninger, hvor politiet har afgivet skud, er der, som forventeligt, en større andel af sager, hvor der er truet med våben mod politiet, men det absolutte antal sager er ganske lavt. I gennemsnit er der truet med våben mod politiet i en tredjedel af de tilfælde, hvor politiet har afgivet skud, svarende til 4-5 episoder pr. år.

Angreb mod politiet

Ud over trusler med våben bliver politiet også i en række tilfælde direkte angrebet, både med og uden våben. Fordelingen af disse sager ses i tabel 4, hvor alle tilgængelige oplysninger tilbage fra 1990 er medtaget.

Tabel 4. Indberetninger om politiets brug af skydevåben, Danmark 1990-2002, set i forhold til, om der er foretaget angreb mod politiet.

	Antal indberetninger med skud mod politiet	Antal indberetninger med andet væbnet angreb mod politiet	Samlet antal indberetninger med angreb mod politiet	Totalt antal indberetninger
1990	3	16	19	227
1991	4	20	24	230
1992	7	33	40	304
1993	1	28	29	250
1994	1	17 ^a	22 ^a	233
1995	4			201
1996	0	7	7	222
1997	4	26	30	276
1998	2	8	10	196
1999	0	17	17	216
2000	4	24	28	236
2001	5	23	28	243
2002	5	34	39	269
I alt	40	253	293	3103

^a Der findes kun oplysninger om det samlede antal indberetninger for 1994-1995 tilsammen.

Som det fremgår af tabel 4, var det i perioden 1990-2002 lidt over 1 procent af indberetningerne, som drejede sig om episoder, hvor der var afgivet skud mod politiet. I gennemsnit blev politiet beskudt ca. 3 gange pr. år. I omkring 9 procent af indberetningerne var der tale om, at politiet blev angrebet. Heller ikke her er der nogen klar udviklingstendens at spore, om end de sidste 3 år alle har ligget over gennemsnittet, og 2002 topper listen med angreb mod politiet i 14 procent af indberetningerne. Det skal understreges, at tabellen ikke siger noget om den generelle udvikling i antallet af angreb mod politiet; den viser alene udviklingen for de sager, hvor politiet har anvendt skydevåben.

Ser vi alene på indberetninger med skudafgivelse fra politiets side, er der heller ikke her nogen klar udviklingstendens. I gennemsnit gælder det, at lidt under halvdelen (43 procent) af indberetningerne drejer sig om episoder, hvor politiet er blevet angrebet. Antallet af situationer, hvor der enten er truet med våben og/eller foretaget angreb mod politiet, er i alt 64, svarende til to tredjedele af alle indberetninger, hvor politiet har afgivet skud.

I den nævnte periode blev 26 personer såret, og 6 personer dræbt af politiets skud. Af de sårede blev 1 ramt i forbindelse med, at vedkommende skød mod politiet, mens 7 blev ramt af politiets skud i forbindelse med andre former for angreb mod politiet. 16 sårede blev ramt i forbindelse med, at de havde truet politiet med våben. 2 personer blev dræbt i forbindelse med våbentrusler mod politiet, mens 2 andre blev dræbt i forbindelse med et andet angreb på politiet. De sidste 2 dræbte var dels en gidseltager, dels gerningsmanden til et røveri, som tilfældigt blev overværet af en kriminalbetjent.

Politiets brug af gasvåben og andre skydevåben

Et interessant aspekt i indberetningerne er spørgsmålet om, i hvilken udstrækning politiet anvender gasvåben anvendes alene eller i sammenhæng med andre skydevåben. I gennemsnit har politiet anvendt gasvåben i 16 procent af indberetningerne; i 9 procent af indberetningerne er der alene truet med gasvåben, mens der er afgivet gas i 7 procent af alle indberetninger.⁸

---

⁸ Der findes 12 episoder, hvor politiet angiveligt ikke har anvendt nogen skydevåben overhovedet, men hvor der alligevel er foretaget indberetning. I to af disse tilfælde er der tale om, at politiet er blevet truet med skydevåben, men har løst sagen uden selv at bruge våben, i de 10 øvrige sager er der sandsynligvis tale om, at politiet har anvendt våben som trussel alene, uden at våbnet er specificeret.

I to tredjedele af indberetningerne (171 ud af 259) er gasvåben anvendt i planlagte/ledele aktioner.

Et centralt spørgsmål er i denne forbindelse, om brugen af gas har indflydelse på risikoen for, at politiet må anvende andre skydevåben som andet end trussel. Her viser det sig, at politiet har afgivet gas i 121 episoder, og at der i 6 af disse er afgivet skud, heraf i 4 tilfælde sigtede skud, der alle har ramt og såret en person. Det svarer til, at politiet i 3 procent af de tilfælde, hvor der er afgivet gas, tillige har afgivet sigtede skud. Der er ligeledes afgivet sigtede skud i 3 procent af de episoder, hvor gas ikke er afgivet. Der er således ikke umiddelbart noget i datamaterialet, der tyder på, at afgivelse af gas påvirker risikoen for, at politiet må afgive sigtede skud i en konkret situation. Det skal dog understreges, at der er tale om ganske få situationer med afgivelse både af gas og sigtede skud, og at denne vurdering derfor bygger på et spinkelt grundlag.

Nye pistoler - større skader?

Som nævnt i indledningen valgte politiet i midten af 1990'erne at udskifte den tidligere pistol, Walther kaliber 7,65 mm, med en ny pistol af mærket Heckler & Koch kaliber 9 mm. Samtidig skiftedes ammunition til en type, Action 3, som afsætter en større del af sin energi i målet end den tidligere anvendte helkappede ammunition. Det har fra forskellig side været diskuteret, om politiets nye pistoler med tilhørende ammunition havde en så voldsom kraft, at der var større risiko for, at personer som blev ramt, ville få fatale skader. Dette spørgsmål kan belyses på baggrund af Rigspolitiets datamateriale 1996-2002, da der her er oplysninger om, hvilken pistoltype, der er anvendt. Da den nye pistoltype først blev faset ind fra 1998,⁹ og udskiftningen endnu ikke var fuldført i 2002, er der dog tale om et begrænset materiale, se tabel 5 neste side.

Tallene kunne umiddelbart tyde på, at den nye pistol er mere træfsikker end den gamle. Rigspolitiet har oplyst, at personale, der har fået den nye pistol, samtidig har gennemgået en temmelig omfattende skydetræning, samt at den kraft, der skal bruges for at trække af med de nye pistoler er væsentlig mindre end for de gamle. Begge disse forhold tjener til at øge træfsikkerheden.

---

⁹ Det var kun ganske få politifolk, der modtog den nye pistol dette år, og der er ikke registreret skudepisoder med den nye pistol fra 1998.

Tabel 5. Skudepisoder med anvendelse af pistol, fordelt efter kaliber, Danmark 1998-2002.

	Antal skudepisoder	Antal afgivne skud	Antal varsels-skud	Antal sigtede skud	Antal uoplyste skud	Antal ramte skud
Pistol 7,65 mm	29	98	17	57	24	12
Pistol 9 mm	33	66	28	29	9	11
Pistoltype uoplyst ^a	2	2	2	0	0	0
I alt	64	166	47	86	33	23

^a I disse skudepisoder er begge typer pistol repræsenteret, sandsynligvis fordi de deltagende politifolk var udstyret med hver deres type pistol. Det fremgår ikke af databasen, hvilken pistoltype, som skudene blev afgivet med.

Tabel 6. Antallet af personer ramt af politiets pistolskud 1998-2002, fordelt efter pistolens kaliber.

	Antal sårede personer	Antal døde personer	Ramte i alt
Pistol kaliber 7,65mm	9	5	14
Pistol kaliber 9mm	6	1	7
I alt	15	6	21

Tabel 6 underbygger ikke antagelsen om, at de nye pistoler fører til flere fatale skader, snarere tværtimod. En ud af i alt 7 ramte personer døde som følge af skud med de nye pistoler, hvor det for de gamle pistoler vedkommende var en tredjedel af de ramte, som døde. Da der – heldigvis – er tale om et meget begrænset materiale, må der tages forbehold for, at de enkelte skudepisoder er forskellige. En mere sikker vurdering af dette spørgsmål må derfor afvente, at den nye pistoltype har været i brug i et længere tidsrum. På den foreliggende baggrund må vi nøjes med at konstatere, at den nye type pistol og ammunition ikke synes at frembyde en større risiko for fatale følger for de ramte, og at det muligvis faktisk forholder sig omvendt. I en undersøgelse fra Holland (Timmer et al, 1996) beskrives en lignende udvikling, efter at det hollandske politi i 1990 gik fra helkappet ammunition til en type svarende til den, som anvendes i dansk politis nye pistoler. I en sammenligning mellem ca. 80 skude-

pisoder med gammel ammunition og ca. 80 med den nye, konkluderes det, at den nye ammunition betød 7 færre dødsfald. Forklaringen angives som værende en kombination af bedre træning og ammunitionens bevægelse i kroppen på de ramte. Det er nærliggende at tro, at den danske udvikling – i det omfang, den fortsætter, som den er begyndt – også kan forklares som en kombination af disse faktorer.

Legaliteten af politiets brug af skydevåben

Politiet har for hver indberetning vurderet, om brugen af skydevåben i de enkelte situationer har været i overensstemmelse med kundgørelsen om brug af skydevåben.¹⁰ Det er kun ganske få indberetninger, som er vurderet til ikke at være i overensstemmelse med kundgørelsen: I perioden 1990-2002 er der tale om i alt 19 sager, svarende til under 1 procent af samtlige indberetninger. Som hovedregel (15 tilfælde) er der tale om situationer, hvor politiet alene har truet med våben. De sidste 4 situationer drejer sig om 3 tilfælde, hvor politiet har afgivet varselsskud, og 1 tilfælde, hvor der er skudt mod en bil i fart.

Ser vi alene på de episoder, hvor politiet har afgivet skud, har omkring 4 procent været vurderet som stridende mod kundgørelsen. I Sverige er dette tal næsten 7 procent (vådeskud undtaget).¹¹ En hollandsk undersøgelse vedr. perioden 1978-1995 (Timmer, 2003) viser, at den hollandske anklagemyndighed vurderede, at kun 70 procent af de tilfælde, hvor politiets brugte skydevåben, var lovmedholdelige. Ser man alene på de episoder, hvor personer blev ramt af politiets skud, blev næsten hver fjerde (23 procent) vurderet som værende ikke-legitim. Der er her ganske stor forskel til danske forhold.

Konklusion

Set i en komparativ sammenhæng er resultaterne af den danske undersøgelse særlig interessante på følgende områder:

- For det første derved, at der ikke kan ses nogen klar udviklingstendens i politiets brug af skydevåben, hverken når det gælder trusler med våben

¹⁰ Frem til 1995 blev våbenbrug, som ikke opfyldte kundgørelsens krav kategoriseret som III eller IV. Herefter blev de kategoriseret som B-sager. I denne fremstilling er disse kategorier behandlet under ét. Se i øvrigt Thomas Elholm i nærværende rapport.

¹¹ Se Johannes Knutsson i nærværende rapport.

eller faktisk skudafgivelse. Der har været relativt store udsving mellem de enkelte år, men i 2002 var tallet 269, stort set det samme antal som i 1985.

- For det andet viser undersøgelsen af perioden 1996-2002, at en stor del af indberetningerne om våbenbrug (62 procent) drejer sig om situationer, som er pludseligt opståede. Når det gælder indberetninger, hvor der er skudt med våben, drejer hele 86 procent af disse sig om pludseligt opståede situationer.
- For det tredje viser undersøgelsen, at dansk politi i 23 procent af skudepisoderne har afgivet en blanding af varsels- og sigtede skud.
- For det fjerde ses det, at brugen af gasvåben ikke synes at påvirke risikoen for, at politiet må afgive sigtede skud.
- Endelig for det femte indikerer undersøgelsen, dog på basis af et begrænset antal tilfælde, at politiets skift til nye pistoler med kraftigere ammunition ikke synes at have øget risikoen for fatale skader hos personer, som bliver ramt af politiets skud.

Referencer

- Elholm, T.** (2003). *Politiets brug af skydevåben – juridiske aspekter*. København: Forlaget Thomson.
- Rigsadvokaten** (1994). *Redegørelse om begivenhederne på Nørrebro den 18. og 19. maj*. Rigsadvokaten, København.
- Rigsadvokaten** (1995). *Supplerende redegørelse om skudepisoden på Fælledvej under begivenhederne på Nørrebro den 18.-19. maj 1993: afgivet den 30. maj 1995 til Justitsministeren*. Rigsadvokaten, København.
- Timmer, J.** (2003). *At Gunpoint. Police Use of Firearms in the Netherlands 1978-2000*. Upubliceret manus.
- Timmer, J., Naeyé, J., van der Steeg, M.** (1996). *Onder schot*. Deventer: Gouda Quint.
- Tårnby Politi** (1985). *Tårnby Politis Historie*. Eget tryk.

Den finska polisens användning av skjutvapen - juridiska aspekter

Dan Frände

Allmänt om rättsläget

I Finland utgör polislagen från 1995 (i fortsättningen PolisL) den viktigaste rättskällan vid den juridiska bedömningen av polisens användning av maktmedel i samband med tjänsteutövning. Till maktmedlen hör även bruket av skjutvapen. Tidigare, dvs. innan PolisL, reglerades polisens maktmedelsanvändning i strafflagen (i fortsättningen SL), något som upprepade gånger stötte på kritik.¹

Men även efter tillkomsten av PolisL måste bestämmelserna i SL beaktas vid prövningen av polisens användning av maktmedel. Bl.a. skall situationer av excess vid bruket av maktmedel bedömas enligt SL 4:6,3. Strafflagens betydelse för bedömningen av polisens maktmedelsanvändning upphör dock inte med detta. Enligt härskande uppfattning i finsk doktrin och rättspraxis kan polisens bruk av maktmedel komma att bedömas med stöd av reglerna om nödvärn (och i vissa undantagsfall med stöd av reglerna om nödtillstånd). Det har dock också framlagts tvivel på hållbarheten hos tesen om den parallella tillämpningen. Dessa tvivel har fått förnyad styrka genom den stora reformen av den finska straffrättens allmänna läror, en reform som efter ett kvartssekels arbete trädde i kraft 1.1.2004. Rättsläget genomgick rätt radikala ändringar, också beträffande polisens användning av maktmedel. Reglerna om nödvärn och excess i olika typer av situationer formulerades om och det infördes ett slags allmän «rambestämmelse» om gränserna för tjänstemäns och andra persongrupper bruk av maktmedel.

---

¹ Frågan aktualiserades bl.a. i samband med tillkomsten av 1966 års PolisL som ersatte den redan år 1925 utfärdade förordningen om polisväsendet i Finland.

Den tredje normsamlingen av betydelse för den juridiska bedömningen av polisens maktmedelsanvändning utgörs av inrikesministeriets förordning om polisens bruk av maktmedel (i fortsättningen PMF) från 18.11.2004 (979/2004). PMF grundar sig på fullmaktsnormen i PolisL 54 § 3 mom. enligt vilken inrikesministeriet i förordning kan ge närmare bestämmelser om bl.a. polisens användning av maktmedel.² PMF är i motsats till sin föregångare i kraft tills vidare.³ PMF kompletteras av inrikesministeriets förordning om stoppande av fortskaffningsmedel (1087/2001). I sistnämnda förordning ingår vad gäller bruket av skjutvapen (se 21 §) i stort samma villkor som i PMF varför jag i fortsättningen endast beaktar PMF.

I finsk doktrin har man genomgående ansett att polisens användning av maktmedel utgör en s.k. rättfärdigande grund som avlägsnar gärningens rättsstridighet.⁴ Denna modell har kvarhållits i strafflagsreformen, något som bl.a. framgår av att excess vid användning av maktmedel regleras i SL 4:6,3. Rent straffrättslogiskt innebär detta att en korrekt användning av maktmedel utgör en rättfärdigande grund.

Om den fortsatta framställningen

Jag börjar med en genomgång av de regler som gäller för användningen av maktmedel enligt PolisL och SL. Strävan är att lyfta fram det som tillåter att polisen nyttjar skjutvapen i tjänsteutövningen. I detta sammanhang behandlas även innehållet i PMF och prövas i vilken utsträckning föreskriften innebär en inskränkning av polisens befogenhet enligt PolisL. Regleringen av nödvärn tas upp i det följande avsnittet. Strävan är att förklara vilka krav finsk rätt i dag ställer på en tillåten nödvärnshandling. Även diskussionen om förhållandet mellan användning av maktmedel och nödvärn berörs till vissa delar. Texten avslutas med några ord om excess vid användning av maktmedel och excess i nödvärn. Även behandlingen av misstag kring bruket av maktmedel tas upp.

---

² PolisL 54 § 3 mom. har följande ordalydelse: «Inrikesministeriet kan genom förordning utfärda närmare bestämmelser om beviljande av polisbefogenheter, behandlingen av gripna, förvaring av egendom som omhändertagits, polisundersökning, stoppande av fordon, automatisk övervakning av vägtrafiken, användning av maktmedel, fasttagande, förvaring och avlivande av djur, lämnande av handräckning i andra fall än de som avses i 2 mom. 3 punkten, ordnande och övervakning av täckoperationer, bevisprovokation genom köp och teleövervakning, registrering av polisåtgärder samt om uniformens modell och om märken som används i samband med uniformen.»

³ PMF ersatte inrikesministeriets föreskrift «Polisens användning av skjutvapen» från 18.8.2000, vars giltighetstid gick ut 31.8.2004.

⁴ Det andra alternativet vore att se bruket av maktmedel i samband med utförandet av en laglig tjänsteåtgärd som en gärning som inte överhuvudtaget uppfyller någon brottsbeskrivning.

Användning av maktmedel enligt PolisL och PMF

Det finns i lagstiftningen en rad bestämmelser som ger tjänstemän rätt att använda sig av maktmedel i tjänsteutövningen. Men minst lika vanligt är att andra yrkes- och persongrupper ges laglig rätt till bruk av maktmedel. Här kan nämnas skeppsbefäl, ordningsvakter och väktare. Likaså regleras i lagstiftningen rätten för utomstående personer att bistå en person som utför tjänsteuppdrag eller motsvarande uppdrag.

Denna situation har konsoliderats i SL 4:6,1. I bestämmelsen konstateras att rätten att använda maktmedel för «utförande av tjänsteuppdrag eller av någon annan därmed jämförbar orsak» regleras särskilt genom lag. Således omfattas här inte bara tjänstemän utan även väktare och t.ex. de som återtar egendom med stöd av tvångsmedelslagen (TML) 1:2a. Uttrycket «om rätten att bistå personer som har utsetts att övervaka ordningen» i samma moment avser rätten för utomstående att hjälpa den som utför tjänsteuppdrag eller motsvarande uppdrag.

Den valda lagstiftningstekniken innebär att SL inte på ett undantag när innehåller några egna befogenhetsregler i fråga om bruket av maktmedel. Huruvida någon viss person har rätt att använda sig av maktmedel för att genomföra ett tjänsteuppdrag eller en motsvarande åtgärd avgörs helt med stöd av lagstiftning som står utanför SL. Undantaget ingår i SL 45:26 a och gäller krigsmans rätt att använda maktmedel. Denna reglering tas inte upp i detta sammanhang.

I varje specialbestämmelse anges således hur situationen måste se ut för att berättigade personer skall kunna bruka maktmedel. För polisens del regleras maktmedelsanvändningen i PolisL 27 § 1 – 4 mom. och dess ordalydelse är följande:

I ett tjänsteuppdrag får en polisman för att bryta ner motstånd, avlägsna en person från en plats, gripa en person, förhindra att någon som berövats sin frihet flyr, avlägsna ett hinder eller avvärja ett överhängande brott eller någon annan farlig gärning eller händelse använda maktmedel i den mån det behövs och kan anses försvarligt.

Huruvida maktmedlen är försvarliga skall bedömas med hänsyn till hur viktigt och brådskande uppdraget är, hur farligt motståndet är, vilka resurser som står till förfogande samt övriga omständigheter som inverkar på helhetsbedömningen av situationen.

Den som på begäran eller med samtycke av en polisman tillfälligt bistår en polisman i en situation där bistånd från en utomståendes sida måste anlitas vid använd-

ning av maktmedel på grund av ett synnerligen viktigt och brådskande polisiärt tjänsteuppdrag har rätt att under polismannens uppsikt använda sådana nödvändiga maktmedel som polismannen med stöd av sina befogenheter ger honom fullmakt till.

Bestämmelser om excess i samband med användning av maktmedel finns i 4 kap. 6 § 3 mom. och 7 § strafflagen.

Enligt PolisL 27 § 1 mom. skall en polisman befinna sig i tjänsteutövning för att ha rätt att använda sig av maktmedel. Någon närmare precisering av tjänsteutövningens natur har inte getts utan alla typer av åtgärder som hör till polisens befogenhet kommer i fråga. Till dessa hör även handräckning till andra myndigheter. Det är således skäl att understryka att PolisL 27 § prima facie inte innehåller några egna befogenhetsnormer. Särskilt betydelsefull i detta sammanhang är bestämmelsen i PolisL 20 § som ger polisen rätt att avlägsna en person som sannolikt kommer att göra sig skyldig till brott mot liv, hälsa, frihet eller hemfrid eller till egendomsbrott. Även PolisL 21 § är här av intresse eftersom den ger polisen befogenhet att stanna ett fordon i syfte att bl.a. avvärja ett brott.

Maktmedlens syften har angetts i PolisL 27 § 1 mom. Dessa kan indelas i tre grupper.

För det första får maktmedel användas för att bryta ned motstånd, avlägsna hinder samt föra bort en person från en viss plats. Som begrepp förutsätter motstånd någon form av aktivitet, t.ex. att den som skall gripas slår omkring sig. Generell passivitet i form av t.ex. en sittdemonstration är inte motstånd. Frågan saknar dock praktisk betydelse eftersom polisen explicit har getts rätt att använda maktmedel för att avlägsna personer som vägrar flytta på sig. Att avlägsna ett hinder innebär bl.a. att polisen river en olaglig vägspärr. För det andra får maktmedel användas för att genomföra gripande och för att hindra den som har förlorat friheten från att fly. Och för det tredje har polisen rätt att använda sig av maktmedel för att avvärja ett överhängande brott eller någon annan farlig gärning eller händelse.

Med maktmedel förstås åtgärder som enligt allmän livserfarenhet är ägnade att leda till önskat resultat. Mera exakt är det fråga om bruket av fysiskt våld eller hot om sådant våld. Det fysiska våldet förverkligas i de flesta fall genom att kroppskrafter (fysisk styrka) används. Men polisen har även rätt att använda olika typer av redskap för maktmedelsutövningen.

Ser man till de allmänna villkoren för polisens användning av maktmedel sägs i PolisL 27 § 1 mom. in fine endast att sådana behövliga och försvarliga maktmedel får användas. Bestämmelsens 2 mom. anger sedan närmare vilka kriterier som skall beaktas vid försvarlighetsbedömningen. Jag återkommer till detta längre fram.

Det är vid användningen av andra maktmedel än kroppskrafter som PMF får sin egentliga relevans. Förordningen innebär en precisering och ett förtydligande av de regler om ingår i PolisL. Det behöver knappast påpekas att den enskilde polismannen i egenskap av tjänsteman är bunden till förordningen.⁵

Enligt PolisF 18 § 1 mom. får polisman till sitt förfogande endast sådana maktmedelsredskap (innefattande skjutvapen) som polisens högsta ledning har godkänt och i vilkas användning polismannen fått utbildning.⁶ I 2 mom. anges sedan vilka typer av skjutvapen som används som personliga tjänstevapen, som stödvapen och som specialvapen. Därtill konstateras att övriga maktmedelsredskap är sådana som vid korrekt bruk till egenskaper och verkningar är lindrigare än skjutvapen.

I PMF 2 § 3 punkten ges sedan en mera exakt definition av skjutvapen, dvs. med hjälp av en hänvisning till SkjutvapenL 2 § 1 mom.; ett skjutvapen är något som avfyras med detonationstryck och som skall kunna medföra fara för människan. Denna skjutvapendefinition ingår som en del av definitionen i PMF 2 § 3 punkten. gällande användning av skjutvapen. Enligt sistnämnda punkt omfattar begreppet «användning av skjutvapen» förutom själva avlossandet av skott även varning för användning och hot med skjutvapen. Vad som avses med «varning för användning av skjutvapen» definieras inte närmare i PMF 2 § men det blir klart utgående från PMF 3 § 2 mom. att detta begrepp innebär ett meddelande om risken för att skjutvapen kan komma till användning. En sådan varning (muntligen eller på annat lämpligt och förståeligt sätt) skall ges om det är möjligt och ändamålsenligt. Att hota med skjutvapen innebär enligt PMF 2 § 4 punkten att vapnet riktas så att personen ifråga utsätts för fara för att utgående från allmän livserfarenhet bli föremål för de strängaste maktmedlen om han inte lyder order. Det att vapnet tas fram och försätts i skjutklart skick anses enligt PMF 2 § 4 punkten in fine inte som användning av vapen. Denna avgränsning har närmast relevans för polisens skyldighet att rapportera om bruket av skjutvapen och andra maktmedel (PMF 8 § 2 mom.).

---

⁵ En annan sak är sedan att en förordning inte får stå i strid med grundlag eller lag. Om så skulle vara fallet skall domstolar och andra myndigheter enligt GrundL 107 § underlåta att tillämpa förordningen i fråga.

⁶ PolisF 18 § ändrades genom 836/2004 och den nya ordalydelsen trädde i kraft 13.9.2004.

I PMF 4 § anges villkoren för bruket av maktmedel. I jämförelse med PolisL 27 § är texten förhållandevis utförlig. I PMF 4 § 1 mom. konstateras i sig en självklarhet, dvs. bruket av maktmedel är bundet till de situationer som anges i PolisL 27 § 1 mom. Förordningens andra moment kan sägas uppställa fyra kriterier för bruket av maktmedel. För det första åläggs polismannen vid maktmedelsbruket att genomföra ett slags fortgående riskanalys och uppskatta och bedöma vilka effekter bruket av maktmedel sannolikt får. Särskilt betonas beaktandet av riskerna för utomstående. För det andra slås fast att användning av skjutvapen är det allvarligaste maktmedlet. Utgående från dessa två premisser konstateras för det tredje att skjutvapen endast får användas om det inte finns tillgång till mindre farliga maktmedel. För det fjärde binds det i sig nödvändiga bruket av skjutvapen till situationer som kännetecknas av följande delmoment: a) en persons verksamhet skall stoppas och b) verksamheten i fråga orsakar en överhängande⁷ och allvarlig fara för annan persons liv eller hälsa.

Resten av innehållet i PMF 4 § 2 mom. kan sägas utgöra mindre undantag från huvudregeln. För det första är det även tillåtet att använda skjutvapen för att avlägsna hinder om uppdraget är brådskande och viktigt. Hindren kan utgöras av fasta eller lösa föremål (däribland djur). För det andra utesluts bruket av skjutvapen i syfte att skingra folksamlingar eller avlägsna någon viss person från en plats. Detta förbud gäller dock inte bruket av gas- och andra patroner i enlighet med särskilda föreskrifter och efter beslut av en polisman som hör till befalet.

PMF innebär entydigt en inskränkning (eller skärpning) i jämförelse med ordalydelsen i PolisL 27 § 1 mom. I nämnda bestämmelse sägs bl.a. att maktmedel får användas för att bryta ned motstånd eller för att avvärja ett överhängande brott. I dylika situationer är det ibland, men inte alltid, fråga om en överhängande och allvarlig fara för någon persons liv eller hälsa.

Det är i sig klart att PMF inte kan minska på de rättigheter som en enskild polisman har med stöd av PolisL 27 §.⁸ Samtidigt torde föreskriften ändå i stort motsvara det som får anses gälla enligt polislagen eftersom maktmedelsanvändningen alltid förutsätter en nödvändighets- och försvarlighetsbedömning. I och för

---

⁷ I den svenska översättningen av PMF 4 § 2 mom. används begreppet «direkt». Eftersom det på finska används samma grundord som i nödvärnsbestämmelsen ("välitön") har jag följt den översättning som används i SL 4:4.

⁸ I PMF 1 § 1 mom. sägs att förordningen utgör en precisering («föreskrivs närmare») av bruket av de maktmedel som avses i PolisL 27 § 1 mom.

sig kan man hävda att försvarlighetsavvägningen redan är utförd i PMF 4 § men det är givet att i en eventuell förundersökning, åtalsprövning och huvudförhandling med anledning av polisens användning av skjutvapen vederbörande myndighet genomför en självständig nödvändighets- och försvarlighetsbedömning.

Enligt PolisL 27 § 1 mom. in fine får polisen använda sig av maktmedel som är nödvändiga («i den mån det behövs») och försvarliga. Det använda maktmedlet skall vara nödvändigt för att genomföra åtgärden. Således är det inte tillåtet att använda maktmedel för säkerhets skull. Att skjuta mot en person som skall gripas är sällan nödvändigt; personen i fråga kan i regel tas fast med andra medel. Men för att stoppa en person som står i beråd att begå ett allvarligt brott mot någons liv eller hälsa kan det vara nödvändigt i den aktuella situationen att använda skjutvapen.

I PolisL 27 § 1 mom. förutsätts även att polisen använder sådana (nödvändiga) maktmedel som kan anses vara försvarliga. Detta bestäms enligt PolisL 27 § 2 mom. utgående från tjänsteåtgärdens viktighet och skyndsamhet, motståndets farlighet, till buds stående resurser samt situationen i övrigt. Således skall tjänsteåtgärdens försvarlighet bestämmas utifrån en helhetsprövning av händelsens olika element.

När en konkret vapen användning ställs mot kraven på nödvändighet och försvarlighet torde i de flesta fall endast sådan användning som riktas mot gärningar som medför en omedelbar allvarlig fara för någons liv eller hälsa kunna anses vara tillåtna. Avgörandet HD 1990:136 utgör ett belysande exempel på en situation när den polisman som använde skjutvapen inte direkt hotades till livet. Polis mannen hade avlossat tre skott med en tjänstepistol mot en motorcyklist som vägrade åtgärda uppmaningen att stanna. Motorcyklisten hade olovligen tillgripit fordonet, gjort sig skyldig till kraftig fortkörning samt tvingat en annan polisman att hoppa åt sidan för att undgå att bli påkörd. Skotten gjorde motorcyklisten förlamad och HD ansåg att användningen av skjutvapen inte kunde anses försvarlig. Däremot fann HD att polis mannen handlat i excess vid användning av maktmedel och utdömde inget straff med stöd av gamla SL 3:9,2. Enligt gällande rätt (SL 4:6,3) torde polis mannens handling inte anses som ursäktad (se nedan).

Den finska straffrätten innehåller en något märklig detalj, som här bör omnämnas, fastän dess betydelse för polisens användning av maktmedel är ringa. I SL 4:6,2 ingår villkor som måste vara för handen för att bruket av maktmedel skall vara tillåtet. I bestämmelsen sägs däremot inget om de situationer och syften som måste föreligga för att maktmedel skall kunna tillgripas. Här är de enskilda bestäm-

melserna i den övriga lagstiftningen helt avgörande. Däremot uttalar sig både specialbestämmelserna och SL 4:6,2 om tillåtenheten hos de i sig möjliga maktmedlen. Här kan observeras att i samtliga bestämmelser om bruket av maktmedel ingår kravet på nödvändighet och försvarlighet. Samma krav upprepas i SL 4:6,2. Ifall det vid ikraftträdandet av 2003 års reform existerade någon kompetensnorm rörande maktmedel som saknar detta dubbelkrav går SL 4:6,2 före och tillåtenheten måste prövas utgående från den sistnämnda bestämmelsen. Samtidigt är det klart att lagstiftaren i framtiden inte kan inta en kompetensnorm som skulle sakna något av kraven. Ett sådant «lagstiftningsmisstag» måste åtgärdas av riksdagen – den senare lagens princip hindrar en tillämpning av SL 4:6,2.

Vad gäller innehållet i nödvändighetskriteriet vållar detta inga tolkningsproblem. Det problematiska är däremot att de försvarlighetskriterier som ingår i SL 4:6,2 (uppdragets viktighet och brådskande natur, motståndets farlighet samt situationen i övrigt) inte är identiska med de som förekommer i den övriga lagstiftningen, bl.a. i PolisL 27 § 2 mom. I sistnämnda bestämmelse anges kriterier som går utöver de som uppräknas i SL 4:6,2. Eftersom man enligt SL 4:6,2 även skall beakta situationen i övrigt kommer inte dylika «nya» kriterier i konflikt med den allmänna bestämmelsen. Således kan kravet på att även beakta till buds stående resurser i PolisL 27 § 2 mom. tillämpas utan konflikt med SL 4:6,2.

Om förhållandet mellan bruket av maktmedel (PolisL 27 §) och nödvärn (SL 4:4)

Den som har laglig rätt att bruka maktmedel för uppgiftens utförande kan möta sådant motstånd att situationen också uppfyller förutsättningarna för nödvärn enligt SL 4:4. Ser man till villkoren för polisens bruk av skjutvapen i PMF 4 § 2 mom. (jag utgår här från att vapnet avfyras, inte bara hotas med) blir nödvärnspresumtionen mycket stark.

Det har i finsk doktrin och rättspraxis ansetts att nödvärnsbestämmelsen går före bestämmelsen om bruket av maktmedel.⁹ Samma uppfattning företräds i

⁹ Se t.ex. Helminen - Kuusimäki - Salminen 2000 s. 287 och Frände 2004 s. 175. Högsta domstolen har i ett färskt rättsfall (HD 2004:75) explicit bekräftat denna tolkning. I samband med att en person skulle föras till sluten psykiatrisk behandling angrep han poliserna med en röjningskniv. Patienten besköts med tre skott varvid han avled på grund av blodförlusten. HD konstaterade att skotten avlossades i nödvärn men polismännen använde för stränga medel varvid det ansågs föreligga excess i nödvärn. Det faktum att HD tillämpade den lagstiftning som gällde före reformen torde inte påverka slutsatsens hållbarhet.

motiven till 2003 års strafflagsreform.¹⁰ Denna uppfattning har även utsatts för kritik.¹¹ Det finns inte här möjlighet att genomföra en analys och avvägning av argumenten för och emot prioritetstesen utan jag utgår från att den fortfarande gäller i Finland.

Samtidigt bör påpekas att skillnaderna mellan PolisL 27 § och nya SL 4:4 inte är särskilt stora eftersom nödvärnsregleringen även i dag bygger på en klar försvarlighetsbedömning. Det finns dock en skillnad så till vida att SL 4:4 för otillåtenhet kräver att gärningen skall vara uppenbart oförsvarlig medan PolisL 27 § (och SL 4:6,2) använder en «enkel» försvarlighetsbedömning. Huruvida denna skillnad har någon egentlig praktisk betydelse tas upp senare. En annan skillnad gäller situationer av excess, varom också mera längre fram.

Jag skall nedan kort beskriva innehållet i nödvärnsbestämmelsen samt ta ställning till om villkoren i PolisL 27 § och PMF 4 § 2 mom. för bruket av skjutvapen helt sammanfaller med villkoren för en nödvärnshandling.

Nödvärn i ett nötskal

I samband med 2003 års strafflagsreform gjordes rätt radikala ändringar i nödvärnsregleringen. Från och med 1.1.2004 har SL 4:4,1 följande ordalydelse:

«En försvarshandling som är nödvändig för att avvärja ett påbörjat eller överhängande obehörigt angrepp är tillåten som nödvärn, om inte handlingen uppenbart överskrider det som utifrån en helhetsbedömning skall anses försvarligt. Vid bedömningen skall beaktas angreppets art och styrka, försvararens och angriparens person samt övriga omständigheter.»

Nödvärn innebär rätt att med maktmedel avvärja ett angrepp mot ett rättsligt skyddat intresse. Enligt lagtexten skall det angrepp mot vilket man har rätt att värja sig vara obehörigt samt påbörjat eller överhängande.

I de flesta fall är det mycket enkelt att avgöra om ett angrepp föreligger eller inte. Det centrala kriteriet är att angreppet utförs av människor. Andra typer av faror avvärjs med stöd av bestämmelsen om nödtillstånd (SL 4:5). Förutom kopplingen till människor skall angreppet vara obehörigt. Detta betyder att angreppet

---

¹⁰ Se RP 44/2002 rd s. 131-132.

¹¹ Senast av Tuori 2004.

skall utgöra en brottsbeskrivningsenlig handling. Mot en sådan får en försvarshandling vidtas.

Kravet på att angreppet skall utgöra en brottsbeskrivningsenlig handling innebär att angriparen skall ha handlat uppsåtligt eller oaktsamt. Detta har dock ingen större praktisk betydelse eftersom bristen på uppsåt respektive oaktsamhet måste kunna märkas rent objektivt.

Obehörigheten innebär att man även mot sinnessjuka och barn får använda maktmedel, något som kan leda till en uppebar oskälighet. Ett exempel kunde vara en rörelsehindrad som skjuter mot en minderårig som håller på med att utföra grov skadegörelse (t.ex. släpper ut minkar i naturen). Åtgärden är kanske nödvändig ur försvararens synvinkel men mycket talar för att den är att anse som uppenbart oförsvarlig.

För att en nödvärnshandling skall kunna vidtas måste angreppet vara påbörjat eller överhängande. Det råder sällan tvivel om när ett angrepp är påbörjat. Däremot är det svårare att bestämma när angreppet är «överhängande». För det första krävs att det objektivt föreligger en mycket hög sannolikhet för att ett obehörigt angrepp inleds. Här spelar det ingen roll om det ex post visar sig att inget angrepp förelåg. Ger en objektiv bedömning vid handen att någon sannolikhet för angrepp inte existerade kan eventuellt SL 4:3 (villfarelse om en ansvarsfriande omständighet) tillämpas, varvid gärningsmannen (= försvararen) inte döms för uppsåtligt brott. För det andra förutsätts att det mycket sannolika angreppet ligger nära i tiden. Den tidigare lagtexten utgick från att angreppet skulle vara «omedelbart förestående». Detta kunde tolkas så att försvarshandlingen enligt den nya bestämmelsen får inledas något tidigare. Enligt förarbetena är dock så inte fallet; den nya ordalydelsen implicerar inga materiella förändringar. Ett överhängande angrepp föreligger givetvis när ett straffbart försök har inletts, dvs. när angriparen vidtagit sådana handlingar som skapar en konkret fara för brottets fullbordan och detta fastän ingen direkt brottsbeskrivningsenlig verkställighetshandling utförts. Men även fastän försökspunkten inte ännu nåtts kan angreppet i undantagsfall anses vara överhängande. Så är fallet när ett tidigt ingripande möjliggör bruket av ett förhållandevis lindrigt maktmedel. En i tiden senare vidtagen försvarshandling skulle kräva strängare metoder. Misstag om angreppet avslutats eller inte bedöms enligt reglerna om villfarelse om en ansvarsfriande omständighet (SL 4:3).

I motsats till tidigare rättsläge har tidsgränserna vid nödvärn ingen konstitutiv betydelse för tillämpningen av SL 4:4. En försvarshandling som företas innan ett

obehörigt angrepp ens är överhängande bedöms enligt reglerna om nödvärnsexcess. Likaså aktualiseras nödvärnsexcess ifall angreppet har avslutats. Nödvärnsexcess som ursäktande grund behandlas nedan.

Nödvärnsrätten gäller i dag alla typer av skyddade rättsgoda (rättsligt skyddade intressen), både individuella och allmänna. Till de individuella intressena hör bl.a. liv, hälsa, egendom, personlig integritet (bl.a. sexuell självbestämmanderätt och privatliv), ära, frihet, hemfrid och rätt till religionsutövning. Med allmänna eller kollektiva intressen förstås i första hand sådana som kan utnyttjas av envar som naturliga miljöresurser (luft, vatten etc.), penning- och bankväsendet samt allmän ordning och säkerhet. Det har inte någon betydelse vem som innehar intresset i fråga.

Den i SL 4:4,1 ingående möjligheten att försvara samtliga i samhället rättsligt skyddade intressen innebär samtidigt stora risker för missbruk. Genom bestämmelsens övriga krav – det skall röra sig om en nödvändig och icke uppenbart oförsvarlig handling som riktas mot ett angrepp – blir det svårt att som tillåtet bedöma ett knytnävsslag som riktas mot den som är i färd med att kränka försvararens ära.

Enligt lagtexten måste försvarshandlingen vara nödvändig för angreppets avvärjande, dvs. det får inte existera några andra och lindrigare alternativ för angreppets avvärjande. Ytterligare måste det i en helhetsbedömning konstateras att försvarshandlingen inte uppenbart överskrider det som kan anses försvarligt. Det vore i princip möjligt att konstruera nödvärnsbestämmelsen utan ett nödvändighetskrav, varvid försvarlighetsbedömningen även beaktar nödvändighetsaspekten. Denna lösning har dock inte valts i SL 4:4,1. Detta betyder rent konkret att man först skall pröva om angreppet alls behövde någon försvarshandling för att avvärjas.

Vid nödvändighetsprövningen spelar direkta angrepp mot person, t.ex. gällande personlig hälsa eller sexuell självbestämmanderätt den viktigaste rollen. Här betyder nödvändighetskravet i grunden att det alltid är nödvändigt att tillgripa någon form av försvarshandling. Ytterst sällan står något annat lämpligt medel till förfogande. Det bör påpekas att den angripne inte måste fly, även fastän flykt vore ett alternativ. I vissa fall kan dock en försvarshandling i stället för flykt anses uppenbart oförsvarlig (se följande avsnitt). Men till nödvändighetsprövningen hör också frågan om just denna försvarshandling behövdes för att avvärja angreppet.

Försvarshandlingen kan inte anses nödvändig om försvararen har använt mera våld än vad angreppet hade förutsatt:

Fastän det är nödvändigt att bruka en viss mängd maktmedel för att avvärja ett obehörigt angrepp måste försvarshandlingen ytterligare klara av en försvarlighetsbedömning. Lagtexten i SL 4:4,1 har getts en för försvararen förmånlig utformning. Försvarshandlingen är inte längre en rättfärdigande grund ifall den «uppenbart överskrider det som utifrån en helhetsbedömning skall anses försvarligt.» Lagens försvarlighetsbedömning och kravet på proportionalitet ligger nära varandra men är inte helt samma sak; en försvarsåtgärd som i sig står i proportion till det rättsgoda som obehörigt angripits kan trots allt anses uppenbart oförsvarlig.

I SL 4:4,1 anges explicit några omständigheter som måste beaktas i försvarlighetsbedömningen samtidigt som det konstateras att även övriga omständigheter skall beaktas. För det första nämns angreppets art och styrka. Med arten hos angreppet avses bl.a. hur överraskande angreppet kom samt var det genomfördes (t.ex. i en tom parkeringshall respektive i en större folksamling). Styrkan hos angreppet hänvisar främst till dess farlighet; användes enbart kroppskrafter eller kom livsfarliga verktyg till användning?

För det andra skall försvararens och angriparens person beaktas. Här avses i första hand egenskaper som kön, ålder och fysisk styrka. Men under begreppet faller även sådant som berusningsgrad, sinnessjukdom, utbildning och uppenbara misstag. Det finns försvarssituationer när en otränad person måste bedömas annorlunda än en person med grundlig utbildning i självförsvar. Bland övriga omständigheter som skall beaktas kan nämnas värdet på det intresse som skyddas genom försvarshandlingen, värdet på det intresse som offras samt arten och styrkan hos försvarshandlingen. Således är det prima facie uppenbart oförsvarligt att orsaka angriparen en kroppsskada om han är en ung person som håller på att stjäla ett förhållandevis anspråkslöst förmögenhetsvärde. Det bör samtidigt påpekas att SL 4:4,1 inte i sig hindrar att man skyddar egendom genom att orsaka angriparen fysiska skador.

Försvarlighetsbedömningen kan resultera i att bruket av maktmedel anses uppenbart oförsvarligt. Då har försvararen begått en otillåten handling som utgör ett brott ifall även kravet på skuld uppfylls. Här kan dock ansvarsfrihet uppnås genom reglerna om excess.

Polisens skjutvapen användning och nödvärn

När man ställer den nu gällande nödvärnsregleringen mot olika situationer av skjutvapen användning blir prövningen av nödvändighetskriteriet ofta helt avgörande. Det skall inte ha funnits några lindrigare medel att tillgå. Som tumregel har i Finland ansetts gälla att angriparen måste ha använt ett livsfarligt vapen varvid det föreligger ett slags «endera eller»-situation. Detta gäller givetvis även en polisman som använder skjutvapen. Eftersom vapen användning förutsätter en mycket tillspetsad situation torde det inte föreligga någon skillnad i nödvändighetsbedömningen mellan en polisman och en lekman (vem som helst).

Däremot uppkommer skillnader när man vänder blicken mot skälighetsbedömningen. I denna bedömning skall bl.a. försvararens person beaktas, vilket kan leda till att det som en lekman gör inte anses uppenbart oförsvarligt medan däremot en polisman genom utbildning och erfarenhet bedöms annorlunda. Detta betyder rent konkret att det gamla påståendet om att nödvärnsbestämmelsen inte skiljer mellan lekmän och polismän inte längre gäller.

Nödvärn och PMF

Som redan konstaterats får en polisman enligt PMF använda skjutvapen mot en person endast för att stoppa den ifrågavarande personens verksamhet som medför en överhängande och allvarlig fara för någons liv eller hälsa, varvid det också nämns att vapen användningen måste vara det enda alternativet. Trots att ordalydelsen är en annan än den som används om nödvärn (och som användes i gamla SL 3:6 och 3:7) är det knappast möjligt att konstruera någon skillnad i tillämpningsområdet mellan dessa två normer. Det är med andra ord inte möjligt att tänka sig att vapen användningen mot en person inte skulle omfattas av nödvärnet men vara tillåtet enligt PMF och följaktligen enligt PolisL 27 §. Det bör samtidigt påpekas att någon identitet i övrigt inte föreligger; det som polisen kan genomföra med stöd av Polis 27 § 1 mom. täcks sällan av reglerna om nödvärn.

Min slutsats blir således att det saknar egentlig betydelse om vapen användningen bedöms enligt SL 4:4 eller enligt PolisL 27 § och PMF när frågan är om polis mannens skjutvapen användning varit tillåten eller inte. Om tjänsteåtgärden (försvarshandlingen) inte kan anses tillåten får dock valet av «linje» betydelse för excessbedömningen, varom mera i det följande.

Gränsöverskridning (excess) vid bruket av maktmedel och nödvärnsexcess

Vid nödvärnsexcess har gränserna för tillåtet försvar överskridits men situationen har ändå en sådan struktur att gärningsmannen anses sakna skuld och därför är fri från straffansvar (SL 4:4,2). Med detta avses för det första de tidsgränser som hör samman med en tillåten försvarshandling. Försvarshandlingen kan inledas innan angreppet ens har konkretiserats som överhängande. Men tidsgränsen överskrids även när försvarshandlingen fortsätter fastän angreppet redan har avslutats.

Med gränsbegreppet hänvisas också till den mängd våld som behövs för att avvärja det obehöriga angreppet. Om försvararen använder mera våld än nödvändigt har han på det sätt som avses i SL 4:4,2 överskridit gränsen för nödvärn. Att bruka skjutvapen mot den som angriper med knytnävarna är i de flesta fall något som överskrider gränsen för det behövliga (nödvändiga). Däremot omfattar begreppet «gränser» inte den försvarlighetsprövning som ytterligare måste göras. Om försvarshandlingen i en helhetsprövning anses vara uppenbart oförsvarlig kan straffansvaret inte avlägsnas med stöd av reglerna om nödvärnsexcess. Däremot kan det bli fråga om en strafflindring med stöd av SL 4:7.

För att nödvärnsexcess skall utgöra en ursäktande (straffbefriande) grund krävs enligt SL 4:4,2 att omständigheterna hade varit sådana att man av gärningsmannen skäligen inte kunde ha förutsatt ett annat beteende. Lagtexten använder ett ännu längre uttryck; «inte skäligen kunde ha krävts att gärningsmannen skulle ha reagerat på annat sätt». I SL 4:4,2 anges explicit två omständigheter som skall beaktas, dvs. angreppets farlighet och oförutsebarhet. Därtill skall enligt lagtexten hänsyn tas till situationen i övrigt. I grunden betyder detta att domstolen från fall till fall måste bedöma om gärningsmannen hade kunnat handla annorlunda. Av central betydelse är givetvis angreppets natur, dvs. graden av farlighet. Likaså spelar graden av överraskning en betydande roll för utformningen av försvarshandlingen. Ett oförutsebart och till synes mycket allvarligt angrepp leder ofta på grund av panik och skräck till en reaktion som inte kan anses nödvändig för angreppets avvärjande. Även fall av fortsatt försvar efter att angreppet avslutats förklaras mången gång med just den av angreppet utlösta paniken. Det är helt enkelt inte skäligen att kräva att försvararen skulle ha kunnat besinna sig.

Excess vid bruket av maktmedel regleras uteslutande i SL 4:6,3. I den lagstiftning som ger rätt till bruket av maktmedel hänvisas genomgående till SL 4:6,3 vad

gäller fall av excess. I PolisL 27 § 4 mom. stadgas följande: «Bestämmelser om excess i samband med användning av maktmedel finns i 4 kap. 6 § 3 mom. och 7 § strafflagen.»

På samma sätt som vid nödvärnsexcess aktualiseras excess vid bruket av maktmedel när polismannen överskrider de lagliga gränserna för åtgärden i fråga. Rätt långt är det här fråga om samma överväganden som vid nödvärnsexcess. I första hand avses situationer där det har använts strängare maktmedel än vad som hade behövts för att utföra uppdraget. Maktmedel får endast användas för utförandet av i lagen angivna uppdrag. Därför torde det rätt sällan hända att gränsöverskridandet gäller tiderna för uppdragets genomförande. Att bruka maktmedel före eller efter uppdragets genomförande har strängt taget inget med uppdraget att göra.

Fastän polismannen har använt för stränga maktmedel går han ändå fri från straffansvar om de i SL 4:6,3 angivna villkoren är uppfyllda. Det grundläggande kravet är att personen i fråga inte skäligen kunde ha förutsatts ha handlat annorlunda. För denna slutsats måste det dock föreligga synnerligen vägande grunder. Dessa grunder är enligt lagtexten ställning och utbildning hos den som använder maktmedel, uppdragets viktighet samt möjlighet att förutse händelseutvecklingen.

Angående dessa kriterier kan följande sägas. Utbildningsgraden är i sig ett viktigt kriterium men beträffande polisens skjutvapen användning är dess betydelse rätt ringa. Enligt PMF 6 § 1 mom. får skjutvapen endast användas av en polisman som fått erforderlig skolning och även årligen klarat vissa tester. Det som kanske väger tyngst är möjligheterna att förutse händelseutvecklingen. En polisman kan bli överraskad av den riktning händelserna tar och därför använder han skjutvapen på ett sätt som inte klarar skälighetsbedömningen.

Vid en jämförelse mellan dessa två former av excess märks klart att excess i nödvärn är lindrigare för försvararen än excess vid bruket av maktmedel. För den enskilde polismannen får prioritetstesen här de största praktiska konsekvenserna. Därtill kommer att det som sker inom ramen för nödvärn (även fastän det inte föreligger en ursäktande nödvärnsexcess) inte samtidigt utgör ett tjänstebrott enligt SL 40 kap.

Villfarelse om en ansvarsfriande omständighet

Enligt finsk rätt utgör rekvisitvillfarelse (SL 4:1) en grund som utesluter uppsåtet. Lagstiftaren har också valt att i SL 4:3 lagreglera villfarelse kring tillåtande grunder.

Eftersom det i SL 4:3 ingår ett slags rimlighetsbedömning hör dessa situationer systematiskt till skulden.

I SL 4:3 regleras tre typer av villfarelse, dvs. putativnödvärn, putativnöd och villfarelse vid bruket av maktmedel.

Lagstiftaren har i SL 4:3 valt rekvisitvillfarelselinjen men gjort detta val med en viss eftergift till förbudsvillfarelselinjen. En gärningsman som tror sig handla med stöd av någon i SL 4:4-6 angiven tillåtande grund straffas inte för ett uppsåtligt brott. Dock krävs att uppfattningen av situationen kan sägas ha skett «med fog». Den som med fog t.ex. tror sig handla i nödvärn har givetvis genomfört försvaret uppsåtligt men straffas inte för uppsåtligt brott. Den som befinner sig i rekvisitvillfarelse saknar uppsåt.

För att uppsåtsansvaret skall uteslutas måste således gärningsmannen missta sig om fakta. Skulle situationen de facto ha sett ut som gärningsmannen «inbillade sig» hade någon av bestämmelserna i SL 4:4-6 varit att tillämpa på fallet. Däremot omfattas inte situationer av villfarelse om lagens innehåll. Här gäller reglerna om förbudsvillfarelse i SL 4:2.

Litteratur

Frände, D. (2004). *Allmän straffrätt*. 3 upplagan. Helsingfors: Forum Iuris.

Helminen, K., Kuusimäki, M. och Salminen, M. (2000). *Polisrätt*. Helsingfors: Talentum.

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till revidering av lagstiftningen om straffrättens allmänna läror (RP 44/2002 rd).

Tuori, K. (2004). En sista tillflyktsort för polisens allmänna befogenhet. *JFT*. s. 492-516. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland.

Polisens bruk av skjutvapen - det finska exemplet

Carl-Gustav Åminne och Jyrki Lounaskorpi

Historik

I Finland har polisen burit vapen under hela självständighetstiden. Den första förordningen som reglerade polisens beväpning gavs 15.08.1918. I denna nämndes skjutvapnet, en revolver av typ Browning. Vapnet skulle bäras i bakfickan och dessutom skulle polisen utrustas med en batong som skulle bäras under rocken.

På grund av vissa oklarheter i ovannämnda förordning, gavs en ny förordning 15.12.1923, enligt vilken man utrustade polismästare och befäl med svärd samt manskaper med batong av trä, dolk och Browning-pistol. Efter detta har olika förordningar och föreskrifter, givna av Inrikesministeriet, reglerat polisens uniform och beväpning i olika former fram till 2001.

Det fanns däremot inga förvaltningsdirektiv angående polisens skjutvapenanvändning. År 1979 tillsattes en arbetsgrupp av Inrikesministeriet med uppgift att utreda problematiken kring polisens skjutvapenanvändning samt eventuellt komma med förslag till direktiv för vapenanvändningen. Arbetsgruppens betänkande gick på en bred remiss inom förvaltningen men någon konsensus kunde inte uppnås varför arbetsgruppens utredning blev utan synliga resultat. År 1986 inträffade i Finland en uppseendeväckande händelse, det så kallade «S:t Michel dramat». Det var en händelse som började med ett bankrån i Helsingfors och slutade tragiskt med att en i gisslan och rånaren omkom på S:t Michels torg. Efter detta kritiserades polisens agerande mycket kraftigt från många håll.

Inrikesministeriet tillsatte 20.11.1986 en kommitté, vars uppgift var att fortsätta den föregående arbetsgruppens arbete, samt 1) avge en utvärdering angående regleringen, prejudikaten och grunden för laglig vapenanvändning i polisarbetet,

2) klarlägga på vilken nivå en reglering måste skapas och 3) uppgöra eller ge förslag till hur regleringen skall förverkligas och/eller förslag till utbildning angående polisens lagliga användning av maktmedel.

På grund av statsförvaltningens regleringsverk kunde ingen bindande föreskrift ges, eftersom det inte fanns något omnämnande om denna möjlighet i polislagen. Inrikesministeriets föreskrift i saken var således utesluten. Det hade dock visat sig finnas behov av en anvisning och en sådan gavs om polisens vapen användning år 1989. Trots att anvisningen inte var juridiskt bindande ledde den till ett minskat vapenbruk under de följande åren.

1986 års vapenkommitté föreslog även att man skulle övergå från det gamla tjänstevapnet av märket FN cal. 7.65 och den under 1970 talet anskaffade revolvern S&W cal. 38, till en pistol av halvautomatmodell och cal. 9 mm. Som vapenmodell valdes Glock modell 17 och 19. Hagelgeväret skulle vara ett fordonsanknutet stödvapen. Det kan konstateras att idag utgör revolvern S&W ca 20 % av tjänstevapnen, resten är Glock 9 mm.

Polislagen reformerades år 1995 (493/1995) och med stöd av den gavs en ny vapenföreskrift år 1996. Det var första gången som en förvaltningsnorm utfärdades angående polisens användning av vapen. Föreskriften skapades i enlighet med den nya polislagens systematik och man följde grundtankarna i den gamla anvisningen om polisens vapen användning.

Dessutom kunde man dra nytta av de erfarenheter som man erhållit vid tillämpningen av den gamla anvisningen.

År 1998 förnyades vapenföreskriften åter en gång. Orsaken till förnyelsen var närmast tvivel på hagelgevärets lämplighet som stödvapen. Vid vissa krävande och farliga situationer hade man varit tvungen att använda hagelgeväret med mycket allvarliga följder. Vid tester framkom att de fabriksstillverkade patronerna utgjorde en riskfaktor som inte kunde åtgärdas. Vid skott med hagelgeväret kunde man inte vara säker på att träffbilden alltid skulle vara den samma. Därför beslöt man att anskaffa ett precisionsvapen med vilket man kunde avfyra träffsäkra skott och på det sättet stoppa en farlig persons verksamhet med minsta möjliga skada.

Vapenföreskriften ändrades så att polisens stödvapen i första hand skulle vara en 9 mm maskinpistol med enkelskott och hagelgeväret blev kvar som specialvapen. Samtidigt utvecklades polisens vapen- och maktmedelsutbildning och dessutom togs nivåprovsystemet i bruk.

Vapenföreskriften ändrades ännu en sista gång år 2000. Ändringsbehovet föranledes av erfarenheter från fältverksamheten. Den mest betydelsefulla förändringen var kravet att alla poliser som bär tjänstevapen i tjänsteuppdrag skulle årligen genomgå ett nivåprov. Förändringen var en naturlig följd av den utveckling som skett samt en fortsättning på en systematisk process som pågått.

År 2004 utfärdades Inrikesministeriets förordning om polisens användning av maktmedel (979/2004). Samtidigt ändrades Inrikesministeriets förordning om stoppande av fortskaffningsmedel (980/2004) § 21. Denna paragrafändring förtydligade användningen av skjutvapen vid stoppande av fordon. Något tidigare samma år hade PolisF (1112/1995) ändrats så att i § 18 nu ingår bestämmelser om bl.a. att tjänstevapnet skall vara en pistol med magasin eller en revolver och som avfyrar självladdande enkelskott. Såsom stödvapen, självladdande, magasinförsedda vapen som avfyrar enkelskott och vars kaliber motsvarar tjänstevapnets. Såsom specialvapen hagelgevär, maskinpistoler som avfyrar automateld och vilkas kaliber motsvarar tjänstevapnets kaliber och dessutom gevär eller andra skjutvapen som avfyrar självladdande enkelskott. Samtliga vapen skall vara godkända av polisens högsta ledning och polismannen skall ha erhållit utbildning för användningen. Detta gäller samtliga maktmedelsredskap.

Vid den europeiska säkerhetskonferensen 1975 i Helsingfors införskaffades ett stort antal S&W cal 38 revolverar till polisen, som sedan ledde till, att man bytte ut de personliga tjänstevapnen. Tidigare FN 7.65 var från 1910-1920 talet. År 1980 utgjorde 17 procent av tjänstevapnen revolverar. År 2004 utgör revolverarna samma andel och en pistol 9 mm. utgör ca 80 procent.

Det finns en grupp etablerad vid inrikesministeriet som granskar incidenter där det uppkommit skada eller stor publicitet i polisverksamheten. Gruppen startade sin verksamhet 1981 och benämns «Forskningsgruppen». Gruppens uppgift är att vid händelser där stor fara uppstått och där man ansett det ändamålsenligt ur arbetarskydds- och taktisk synpunkt, granska fallen utgående från taktik, utrustning och utbildning. Forskningsgruppen avger sedan en rapport över fallen som granskas.

Användningen av skjutvapen ur polisrättslig synvinkel

När man på ett allmänt plan granskar polisens rätt att använda maktmedel i Finland är bestämmelsen om proportionalitetsprincipen i polislagen mycket viktig.

Principen anges i Polislagen 2 § 2 mom. Särskilt gäller principen vid användningen av skjutvapen eftersom paragrafen anger att polisen i alla situationer skall handla så att möjligast ringa skada och olägenhet orsakas.

Ju mera polismannen i sin verksamhet har tillgång till maktmedel som är lindrigare och orsakar mindre skador, desto lättare är det för honom eller henne att efterleva polislagens principer. Flera alternativ skapar ett ökat antal lösningsmodeller som i de flesta fall möjliggör uppnåendet av det lindrigaste slutresultatet. Att lindrigaste alternativet skall väljas framgår av principen om behovsprövning som ingår i Polislagen 2 § 3 mom. Även principen om åtgärdeseftergift som framgår ur Polislagens 5 § bör beaktas då man bedömer användningen av skjutvapen.

Med hjälp av flera nya redskap som tillkommit i samband med det s.k. V3-projektet som bl.a. resulterade i införande av teleskopbatong och OC-spray («pepparspray») är det lättare för polisen att hålla sig till muntliga uppmaningar innan andra effektiva maktmedel tillgrips. Redan beredskapen att använda vissa maktmedel skapar ett mycket starkt psykologiskt tryck på föremålet för tjänsteåtgärden (kallas nedan objektsperson). De nya maktmedelsredskapen som infördes år 1998 har bidragit till en kraftig minskning av situationer där polisen brukar maktmedel och då särskilt användningen av skjutvapen.

Polisens rätt att använda maktmedel anges i Polislagen 27 § 1-3 mom. I bestämmelsen förutsätts att varje maktmedelsanvändning genomgår en försvarlighetsprövning. Vid denna bedömning skall särskild uppmärksamhet riktas mot de skador som polismannen orsakat objektspersonens säkerhet. Avsikten med de lindrigare maktmedelsredskapen är att befrämja objektspersonens säkerhet och att minimera skadorna.

Dessa omständigheter eliminerar givetvis inte det faktum att polismannen när situationen det kräver har rätt att använda även de mest allvarliga maktmedlen, däribland skjutvapen. Mindre farliga maktmedel skapar tillsammans med de som är något farligare en bred skala av tillbuds stående medel, varvid det är möjligt att genomföra en gradvis skärpning av maktmedlen. Det uppkommer varken nu eller i framtiden ett för stort språng från lindriga till farliga maktmedel.

Vid användningen av maktmedel bör polisen beakta, att objektspersonens hot (art) och farlighet, bör ligga som grund vid valet av maktmedel. Polismannen bör inte välja ett maktmedel som är på samma nivå eller lindrigare, än objektspersonens farlighet i hotsituationen. Detta kunde leda till att situationen utvecklas så, att användning

av skjutvapen kunde ha undvikits om man hade valt det rätta och mest effektiva maktmedlet i ett tillräckligt tidigt skede. Med beaktande av detta så betyder valet av maktmedel, det lindrigaste effektiva maktmedlet. Bedömningen av förutsebara följder och effekter vid vapenanvändningen bör vara fortgående i situationen.

För alla maktmedelsredskap som används i Finland har skapats en formbunden grundskolning. Innan skolningen har genomförts får polismannen inte använda redskapet i fråga. Detta gäller samtliga maktmedelsredskap. Dessutom pågår vid polisinsträttningarna en fortgående maktmedelsutbildning. Varje polisman skall årligen avlägga det nivåprov som gäller för den aktuella vapentypen för att få använda vapnet som maktmedel.

Ur den enskilde polismannens synvinkel är 2004 års förordning om polisens användning av maktmedel av största betydelse. Förordningen gäller polismän samt andra anställda inom polisförvaltningen som har tjänstevapen. Chefen för polisenheten skall övervaka att förordningen efterlevs.

Förordningen grundar sig på bestämmelserna i Polislagen 2 §, 5 §, 27§ och 54 § om användning av maktmedel och 21 § om stannande av fordon. I denna förordning betonas att bruk av skjutvapen är ett yttersta maktmedel och att andra verksamhetsalternativ skall prioriteras.

I denna förordning avses med skjutvapen (vapen) sådana redskap som används för att skjuta med i enlighet med det som avses i 2 § skjutvapenlagen (1/1998). Polisens maktmedel regleras i Polisförordningen 18 § 2 mom. och i Föreskriften om polisens maktmedels- och skyddsutrustning 2001 - 2005.

Förordningen förutsätter, att polisen skall utveckla sin prövning vid användning av maktmedel och förenhetliga verksamhetslinjerna för situationer där maktmedel kommer till användning. Grundutbildning och arbetsplatsutbildning som ordnas enligt denna föreskrift ger polismännen godtagbara verksamhetsmodeller till de oftast förekommande situationerna. Dessutom utvecklas deras förmåga att fatta beslut som minskar ogrundad användning av maktmedel.

Om en polisman har någon anledning att misstänka att han i ett uppdrag kommer att möta våld, skall han vara beredd och även förbereda sig på att använda det lindrigaste och mest effektiva maktmedlet. Att vapen tas fram eller försätts i skjutklart skick är inte vapenanvändning. Detta kan motiveras med att situationer där skjutvapen används kan uppstå mycket snabbt. Att varna om vapenanvändning, hota med vapen och avlossa skott är användning av skjutvapen. Över dessa händelser skall uppgöras en

rapport om vapen användningen. Ifall det finns förutsättningar att använda vapen skall varning om att vapen kommer att användas ges på ett effektivt sätt på förhand, om detta är möjligt och ändamålsenligt med hänsyn till situationen och omständigheterna. Detta i enlighet med FN:s konvention om myndigheters maktmedelsanvändning grundregel 10. Denna är godkänd vid FN:s kongress i Kuba 1990.

Att varna om vapen användning är inte möjlig i alla situationer utan avgörandet stannar hos den enskilda polismannen vid mycket snabbt föränderliga situationer. Grunder för vapen användning bör föreligga vid varning om vapen användning.

Hot med vapen avser riktande av vapnet så att den person som vapnet riktas mot, med hänsyn till allmän livserfarenhet, har grundad anledning att förmoda att han eller hon blir föremål för de allra strängaste maktmedlen om inte den befallning efterföljs som polismannen förstärker med vapnet.

Om en situation inte kan hanteras på ett lindrigare sätt, får en polisman använda vapen för att stoppa en persons handling som medför en omedelbar allvarlig fara för någons liv eller hälsa. Beslutet om att använda vapen skall grunda sig på personens agerande omedelbart före situationen, beväpning, störning eller annat motsvarande skäl.

Rapportering av skjutvapen användning

Redan 1989 förutsatte vapen anvisningen en rapportering över händelser där polisen hade använt skjutvapen eller hade utsatts för vapen användning. Denna rapportering upplevdes som betungande och rapporteringens ändamål ifrågasattes. Efter en ingående utbildning av fältpersonalen, så kunde rapporteringen efter hand accepteras och den nytta och betydelse rapporteringen hade för utvecklingen av maktmedelsutbildningen var märkbar.

Rapporterna samlades in av länens polisedning och sändes sedan vidare till Polisskolan. Det samlade materialet analyserades och resultatet kunde användas i maktmedelsutbildningen och vid högsta polisedningens strategiska planering. Samma rapportering fortsatte även när den nya vapenföreskriften 1996 trädde i kraft. Blanketten bearbetades något bl.a. infördes, att närmaste förman som varit med i händelsen skulle fylla i rapporten. Sedan 1989 har ca 600 rapporter samlats in.

Enligt den nya förordningen skall tillförlitliga och täckande uppgifter om de fall där polisen använt vapen insamlas. Över varje händelse där polisen har använt skjutvapen, skall utan dröjsmål en utredning uppgöras till närmaste förman.

Polisens högsta ledning har meddelat närmare anvisningar (18/611/97) om uppgörande av utredning. Även användningen av andra maktmedel skall rapporteras om det har uppstått personskador eller materiella skador på egendom som inte kan anses som ringa, t.ex. vid avlägsnande av hinder. Denna rapporteringsskyldighet grundar sig ytterst på FN:s grundfördrag (nr 3., 6. och 11 f) som omfattar användningen av skjutvapen och andra maktmedel vid myndighetsutövning.

Enligt 24 § 1 mom. 5 punkten lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet (621/1999) är varje enskild utredning om användning av vapen sekretessbelagd i fråga om offentlighetsgraden. Ett sammandrag som utarbetats av Polisskolan på grund av utredningar om användning av vapen är offentlig vad gäller offentlighetsgraden till den del det inte beskriver polisens taktiska metoder i detalj. Endast polisens högsta ledning eller Polisskolan, efter att ha rådfrågat polisens högsta ledning, får lämna ut information ur sammandraget till allmänheten.

Statistiska uppgifter om vapenbruket i Finland

År 1997 genomfördes en grundläggande reform av skolningen rörande bruket av maktmedel och särskilt vapenanvändningen. Tyngdpunkten i skolningen flyttade till en s.k. preventiva verksamheten, dvs. hur undvika bruket av de strängaste maktmedlen. Noggranna statistiska uppgifter har insamlats sedan år 1997. Tidigare uppgifter kan inte jämföras med dagens. Det finns ett starkt tryck på att förnya statistikföringen men än så länge insamlas uppgifter om vapenanvändning för polisutbildningens behov. Uppgifterna insamlas av Polisskolan och uppgifter om enskilda fall får inte ges vidare. Insamlingens avsikt är att få sanningsenliga uppgifter om själva vapenanvändningen och inte om fallet i dess helhet.

Utvecklingen 1991-2003 med avseende på skjutfall

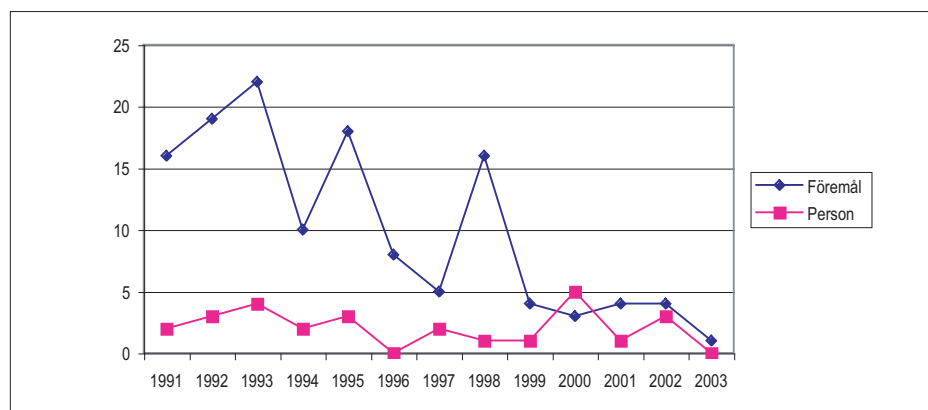
Även om det skett en avgörande förändring av inrapporteringsrutinen, är det möjligt att i vissa avseenden följa utvecklingen av skjutvapenanvändningen från början av 1990-talet. Uppgifterna för perioden 1991-2000 är hämtade ur Kohlemainen (2001).¹ De övriga uppgifterna framgår ur den icke offentliga rapporten om poli-

---

¹ Figur 20 och 21.

sens vapenanvändning år 2003. Därmed går det att belysa vilket genomslag reformarbetet haft.

Avsikten med reformen har framför allt varit att få ett mer restriktivt bruk av skjutvapen. Den stora förändringen inträffade år 1997, varefter utrymmet för att skjuta mot fordon blivit kraftigt inskränkt. Utvecklingen sedan 1991 och fram till 2003 framgår av figur 1, som visar antalet incidenter där polis skjutit mot och träffat föremål (i majoriteten av fallen bildäck) eller personer.

Figur 1. Antal incidenter där polis i tjänst avlossat skott som träffat föremål eller person. Hela landet 1991-2003.

Från ett värde som pendlade runt 20 incidenter per år då polis sköt mot och träffade föremål – i praktiken mest fordon – sjönk värdet kraftigt från mitten av 1990-talet. Ett undantag utgörs dock av år 1998 med ett förhållandevis högt värde på fall där polis skjutit mot och träffat bildäck (10 fall). När det gäller incidenter som avser skott som riktats mot och träffat personer varierar det mellan noll och fem per år. Det finns emellertid ingen tendens vare sig till minskning eller ökning.

Grunduppgifterna är dock inhämtade med olika rutiner. Före 1997 skedde inrapporteringen via länen till polisskolan och byggde på förfrågningar. Efter 1997 sker rapportering direkt till polisskolan på särskilt formulär. Uppgifterna före 1997 är därför inte jämförbara med de senare. Det finns skäl tro att de tidigare är mindre fullständiga. Det skulle innebära att nedgången i själva verket är än mer påtaglig.

Genomsnittsvärdena före och efter förändringen samt resultat av statistiska test där det prövats om skillnaderna i medelvärden är statistiskt säkerställda, redovisas i tabell 1.

Tabell 1. Medelvärde avseende incidenter där polis i tjänst avlossat skott totalt samt därav som träffat föremål eller person och signifikansnivåer. Hela landet 1991-1996 resp 1997-2003. *

	1991-1996	1997-2003	T-test
Totalt	17,8	7,1	**
därav mot föremål	15,5	5,3	**
därav mot person	2,3	1,9	-

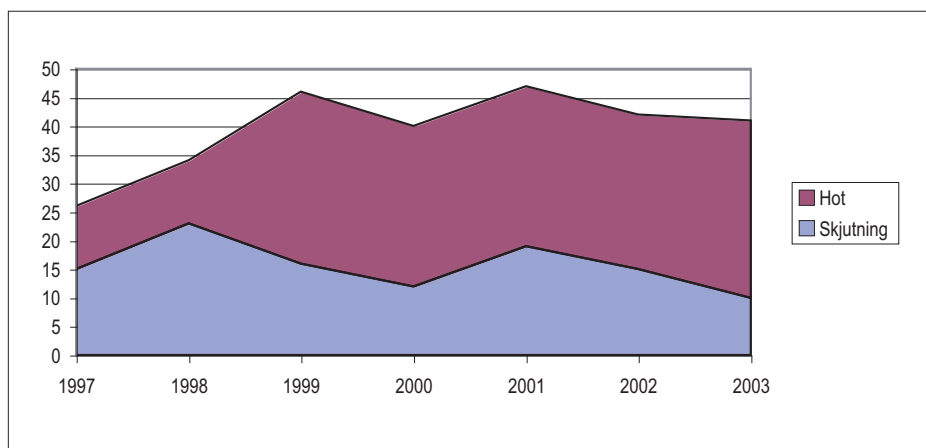
p<0.05, ** p<0.01, ***p<0.001 - ej signifikant.

Det sker en nedgång från totalt 17,8 fall årligen till 7,1 – en nedgång som är statistiskt signifikant. Eftersom incidenter med träff i föremål så kraftigt dominerade slår den minskningen igenom i antalet situationer där polis skjutit med träff. Från ett genomsnittsvärde om 15,5 fall per år med skott som träffat föremål, har det minskat till 5,3. Denna minskning är statistiskt säkerställd. Den nedgång i medelvärde som kan skönjas för incidenter där personer träffats av skott är däremot ej signifikant. Resultatet visar i riktning av att intentionen med reformen blivit förverkligad.

Utvecklingen efter 1997 års reform

Att varna om vapen användning, hota med vapen och avlossa skott är de tre formerna för vapen användning i Finland. Som nämnt innebär vapenhot att den person som vapnet riktas mot med hänsyn till allmän livserfarenhet har grundad anledning att förmoda att han eller hon blir föremål för de allra strängaste maktmedlen om inte den befallning efterföljs som polismannen förstärker med vapnet.

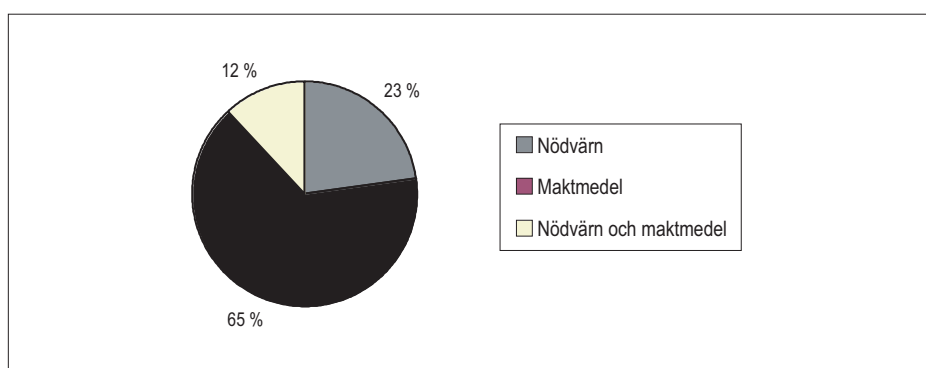
Under de senare åren har antalet fall med skjutvapen användning från polisens sida legat mellan 40 och 47 per år. Hoten dominerar över skjutfallen. Det rör sig om omkring 30 fall årligen från 1990-talets slut. Skjutfallen varierar mellan 10 och 23. Se figur 2.

Figur 2. Antal incidenter där polis i tjänst hotat med skjutvapen eller avlossat skott. Hela landet 1997-2003.

Allmänt kan konstateras att redan vapenhotet har löst tre av fyra fall. Under senaste år klarades 29 fall av 31 upp genom vapenhotet, dvs. 94 % av fallen. Det faktum att ett ökat antal fall under senare år lösts genom vapenhot kan förklaras med den förbättrade utbildningen som kommit de tjänstgörande polismännen till del.

I princip finns två grunder till att polisen kan bruka skjutvapen. Det kan vara som maktmedel eller i nödvärn. Fördelningen mellan dessa grunder framgår av figur 3.

Figur 3. Fördelningen (%) av grunden för polisens skjutvapenanvändning. Hela landet 1997-2003. N= 282.

Användningen som maktmedel dominerar och står för ungefär två tredjedelar av fallen. Eftersom det ofta rör sig om snabbt föränderliga situationer kan ibland en nödvärnssituation föreligga vilken kan övergå till maktmedelssituation eller vice versa. I 12 procent av situationerna har båda grunder förekommit. Minst vanligt var enbart nödvärn vilket förekom i 23 procent av händelserna där polisen använde skjutvapen.

Antalet incidenter där skott avlossats i operativa situationen har under senare år hållit sig mellan 12 och 23. Här ingår inte vådaskott och skott som avlossats för att avliva djur. Angående de sistnämnda händelserna finns över huvud taget ingen statistik i Finland.

I Finland känner man inte längre till begreppet varningsskott. Detta beror helt enkelt på att polismannen måste kunna kontrollera varje skott som avfyras, och därför använder man idag begreppet «riktat skott». Ett sådant skott kan även skjutas som ett varningsskott. Här ingår även de skott som skjutits mot annat mål än objektspersonen. Skotten har skjutits i luften, i marken och mot olika föremål som t.ex. bildäck. Se tabell 2.

Tabell 2. Antal incidenter där polis under tjänstutövning avlossat skott, antal incidenter där skott i varningssyfte avlossats samt antal personer som träffats, hela landet 1997-2003.

	Skott totalt	Skott för varning	Träff i person
1997	15	14	2
1998	23	22	1
1999	16	15	1
2000	12	7	6
2001	19	18	1
2002	15	12	3
2003	10	10	0

I uppgifterna över skott för att varna ingår även de fall där det först har avlossats ett riktat skott och sedan ett skott direkt mot människan i fråga.² Fallen är få till antalet eftersom det i Finland är ovanligt att en person först varnas genom ett skott och sedan blir utsatt för beskjutning. Under perioden har det inträffat i ca. 9 procent av tillfällena.

² Detta medför att skott för varning och träff i person kan överstiga totalen.

Antalet personer som skadats som en följd av polisens vapen användning framgår av tabell 3. Det är i dag mycket ovanligt att någon avlider eftersom polisen i mån av möjlighet försöker få möjligast effektiv vård till platsen redan på förhand. Det finns i Finland flera specialutbildade sjukvårdsgrupper för dylika situationer, bestående av läkare och vårdpersonal som inte hör till polisförvaltningen; s.k. TEMS-grupper.

Tabell 3. Antal personer som skadats eller dödats i samband med att polis under tjänstutövning avlossat skott, samt antal poliser som skadats i samband med skjutvapen användning i hela landet 1997-2003.

	Skadade	Döda	Skadade poliser
1997	1	1	u.s.
1998	1	0	2
1999	1	0	1
2000	5	1	2
2001	1	0	2
2002	3	0	0
2003	0	0	3

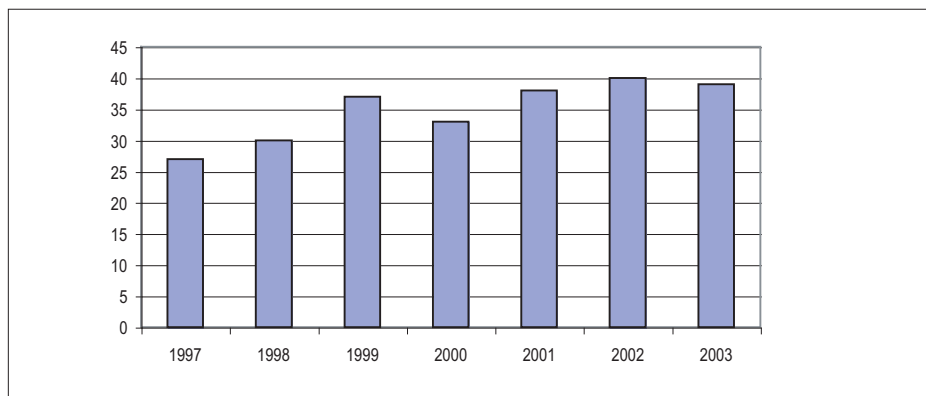
u.s. = uppgift saknas

Under de senaste 7 åren har endast 2 personer avlidit som en följd av polisens vapen användning.

I tabellen över skadade poliser, ingår alla polismän som under arbetstid skadats på grund av vapen användning. Endast en polisman har skadats som en följd av skott från objektspersonen och två poliser har omkommit i tjänsten. I de övriga fallen är det frågan om vådaskott. Dessa vådaskott har i regel inträffat under övning och vid enskilda misstag i vapenhanteringen och dessa händelser har rapporterats först efter år 2000.

Antalet vapen användare har hållit sig kring 35 per år sedan slutet av 1990-talet. Under senare år har vapen användare varit flera än objektspersonerna eftersom flera polismän har hotat en viss person. Se figur 4 på neste side.

Under tiden 1997 - 2003 har endast en incident inträffat där polismän har dödats med skjutvapen i tjänsten. Denna tragiska händelse inträffade 1998 i Helsingfors, då en person eftersökt för rån, avrättade med skjutvapen två patrullerande poliser. I Finland har däremot aldrig inrapporterats att någon polisman dött i tjänsteuppdrag på grund av någon annan polismans vapenbruk. Man kan endast

Figur 4. Antalet poliser som använt skjutvapen under tjänsteutövning, hela landet 1997-2003.

dra sig till minnes, att det inträffat två incidenter, där polismän skadats i samband med tjänsteuppdrag, av en annan polismans vapenhantering.

I medelt av 1990 talet inträffade en incident vid Polisskolan i samband med undervisningen, då en polisman omkom under en taktisk övning. Denna händelse startade en omfattande och noggrann granskning av metoder och säkerhetsbestämmelser i utbildningen. Efter detta har en märkbar förändring skett och man har kunnat minimera skadorna.

Litteratur

Kohlemainen, S. (2001). «*Tunnelman kohottamisesta hallittuun aseenkäyttöön*» – aseenkäyttömääräyksen eräitä vaikutuksia poliisitoimintaan. («Från en förhöjd stämning till behärskad vapen användning» – vapenföreskriftens inverkan på polisverksamheten.) Slutuppsats. Juridiska fakulteten, Åbo universitet.

Politiets bruk av skytevåpen - Rettslige problemstillinger

Tor-Geir Myhrer

Hjemmelsgrunnlaget

Politiets adgang til å anvende skytevåpen reguleres av politiloven (lov av 4. august 1995 nr. 53) § 6 annet og fjerde ledd som hjemler og angir rammene for politiets adgang til å anvende makt. Den nærmere regulering av maktmidlet «skytevåpen» er inntatt i Justisdepartementets «Våpeninstruks for politiet» av 1. august 1989. Instruksens § 10 er den sentrale bestemmelse for bevæpning, og vilkårene for å bruke skytevåpen følger av instruksens §§ 16,19,20 og 21. I en demokratisk rettsstat kreves det en særskilt hjemmel hvis politiet vil sette seg utover de atferdsnormer som ellers gjelder. Skal politiet ha anledning til å true med eller gjøre bruk av skytevåpen i større utstrekning enn det som gjelder for andre, må det foreligge et særskilt hjemmelsgrunnlag. I norsk rett er den aktuelle bestemmelse politiloven § 6 fjerde ledd:

Politiet kan anvende makt under tjenesteutførelsen i den utstrekning det er nødvendig og forsvarlig.

Bestemmelsen er helt generell, og gir i seg selv liten veiledning om når politiet har adgang til å true med å bruke eller rent faktisk bruke skytevåpen for å løse tjenesteoppdrag. Det følger likevel av forarbeidene, jf. Ot.prp. nr. 22 (1994-95) side 18-19, at bestemmelsen bl.a. er ment å skaffe hjemmel i lov for den detaljerte og utfyllende regulering av adgangen til å bruke skytevåpen som følger av våpeninstruksen av 1. august 1989. I proposisjonen uttales at «det er viktig at bruk av våpen i polititjeneste er nøye regulert», og at dette er gjort i våpeninstruksen. I proposisjonen sies videre at «så vidt detaljerte regler er det etter departementets oppfatning ikke naturlig å ta inn i politiloven». Dette fikk tilslutning i Stortinget.

Allerede fra ikrafttredelsen av politiloven 1. oktober 1995 fulgte det av lovens § 3 at dens bestemmelser måtte fortolkes og praktiseres i samsvar med bl.a. kravene i Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK). For bruk av skytevåpen er det særlig konvensjonens art. 2 (2) som er av betydning. Når EMK art. 2 bruker ordene «lov», «lovlig» og «ulovlig», er det lagt til grunn at de normer i intern rett som avgjør om noe er «lov» eller «lovlig», må være tilgjengelige og forutberegnlige. I forhold til disse krav synes den norske regulering å falle mellom to stoler. Lovhjemmelen i politiloven § 6 fjerde ledd er som formell lov godt tilgjengelig for borgerne, men gir ingen forutberegnlighet om i hvilke situasjoner borgerne kan møtes med skytevåpen. På den annen side er det like klart at den forholdsvis detaljerte regulering i våpeninstruksen §§ 16,19,20 og 21 fyller EMK's krav til forutberegnlighet. Svakheten med våpeninstruksen er at den er en intern instruks fastsatt av Justisdepartementet, og som ikke har vært gjenstand for noen formell offentliggjøring. Innholdet i instruksen er imidlertid tilgjengelig i bøker og regelsamlinger (jf. Auglend m.fl., 2001, s. 442-445 og Auglend m.fl., 2004 s. 454-465). Noen ideell oppfyllelse av konvensjonskravene er det likevel ikke.

Bevæpning

Norsk politi bærer ikke våpen i ordinær tjeneste. I samsvar med generelle og sentrale retningslinjer, kan politimesteren etter Våpeninstruksen § 5 gi tillatelse til at skytevåpen med ammunisjon medbringes forseglet i låst og godkjent veske i alle tjenestebiler. Men også for tjenestevåpen som er gjenstand for slik fremskutt oppbevaring, kreves en særskilt beslutning før våpenet kan tas frem og benyttes.

Reglene om bevæpning finnes i §§ 9-15 i våpeninstruksen kap. IV. Hovedregelen i § 10 er at avgjørelsen om bevæpning skal treffes på øverste nivå i politidistriktet, dvs. av politimesterene (eller sjef for særorgan, jf. instruksens § 1).

Etter våpeninstruksen § 11 kan politimann som i det enkelte tilfelle er avskåret fra å innhente foresattes bevæpningsordre, når situasjonen gjør det helt nødvendig, bevæpne seg selv og andre politimenn som er underordnet ham. Slik egenbevæpning kan f.eks. være aktuelt når en patrulje med fremskutt oppbevaring blir beskutt uten at det er tid eller anledning til å innhente bevæpningsordre

I akutte situasjoner kan bevæpning finnes sted etter våpeninstruksen § 10 første ledd bokstav a-c, når:

- a) konkrete opplysninger eller omstendighetene for øvrig gir grunn til å tro at politimann i tjenesteoppdrag vil stå overfor bevæpnet person, eller
- b) oppdraget fremstår som særlig farlig for de impliserte politimenn, eller
- c) oppdragets karakter gjør bevæpning nødvendig av andre grunner.

Våpeninstruksen § 10 fjerde ledd hjemler at politimesteren gir stående ordrer om bevæpning i bestemte situasjoner, gjerne ved meldinger som regelmessig innebærer at politiet vil stå ovenfor personer med skytevåpen eller annet farlig våpen eller redskap, og hvor utrykning må skje raskt, for eksempel ved meldinger om ran.

Hva politimesterens bevæpningsordre kan eller skal gå ut på er i liten grad positivt regulert. Det må i stor grad bero på det aktuelle tilfellet. I siste ledd i § 10 fastsetter imidlertid at den som beslutter bevæpning, også skal avgjøre hva slags våpen som skal benyttes, dvs. om tjenestemennene skal rykke ut med enhåndsvåpen (revolver) eller med tohåndsvåpen (MP5).

Bruk av skytevåpen

Kravet om stigende maktanvendelse

Skal skytevåpen brukes må det være et effektivt (egnet), nødvendig og forholdsmessig middel. Om forholdsmessigheten vises til de påfølgende underpunkter fra «Oversikt over de spesielle tilkår» til «Konkret forholdsmessighet».

For å sikre at nødvendighetsprinsippet følges, er politiet i politiloven § 6 annet ledd pålagt å forsøke med de mildere midler før det anvendes sterkere. I våpeninstruksen § 19 første ledd bestemmes at bruk av skytevåpen er «siste utveg», og utgjør således siste trinn i «maktmiddelstigen». Det vil avhenge av situasjonen hvor mange trinn politiet må prøve før de kan si at «lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt», og det er adgang til å ty til bruk av skytevåpen «som siste utveg». Den trinnvise makteskalering er heller ikke et absolutt krav. Politiloven § 6 annet ledd gir adgang til å gå på sterkere midler hvis «svakere midler må antas utilstrekkelig [dvs. ikke sterkt nok] eller uhensiktsmessige [dvs. ikke adekvat]». Ved bruk av skytevåpen innskjerper våpeninstruksen kravene ytterligere. Kravet er at svakere midler «åpenbart ikke vil føre frem», dvs. at det med noe nær visshet kan avgjøres at andre midler enn skytevåpen ikke vil være egnet til å avverge eller løse de faresituasjoner som er beskrevet i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a-c. Kriteriet «åpenbart ikke

vil føre frem» omfatter både de situasjoner hvor ikke er tid til å prøve andre midler, og der hvor andre midler ut fra situasjonen åpenbart ikke vil ha noen virkning.

Et spørsmål er om politiet som et «trinn» bør benytte muligheter for å gripe inn så tidlig at det ikke kommer til en skarp konfrontasjon. Problemstillingen er aktuell når politiet overvåker en kriminell aktivitet under utvikling, men ønsker å vente med å gripe inn til gjerningsmennene har passert forsøkets nedre grense og således kan straffeforfølges. I McCann m.fl. mot Storbritannia (27.9.95) kom EMD med et meget knapt (10 mot 9) flertall til at aksjonsledelsen burde vurdert å pågripe terroristene da de tok seg inn i Gibraltar fra Spania, selv om det på dette tidspunkt var usikkert at det var tilstrekkelig grunnlag for å holde dem pågrepet og eventuelt reise tiltale mot dem. Avgjørelsen er et signal om at menneskerettsloven § 3, jf. EMK art. 2 (2) kan innebære at «nødvendighetskravet» i politiloven § 6 fjerde ledd og «siste utveg» i våpeninstruksens § 19 må vurderes i en bredere sammenheng enn den situasjon hvor skudd avfyres.

Også når skytevåpen brukes er det krav om en trinnvis og stigende anvendelse. Første trinn er en verbal trussel. I våpeninstruksens § 20 første ledd annet og tredje punktum, fastsettes at tjenestemannen «ved tydelig tilrop [skal] oppfordre vedkommende til å etterkomme hans pålegg og samtidig gi varsel om at våpen vil bli brukt for å gjennomføre pålegg». Tjenestemannen skal også tilkjenne at han handler i egenskap av politimann. Annet trinn har karakter av en realtrussel og følger av instruksens § 20 annet ledd:

Finner politimann å måtte gjøre bruk av skytevåpen, skal han – med mindre omstendighetene tvinger ham til annet – først skyte varselskudd. Varselskudd må ikke avfyres med mindre vilkårene for bruk av skytevåpen foreligger.

Det følger av bestemmelsen at vilkårene for å bevege seg fra den verbale trussel om bruk, til realtrusselen i form av varselskudd, er de samme som for rettet skudd etter § 19 og 21, jf. nedenfor.

Neste og tredje trinn er naturlig nok bruk av skytevåpenet i form av rettet skudd, jf. punktet nedenfor om «Konkret forholdsmessighet».

Oversikt over de spesielle vilkår (normert forholdsmessighet)

Den forholdsmessighet som etter politiloven § 6 annet ledd kreves for all maktanvendelse, er for bruk av skytevåpen i betydelig grad normert gjennom våpen-

instruksen §§ 19 og 21. Instruksen er bygget opp slik at den for de praktisk viktigste tilfeller både stiller krav til situasjonen som må foreligge og det utfall som fryktes hvis politiet ikke får kontroll over person(ene). Våpeninstruksens åpner for bruk av skytevåpen som siste utvei i følgende situasjoner:

- For å avverge akutt fare for alvorlig legemskrenkelse
- For å pågripe særlig farlige personer
- For å avverge vesentlig skade på utenlandsk eiendom eller viktige samfunnsinteresser.

Også i disse situasjoner kan det likevel bli rom for mer konkret forholdsmessighetsvurdering, selv om vilkårene om minstemiddel og våpeninstruksens krav til situasjon og utfall er tilfredstillet, jf. nedenfor om «Konkret forholdsmessighet».

Avverge akutt fare for alvorlig legemskrenkelse

Kravet til situasjonen er at «politimannen selv eller andre trues med våpen eller annen alvorlig voldsanvendelse» (nødvergesituasjonene), ff. våpeninstruksens § 19 annet ledd bokstav a). Personer som selv truer med skytevåpen vil alltid tilfredsstille dette, men det er klart at også trusler med «farlige slag-, hugg- og stikkvåpen, f.eks. øks, balltre, kniv og stilet»¹ kan gi politiet rett til å bruke av skytevåpen. Det er imidlertid ikke noe krav at gjerningspersonen skal bruke et redskap. Vilkåret er også oppfylt om det f.eks. trues med å kaste kone og barn ut fra fjerde etasje.

Det er et vilkår om at voldsanvendelsen skal være nær forestående. Dette er selv sagt oppfylt hvis voldsanvendelsen allerede er iverksatt eller dersom gjerningspersonen kommer mot tjenestemannen eller tredje mann med øksen hevet til hugg eller slag. Hvis det hadde vært meningen at bare et iverksatt angrep ga rett til bruk av skytevåpen hadde det vært naturlig å bruke formuleringen «angripes med våpen ...», isteden for «trues med våpen ...». Basert på instruksteksten må det antas at en *nærliggende mulighet* for at trusselen vil materialisere seg i en angrep, er nok. Om det er en slik fare, må bedømmes konkret. Situasjonens art, mistenktes psyke, utviklingen av situasjonen fram til da og om politiet har mulighet for umiddelbart å reagere på utfall fra gjerningspersonen, vil stå sentralt i vurderingen.

---

¹ Auglend m.fl. side 388

For at politiet kan beslutte å bruke skytevåpen må det være nødvendig for å hindre et utfall som minimum kan anses som «alvorlig personskade». Begrepet har ikke noe klart juridisk innhold, men i rettspraksis er det en tendens til å bruke betegnelsen som synonymt med «betydelig skade», jf. straffelovens § 9. For adgangen til å bruke skytevåpen må det være nok at det ut fra en forstandig vurdering er en *nærliggende mulighet* for at mistenktes handling *kan* føre til slik skade.

Pågrepelse av særlig farlige personer

Bestemmelsen i våpensinstruksen § 19 annet ledd bokstav b) hjemler bruk av skytevåpen mot særlig farlige personer, som i motsetning til bokstav a) ikke representerer noen umiddelbar og akutt trussel overfor politiet eller tredjemann. Bestemmelsen reiser tre problemstillinger: Etter hvilke kriterier plukkes de særlig farlige personer ut, hvilken risiko må personen utgjøre, og hva må situasjonen være.

Hvilke personer

Våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b) operer med to hovedgrupper: Mistenkt, siktede eller domfelte for begåtte voldsforbrytelser og personer som er særlig farlige for rikets sikkerhet eller menneskers liv eller helse.

Instruksen formulering «...person som er mistenkt, siktet eller domfelt for drap eller andre grove voldshandlinger» gir i alle fall to gråsoner: Når er man mistenkt i relasjon til bestemmelsen og hva er «grove voldshandlinger»?

Det kan åpenbart ikke være adgang til å bruke skytevåpen mot personer som på et meget usikkert og løst grunnlag er mistenkte for et drap.² Tvert imot er det her grunn til å forstå «mistenkt» slik at det foreligger en særlig styrket mistanke, jf. strpl. § 172. Før en går til de sterkeste av alle pågrepelsesmidler, bør det (når en ser bort fra faktisk villfarelse, jf. punktet nedenfor om «Straffansvar») ikke være noen tvil om at mistanken er i samsvar med det som faktisk har skjedd, og at den er rettet mot riktig person.

Mistanken eller domfellelsen må gjelde «drap» eller «andre grove voldshandlinger», eventuelt forsøk på slike handlinger. Voldsforbrytelser som kan straffes med 10 år fengsel eller mer, vil nok gjerne blir karakterisert som «grove voldshandlinger».

---

² Av særlig stor betydning er vel spørsmålet ikke, siden mistemiddelprinsippet og behovet for umiddelbar pågrepelse sjelden vil være oppfylt i slike tilfeller.

Dette vil omfatte forsettelige voldshandlinger som resulterer i betydelig skade eller dødsfall, jf. strl. § 229 første ledd, tredje straffalternativ, jf. strl. § 232, § 231 og § 233. Etter en konkret vurdering kan nok også legemsbeskadelige med mindre alvorlig utfall, strl. § 229 første ledd, annet straffalternativ, jf. § 232 (9 års straffesamme) omfattes, hvis beskadigelsen er forøvet med skytevåpen.

Våpeninstruksens § 19 annet ledd bokstav b) gir også adgang til å bruke skytevåpen ved pågrepelse av «personer som av andre grunner anses som særlig farlig for rikets sikkerhet, mennesker liv eller helse». Denne gruppen kan omfatte en rekke forskjellige tilfeller:

- Blant personer som anses farlige for andre menneskers liv og helse er det naturlig å tenke på personer som mistenkes for å ville begå handlinger av den karakter vi gjerne betegner som «allmennfarlige forbrytelser», f.eks. brannstiftere (strl. § 148), personer som mistenkes for å ville gjennomføre kapringer (strl. § 151a), eller personer som det er grunn til å tro vil gjennomføre handlinger som rammes av straffeloven § 152 annet ledd eller § 153, dvs. tilsette gift til vann eller næringsmidler gift som setter et betydelig antall mennesker i livsfare. Terrorhandlinger hører selvsagt også med i denne gruppe, jf. også nedenfor.
- Et spørsmål av større aktualitet er om personer som med sikkerhet driver med omfattende innsmugling og omsetning av narkotika, jf. straffeloven § 162 tredje ledd - kan anses for å være «særlig farlig for menneskers liv og helse». Virksomheten har klart skadevirkninger for menneskers liv og helse, men faren blir vel i disse tilfeller for avledet. Den omstendighet at faren først vil materialisere etter at narkotikaen har gått gjennom flere ledd, og tilslutt er avhengig av en «aksepterende» viljeshandling fra den faren truer, må være utslagsgivende.
- Personer som er «særlig farlig for rikets sikkerhet» vil normalt være spioner, sabotører eller terrorister.
- Bestemmelsen i bokstav b) kan også benyttes overfor psykisk ustabile eller ekstremt fanatiske personer hvor situasjonen tilsier at de med stor grad av sikkerhet er i ferd med å ville begå alvorlige voldshandlinger.

Risiko som må avverges

I gruppen «andre særlige farlige» består farligheten i den virksomhet personen har satt seg fore å utføre. Her er det nettopp den aktuelle risiko som «identifiserer» vedkommende som pågripelsesobjekt. Spørsmålet om hvilken risiko som må avverges får derfor ingen selvstendig betydning her. For de mistenkte, siktede eller domfelte for en begått voldsforbrytelse er det annerledes. Det aktuelle spørsmål er om instruksene stiller samme krav til alvorligheten av den handling som må avverges, som til den personen allerede er mistenkt eller domfelt for. Betyr «særlig farlig for menneskers liv eller helse» at det minst er grunn til å frykte gjentakelse av «grove voldshandlinger», jfr. drøftelsen ovenfor i punktet om «Hvilke personer». Dette er den mest naturlige forståelse av bestemmelsen, og er lagt til grunn både i kommentardelen til våpeninstruksen og i teorien (Auglend m.fl, 2004 s. 388).

Situasjon

For at det skal være adgang til å gjennomføre pågripelsen ved bruk av skytevåpen må «det anses påkrevd med umiddelbar pågripelse» for å hindre at risikoen realiseres. Uttrykket «antas» evt. «anses påkrevd» krever i straffeprosessuelle sammenhenger gjerne en «sterk grad av sannsynlighetsovervekt». Forståelsen er ikke avgjørende for fortolkningen av våpeninstruksens «pågripelsesbestemmelse». Siden det i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b) alltid er snakk om farlige personer og hvor det er risiko for meget alvorlige handlinger, bør det neppe kreves mer en vanlig sannsynlighetsovervekt. Tatt i betraktning at skytevåpenbruk uansett er siste utvei, må det – etter mitt skjønn – være adgang til å stanse vedkommende ved bruk av skytevåpen hvis politiet holder det for mest sannsynlig at vedkommende vil gjennomføre en handling som setter andre menneskers liv og helse i fare. På den annen side kan formuleringen neppe gi adgang til å anvende skytevåpen ved klart lavere sannsynlighetsgrader. Formuleringen «anses påkrevd» i kombinasjon med «umiddelbar» er et sterkere uttrykk, og gir ikke adgang til å pågripe vedkommende ved hjelp av skytevåpen «for sikkerhets skyld».

Våpeninstruksen § 21 skjerper vilkårene for bruk av skytevåpen «overfor personer som flykter i kjøretøy, båt eller luftfartøy». Til forskjell fra våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b) som hjemler pågripelse som «anses påkrevd», kreves det i § 21-situasjonene at det «anses ubetinget nødvendig». Her er det en gradsforskjell. Det er

sannsynligvis dekkende å si at bruk av skytevåpen mot gjerningsmann som flykter i kjøretøy, bare kan skje når situasjonen er så prekær at man er på vei over i en situasjon som omfattes av § 19 annet ledd bokstav a), f.eks. at de gisler gjerningsmennene har med seg i bilen risikerer å bli skutt dersom gjerningsmennene unnslipper politiet.

Det er to hensyn som begrunner denne innskjerping: I forhold til de som skal pågripes, vil den omstendighet at de befinner seg i et kjøretøy i bevegelse gjøre det vanskelig å oppfylle kravet om at skadevirkningen skal søkes begrenset mest mulig, jf. § 16 fjerde ledd, jf. punktet om «Konkret forholdsmessighet». Bruk av skytevåpen mot kjøretøy i bevegelse vil dessuten innebære en betydelig risiko for at skuddet rammer uskyldige i bilen, eller at de kommer til skade ved at kjøretøyet kommer ut av kontroll. I disse tilfeller er det derfor pålegget i § 20 første ledd som blir vanskelig å oppfylle. Kjøretøy i bevegelse vil dessuten som hovedregel gjøre det vanskelig fullt ut å sikre området rundt målet, jf. nedenfor i punktet om «Konkret forholdsmessighet».³

En uavklart situasjon etter regelverket er om det kan skytes for å forbygge ny alvorlig kriminalitet på et senere tidspunkt. Dette er aktuelt i forhold til organiserte og profesjonelle serieranere. Åpner disse skudd mot politiet er den rettslige situasjon uproblematisk. Men hva gjelder når de flykter, kan politiet da åpne ild for å pågripe dem? Gjør man det ikke er sannsynligheten stor for at et nytt alvorlig, væpnet ran finner sted forholdsvis snart. Men er det er neppe tilstrekkelig til å si at det er påkrevd med umiddelbar pågripelse? Spørsmålet er likevel om ikke kriminalitetsutviklingen gjør det berettiget å tillegge rettshåndhevelsessynspunktet større vekt enn tidligere, slik at det overfor slike kriminelle grupperinger bør gis adgang til å skyte for å pågripe.

Avverge akutt fare for annen alvorlig skade

Våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c) er en hjemmel til å bruke skytevåpen i tilfeller hvor liv og helse ikke står på spill, men hvor det er fare for materiell skade på utenlandsk eiendom eller viktige samfunnsinteresser.

Tross den generelle ordlyd i bestemmelsens første alternativ er våpenbruk begrenset til beskyttelse av utenlandske interesser som Norge har særlig plikt til å beskytte etter Wien-konvensjonen om diplomatisk samkvem av 18. april 1961.

---

³ Ved bruk av tohånds skytevåpen og med de dekk bilene i dag er utstyrt med, virker likevel kravene i instruksens § 21 noe overdrevne.

Bruk av skytevåpen er berettiget ved fare for «vesentlig skade». «Vesentlig» må skaden sies å være når den er av en slik art og omfang at ambassaden ikke lenger kan yte personalet, arkiver og dokumenter den beskyttelse de har krav på etter Wien-konvensjonen. Reparasjonskostnadene er av mindre betydning. Instruksen krever at bruk av skytevåpen «er påkrevd» for å hindre vesentlig skade. Sammenliknes dette med de formuleringer som er brukt i bokstav a) – «fremstår som nødvendig» – og i b) – «anses påkrevd» –, etterlater det liten tvil om at første alternativ i bokstav c) bare tillater bruk av skytevåpen når det foreligger et iverksatt angrep hvor politiet er sikre på at utfallet vil bli «vesentlig skade».

Angrep på ambassaden i form av en «selvmordsaksjon» og hvor alvorlig personskade eller tap av menneskeliv kan bli følgen, er en «§19 a – situasjon», jf. ovenfor.

Det andre alternativ i bokstav c) hjemler adgang å bruke skytevåpen «når særlig viktig samfunnsinteresser er alvorlig truet».

Det er antatt at bestemmelsen blant annet hjemler adgang til å bruke «skytevåpen dersom ukontrollerbare menneskemengder retter en overhengende og massiv trussel mot viktige samfunnsinteresser», f.eks. når politiet har mistet kontrollen over en rasende menneskemasse som er i ferd med å trenge seg inn i Stortinget eller Regjeringsskvartalet. Er situasjonen tilstrekkelig «ondartet», er det tenkelig at det kan brukes skytevåpen – i form av en serie «varselskudd» – for til å avskrekke massen.

Annet alternativ i § 19 annet ledd bokstav c) vil også være den naturlig hjemmel for våpenbruk overfor terrorister eller sabotører når deres virksomhet ikke truer det en tradisjonelt har oppfattet som «rikets sikkerhet». Siktemålet for gjerningsmennene er f.eks. ikke å rokke ved Norges selvstendighet eller samfunnsorden, men å legge press på andre land som Norge har forbindelser med, eller rett og slett øke sin påvirkningskraft ved å vise hvor sårbart samfunnet er.

Situasjonen som berettiger bruk av skytevåpen er at de viktige samfunnsinteresser – f.eks. landets elektrisitetsforsyning – «er alvorlig truet». I dette må ligge både et krav om at institusjonen eller anlegget ikke kan fylle sin funksjon hvis angrepet ikke stanses, og dette etter situasjonen er en nærliggende mulighet.

Konkret forholdsmessighet

Selv om våpeninstruksen § 19 er en normering av den forholdsmessighetsvurdering som politiloven § 6 annet og fjerde ledd krever for all maktanvendelse i poli-

tiet, er det ikke slik at bruk av skytevåpen er tillatt når den faktiske situasjon fyller vilkårene i § 19. Av andre bestemmelser i våpeninstruksen følger at operativ leder og den enkelte tjenestemann må vurdere den konkrete forsvarligheten og forholdsmessigheten ved å skyte. De sentrale bestemmelser for denne konkrete forholdsmessighetsvurdering er instruksens § 16 fjerde ledd og § 20 første ledd, første punktum.

Kravet i § 16 fjerde ledd om at skadevirkningene skal søkes begrenset mest mulig, har betydning for hvor skudd kan rettes og hvor mange som kan avfyres.

Det første vil variere med hvilken bestemmelse i § 19 annet ledd som hjemler adgangen til å bruke skytevåpen. Tilsiktet treffpunkt skal tilpasses det som er nødvendig for å avverge den aktuelle fare. «Nødvergesituasjoner» vil normalt kreve at skuddet rettes mot kroppen slik at gjerningsmannen umiddelbart settes ut av spill.

Er siktemålet med våpenbruken derimot å stanse og pågripe vedkommende, vil det vanligvis være tilstrekkelig å hindre vedkommende i å bevege seg ytterligere. Skuddet bør med andre ord rettes mot bena.

Når skytevåpen brukes for å avverge alvorlige trusler mot viktige samfunnsinteresser eller vesentlig skade på fremmede ambassader i medhold av instruksens § 19 annet ledd bokstav c) kan det tenkes situasjoner hvor det bare er tillatt å skyte for å skremme. Kravet i § 16 tilsier også at en ser virkningen av et skudd før neste avfyres.

Kravet i instruksens § 20 om at politiet før skytevåpen tas i bruk må ta hensyn til faren for å treffe utenforstående, er temmelig åpenbart. Det interessante er hvilken betydning en slik risiko skal ha for adgangen til å bruke skytevåpen. Dette sier våpeninstruksen intet om, heller ikke i kommentardelen. På dette punkt er det således ikke foretatt noen nærmere normering av når det er forsvarlig å skyte. Operativ leder og eller den enkelte tjenestemann henvises her på selvstendig grunnlag å avgjøre om det er forsvarlig å skyte, jf. politiloven § 6 fjerde ledd. Et hensiktsmessig rettslige utgangspunkt er trolig: Hvor det er fare for at utenforstående kan bli skadet av politiets våpenbruk, vil det som utgangspunkt ikke være forsvarlig. Bare når situasjonen blir så alvorlig og prekær at selv et uønsket fatalt utfall for tredjemenn vil fremstå som et mindre offer enn det en kunne risikert ved ikke å skyte, kan våpenbruk som setter tredjemann i fare anses forsvarlig etter politiloven § 6 fjerde ledd

Rapportering og undersøkelser

Notoritet og rapportering

Våpeninstruksen har tre bestemmelser om rapportering og loggføring i tilknytning til politiets anvendelse av skytevåpen:

Våpeninstruksen § 25 bestemmer at alle utrykninger eller oppdrag hvor det er gitt bevæpningsordre skal loggføres med dato, ordre, aktuell situasjon og eventuelt antall skudd løsnet.

Det er vanskeligere å fastlegge vilkårene etter *våpeninstruksen § 24* om innrapportering til Politidirektoratet. Den nedre terskel for denne rapporteringsplikten er knyttet til at det er «truet med» skytevåpen. Hva som ligger i dette er ikke definert, og i praksis synes det å herske en viss usikkerhet om hva som utløser rapporteringsplikten. Slik jeg ser det bør plikten til å innrapportere knyttes til tilfeller hvor det direkte er kommunisert til mistenkte: «Gi deg eller vi skyter!», jf. § 20 første ledd, annet punktum. Det samme må gjelde ved realtrusler, dvs. hvor tjenestemannen overraskende står ovenfor mistenkte og retter våpenet mot ham på en slik måte at både oppfordringen og følgen av ikke å etterkomme, ikke er til å misforstå.

Når skudd er løsnet, skal politimesteren iverksette en undersøkelse med det formål «å innhente alle relevante opplysninger for de taktiske og tekniske disposisjoner, herunder klargjøre mulige ansvarsforhold ved våpenbruk.», jf. *instruksens § 23*. En tilsvarende undersøkelsesplikt gjelder ikke når det bare er truet med skytevåpen.

Innberetningen til Politidirektoratet (POD) skal bl.a. inneholde hjemmelsgrunnlag både for beslutningen om bevæpning (§ 10) og for evt. våpenbruk (§§ 19-21). Det skal gis en redegjørelse for de taktiske og tekniske disposisjoner som er gjort. Politimesteren skal uttale seg om berettigelsen av disse disposisjoner, og om det er aktuelt å gjøre strafferettslig eller disiplinærrettslige reaksjoner gjeldende for noen av de involverte tjenestemenn.

Våpeninstruksen § 23 regulerer tjenstemenns plikt til å gi rapport til politisjef i de tilfeller hvor det er «avfyrt skudd». Dette må både omfatte varselskudd etter § 20, rettet skudd etter § 19 og § 21, og etter formålet, åpenbart også avfiring som har skjedd utfrivillig (uaktsomt). Rapportplikten påligger tjenestemannen som har avfyrt skuddet, men må etter mitt syn også gjelde for den operativ leder.

Undersøkelser av bruk

Internkontroll av Politidirektoratet

Hvor det bare er truet med skytevåpen eller avfyrt skudd uten at noen er blitt alvorlig skadet, vil den interne etterkontroll i Politidirektoratet være den eneste etterprøving. Innberetningen og undersøkelsen fra politimesteren etter instruksens § 23 annet punktum, må i disse tilfeller omfatte alle relevante forhold for direktoratets kontroll. Det vil si både om bevæpning og bruk av skytevåpen er i samsvar med instruksens formelle krav, samt nødvendigheten, hensiktsmessigheten og forsvarligheten av politiets handlemåte.

Etterforskning

Etter straffprosessloven § 67 syvende ledd, og påtaleinstruksen § 34-6 annet ledd, skal tjenestehandlinger som har ledet til dødsfall eller alvorlig skade alltid etterforskes selv om det ikke er mistanke om straffbart forhold. Dette innebærer at bruk av skytevåpen som har ledet til personskade eller død alltid etterforskes av Spesialenheten for politisaker. «Noen» referer seg åpenbart både til mistenkte, gisler m.v. og helt utenforstående, men må også gjelde i de tilfeller hvor det er polititjenestemenn som ved et uhell eller en misforståelse rammes av kollegaers skudd.

«Alvorlig skadet» er den nedre grense for hvilket resultat som utløser etterforskningsplikten. I flg. Ot.prp. nr. 4 (1994-95) side 29 skal det ved vurderingen av om skaden er alvorlig ikke bare legges vekt på omfanget, men også på hvordan skaden er tilføyd. Mye kan tale for at enhver skade tilføyd ved bruk av skytevåpen bør omfattes, fordi ethvert skudd som treffer en person representerer et alvorlig skadetilbud.

I andre tilfeller iverksettes etterforskning etter hovedregelen i påtaleinstruksens § 34-6 første ledd, dvs. «når det som følge av anmeldelse eller andre omstendigheter er rimelig grunn til å undersøke om en ansatt i politiet eller påtalemyndigheten har begått en straffbar handling i tjenesten». «Andre omstendigheter» kan f.eks. være opplysninger om at tjenestemenn har opptrådt bevæpnet uten bevæpningsordre.

Etterforskingens oppgave er å avgjøre om det i tilknytning til hendelsen foreligger straffbart forhold fra politiets side. Etterforskingens konklusjon vil derfor enten være et forslag om henleggelse fordi det ikke foreligger (tilstrekkelig bevis for) straffbart forhold, eller et forslag om strafferettslige reaksjon, normalt i form av tiltale

eller forelegg. Kompetansen til formelt å kritisere våpenbruken eller ilegge disiplinærreaksjoner ligger til henholdsvis Politidirektoratet eller Tilsetningsrådet. Kritikken m.v. vil likevel i mange tilfeller være basert på det materialet som er fremkommet under etterforskningen foretatt av Spesialenheten.

Straffansvar

Tar en utgangspunkt i våpeninstruksens bestemmelser, kan det være aktuelt å rette straffansvar for politiets bruk av skytevåpen mot politimesteren, operativ leder og den enkelte bevæpnede tjenestemann. Det kan etter omstendighetene også være aktuelt å vurdere straffansvar for vakt sjef som plukker ut mannskapene. Foretaksansvar for politidistriktet (jf. straffeloven §§ 48a og 48b) kan også være aktuelt.

For politiet følger straffriheten og rettmessigheten av å true med eller å volde personskaade ved bruk av skytevåpen av at det er et lovfestet og lovlig maktmiddel. Så langt bestemmelsene i politiloven § 6 fjerde ledd, jf. våpeninstruksen rekker, utgjør de en *lex specialis* som går foran de normer som for øvrig følger av straffelovens bestemmelser om trusler og legemskrenkelser.

Det vanskelige spørsmål er hvor stort avvik fra denne ideelle normering som aksepteres før politiets bruk av skytevåpen ikke lenger anses som rettmessig maktutøvelse, men for eksempel straffbar legemskrenkelse eller trussel.

Forholder det seg slik at den aktuelle våpenbruk ville vært rettmessig etter våpenloven § 6 fjerde ledd, jf. våpeninstruksen, dersom situasjonen hadde vært slik tjenestemannen har lagt til grunn (faktisk villfarelse), følger det av straffeloven § 42 første og annet ledd at tjenestemannen ikke kan straffes for forsettlig legemskrenkelser.

Kan uvitenheten eller misforståelsen bebreides vedkommende, kan et eventuelt uaktsomhetsansvar bli aktuelt. For trusler med skytevåpen finnes ingen uaktsomhetsbestemmelse. Er det derimot avfyrt skudd som volder personskaade, stiller det seg annerledes. Straffeloven §§ 237-239 gjør også uaktsom legemskrenkelser straffbare. I disse tilfeller blir det derfor avgjørende om misforståelsen kan «tilregnes han som uaktsom». Hvor streng aktsomhetsvurdering som vil bli lagt til grunn i slike situasjoner, vil åpenbart henge sammen med situasjonen og tiden tjenestemannen har hatt til rådighet. I farlige og stressede situasjoner hvor avgjørelsen må treffes i brøkdelen av et sekund, kan kravene ikke være strenge.

Det kan tenkes tilfeller hvor en rettsstridig skytevåpenbruk ikke er basert på en misforståelse av hva den faktiske situasjonen er, men på en feilaktig oppfatning av hvilken adgang det etter politiloven § 6 fjerde ledd jf. våpeninstruksens §§ 19-21 er til å true med eller bruke skytevåpen. En slik misforståelse vil ikke virke straffebefriende, men mindre tjenestemannen ikke kan bebreides for den. Det kan f.eks. være tilfellet når politimester har tolket instruksene og gått god for forståelsen. Da må tjenestemannen som hovedregel kunne legge dette straffritt til grunn, selv om fortolkningen skulle være lite skjønnsom (eller det som verre er).

Våpeninstruksens § 19 første ledd krever at skytevåpen bare må «brukes som siste utveg» når lempeligere midler ikke har ført frem eller åpenbart ikke vil føre frem. Det er nærliggende å forstå dette slik at instruksens vilkår ikke vil være oppfylt hvis det skjer en utilsiktet avfiring som skader gjerningsmannen. Formuleringen «brukes som siste utveg» synes å kreve en villet og overveiet bruk. Siden våpenbruken ikke er i samsvar med våpeninstruksene, kunne det vært nærliggende å trekke den slutning at tjenestemannen kan straffes for uaktsom legemskrenkelse.

En avgjørelse i Høyesterett – Rt. 1988 side 384 – løser imidlertid dette spørsmålet annerledes.⁴ Under pågrepelse en av to bevæpnede innbruddstyver som hadde truet og holdt en politipatrulje i sjakk ved bruk av skytevåpen, spente tjenestemannen hanen på revolveren (single action). Dette gir større treffsikkerhet, men øker også sjansen for utilsiktet avfiring. I det tjenestemannen nådde frem til mistenkte og var i ferd med å skaffe seg kontroll over ham, gikk et skudd av og rammet mistenkte i hodet slik han mistet synet på venstre øye. Tjenestemannen ble tiltalt bl.a. for uaktsom grov legemsbeskadigelse, straffeloven § 238, jf. § 9. Han ble frifunnet i byretten og Høyesterett forkastet påtalemyndighetens anke med følgende begrunnelse:

For tiltalen etter straffeloven §238 jf §9 uttaler byretten at: «Ut fra tiltaltes forutsetninger måtte det etter rettens mening for ham fremstille seg som det sikreste i forhold til B å holde våpenet i single action.»

Dette forhold, som må være av vesentlig betydning, sammenholdt med den fare som tiltalte, etter det hendelsesforløp byretten har beskrevet, måtte gå ut fra forelå for skade på ham selv, andre polititjenestemenn eller sivile ved eventuell giseltaking m.v., gjorde det etter min mening berettiget for A å utsette B for den

---

⁴ Våpeninstruksene av 1962 hadde ikke formuleringen «brukes som siste utveg» i teksten, men det reelle innhold var det samme

risiko fremrykkingen med våpenet med spent hane og fingeren på avtrekkeren innebar, jf straffelovens §48 tredje ledd.

Selv om avgjørelsen er forankret nødvergebestemmelsen i straffelovens § 48 tredje ledd, er det liten grunn til å tro at avgjørelsen vil bli en annen om en tilsvarende handling skulle bli bedømt etter politiloven § 6 fjerde ledd hvor de sentrale kriterier er om maktbruken er «nødvendig og forsvarlig».

En ufrivillig avfyring kan også utsette omgivelsen for fare. Det kan da bli aktuelt å vurdere ansvar for uforsiktig omgang med skytevåpen, jf. straffeloven § 352 første ledd. Også dette spørsmål ble vurdert i Høyesterett i avgjørelsen nevnt ovenfor. Flertall uttalte:

...at det her må være grunnlag for å konstatere at en riktig rettsanvendelse må lede til frifinnelse også for overtredelse av straffeloven §352 første ledd. Jeg minner om den meget farlige situasjonen som forelå da domfelte startet fremrykkingen over E-6. Faren skrev seg fra B og C og var rettet mot politifolkene og sivile. Det var nødvendig å bringe denne situasjonen til opphør. I forhold til B var det, etter byrettens syn, sikrest for domfelte ut fra hans forutsetninger å holde våpenet i single action. Jeg har da vanskelig for å tilegne meg en annen oppfatning enn at en slik fremrykking - som ble bedømt som sikrest i forhold til den faren truet fra - måtte være rettmessig i forhold til straffeloven §352 første ledd selv om handlingen medførte en viss fare for andre enn dem som skulle pågripes, jf regelen i straffeloven §48 tredje ledd og prinsippene om lovlig offentlig myndighetsbestemmelse og nødrett.⁵

Vurderer man avgjørelsen i forhold til politiloven § 6 fjerde ledd innebærer den at det må foretas en totalvurdering av om måten man anvender skytevåpenet på i den foreliggende situasjon fremstår som «nødvendig og forsvarlig». Det sentrale i denne vurdering er om faren som følger av tjenestemannens våpenbehandling står i forhold til den fare som skal elimineres. Det uttales ikke direkte i avgjørelsen, men det er nærliggende å forstå Høyesterett slik at den fare som skal avverges må være vesentlig større enn den tjenestemannens våpenbehandling representerer.

---

⁵ Et mindre tall på én dommer stemte for opphevelse av den fellende del av byrettens dom, fordi han mente domsgrunnene ikke var tilstrekkelig til å avgjøre om straffeloven § 352 første ledd var anvendt riktig.

Avsluttende bemerkninger

Våpeninstruksen er fra 1989. Den er naturlig nok basert på det kriminalitetsbildet og det rettslige rammeverk man forholdt seg til på andre halvdel av 1980-tallet. På disse 15-20 år har det skjedd så dramatiske endringer på begge disse områder, at det er naturlig å reise spørsmål om ikke instruksen bør få avløsning. En revisjon hvor det tilstrebes en konsekvent og konsistent språkbruk er det i alle fall behov for.

Kriminalitetsutviklingen har ledet til at spørsmålet om bruk av skytevåpen dukker opp i den del situasjoner som regelverket burde løse klarere. To slike tilfeller er nevnt foran: Et er om skytevåpen kan brukes for å pågripe mistenkte i alvorlige narkotikasaker. Et annet tilfelle knytter seg til organiserte og profesjonelle serieranere. Et tredje er forholdet til internasjonal terrorisme. Bør ikke regelverket søke å angi terskelen for bruk av skytevåpen når en står ovenfor personer som ikke – som andre gjerningspersoner - frykter for sitt liv, men tvert imot er innstilt på å ofre det og samtidig ta mange andre med seg i døden?

Da våpeninstruksen ble utarbeidet var kjennskap til og forståelse av kravene i Den europeiske menneskerettskonvensjon forbeholdt de særlig interesserte. I dag hører de i stor grad med til den juridiske barnelærdom. Straffeprosessuelle metoder og midler har i betydelig grad blitt påvirket av EMK, enten ved formell lovendring eller ved innskrenkende fortolking. Er det ikke grunn til å tro at også regelverket for det skarpeste av alle midler kunne trenge en slik menneskerettslig revisjon? I alle fall bør de sentrale og generelle vilkår for når politiet er berettiget til å bruke skytevåpen bli tilgjengelig for den allmennhet våpnene både skal beskytte og brukes mot!

Litteratur

Auglend, R.L.; Mæland, H. og Rødsandhaug, K. (2001). *Regelsamling for politiet*. Oslo:

Gyldendal Akademisk.

Auglend, R.L.; Mæland, H. og Rødsandhaug, K. (2004). *Politirett*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal

Akademisk.

Myhrer, T.-G. (2005) «...som siste utvei» Rettslige rammer for politiets bruk av skytevåpen. Oslo:

Universitetsforlaget (Under publisering).

Nelstad, M. (2004): *Publikumsrett politiarbeid - spesiell del*. Vett & Viten.

Bevæpning og bruk av våpen i norsk politi

Jon Strype

Til forskjell fra politiet i de øvrige nordiske land, er norsk politi normalt sett ubevæpnet og blir bare gitt ordre om bevæpning i ekstraordinære situasjoner. Norsk politi har aldri vært rutinemessig bevæpnet, og kan generelt sies å ha en fredelig historie (Næshagen, 2000). Fram til 1935 var sabel en del av politiuniformen, men ble antagelig mest brukt ved spesielle anledninger som parader og statsbesøk (Haga, 1976). Når det gjelder skytevåpen finner vi få referanser, bortsett fra at pistolhylster er nevnt i forbindelse med en uniform fra annen verdenskrig.

Vi vil i det følgende gi en beskrivelse av noen sentrale trekk ved politiets bruk av våpen i Norge i perioden 1990 til 2002. Deler av dette materialet er tidligere publisert (Strype og Knutsson, 2002).¹ Vi vil for det første gjennomgå statistikken over innrapporterte hendelser der politiet har løst skudd i forbindelse med tjenesteutøvelse, og drøfte forekomst og utviklingstrekk når det gjelder skyting i norsk politi. Ettersom den norske våpeninstruksen også krever sentral innrapportering av situasjoner der våpen har blitt brukt til å true med (altså ikke avfyrt), vil vi også komme inn på omfanget av denne type saker². Et tredje sett av hendelser er saker der politiet har fått bevæpningsordre, men hvor våpen verken har blitt truet med eller avfyrt. Det er ikke pliktig å rapportere disse sakene til sentral myndighet, men årsstatistikk utarbeides i politidistriktene. I det foreliggende arbeidet har vi sett på utviklingen av bevæpning i Norge på nittitallet, samt i Oslo politidistrikt fram til og med 2002.

---

¹ I rapporten «Politiets bruk av skytevåpen» ble det presentert funn som omhandler politiets bruk av våpen i perioden 1990-1999, samt at skytehendelser i norsk politi i perioden 1985-1999 inngikk i en sammenligning med tilsvarende hendelser i svensk politi. I det følgende er årsstatistikken for skytesituasjoner trukket fram til 2002.

² Årsstatistikken for disse sakene er også trukket fram til og med 2002.

Data

I den norske våpeninstruksens paragraf 24 heter det at i «*oppdrag hvor det er brukt eller truet med bruk av skyte- eller sprengvåpen, skal politisjef snarest mulig og uavhengig av en eventuell strafferettslig etterforskning, innrapportere til Justisdepartementet*». Det er disse innrapporteringene som ligger til grunn for deler av den foreliggende undersøkelsen (saker der våpen har blitt skutt med eller truet med). Fra og med 2001 ble sakene innrapportert til det nyopprettede Politidirektoratet, men kravet til innrapportering er for øvrig det samme som tidligere.

«Å bruke eller true med bruk av våpen»

Som Johannes Knutsson diskuterer i sitt bidrag er det ikke nødvendigvis uproblematisk å avgrense hva det vil si «*å bruke eller true med bruk av våpen*». Det kan være hensiktsmessig å se på våpenbruk som et kontinuum, fra bevæpning til avfyrte skudd. I dette kapitlet vil vi se nærmere på hele denne skalaen. Da hovedmaterialet til vår tidligere undersøkelse ble samlet inn, ble våpeninstruksens definisjon lagt til grunn, altså at våpen var blitt truet med eller skutt med. Noen få saker ble ekskludert fra materialet fordi det ikke var mulig å lese ut av saken at våpen var blitt brukt i våpeninstruksens betydning.

Statistikk vedrørende bevæpning

I henhold til politiets våpeninstruks er det ikke krav om sentral innrapportering av bevæpningsordrer dersom våpnene ikke har blitt brukt til å skyte eller true med. Vårt primære datamateriale (saker innrapportert til Justisdepartementet/ Politidirektoratet) mangler derfor vesentlig informasjon, nemlig bevæpnede situasjoner som har funnet sin løsning uten at det har blitt nødvendig å bruke våpen. Bevæpningsordrer som ikke fører til bruk av våpen er imidlertid registrert i politidistriktene. For å kunne si noe om omfanget av bevæpning, samt hvor ofte bevæpning av politiet fører til bruk av våpen, har det derfor også vært nødvendig å samle statistikk om bevæpninger fra politidistriktene.

For årene 2000 – 2002 baserer statistikken om trusler og skyting seg på resymener med situasjonsbeskrivelser. Disse ble oversendt fra Politidirektoratet.³

---

³ Erling Fosse i Politidirektoratet har velvilligst har stilt oversikt over innrapporterte saker til disposisjon, samt bidratt med utfyllende informasjon om politiets bruk av skytevåpen.

Data om bevæpning i norsk politi ble samlet inn i 2000.⁴

Datakvalitet

Statistikken i denne redegjørelsen baserer seg på arkivdata. Dataenes kvalitet er derfor nøye knyttet til kvaliteten i rapportene som gis til sentral myndighet når politiet har anvendt våpen.

Et første spørsmål er knyttet til mørketallproblematikk. Har det funnet sted hendelser som ikke har blitt innrapportert slik våpeninstruksen krever? En mulig feilkilde er knyttet til hva det vil si å true med våpen. Å true med våpen kan i prinsippet innebære alt fra å ringe til en person som har forskanset seg og fortelle at det står bevæpnet politi utenfor huset, til å sikte mot en person med ladd våpen på kloss hold. Det er åpenbart at det her åpnes for en skjønnsmessig vurdering av hvor terskelen går for innrapportering av saker til Justisdepartementet. I praksis ser det hovedsakelig ut til at terskelen for innrapportering nås i det våpenet tas ut av hylsteret, men det finnes også eksempler i arkivmaterialet på at verbal trussel om våpenbruk har ført til innrapportering. Det er også vanskelig å fastslå om observerte endringer over tid skyldes endrede terskler for innrapportering eller endret praksis når det gjelder å true med bruk av skytevåpen.

Når det gjelder situasjoner der det har blitt avfyrt skudd, anser vi det som lite trolig at slike saker ikke har blitt innrapportert. Vi har heller ikke noe grunnlag for å hevde at det foregår noen underrapportering av bevæpningsordrer i politidistriktene. Et problem knyttet til årsstatistikk for bevæpningsordrer viste seg å være at det i noen få politidistrikter var problematisk å hente fram slik statistikk, særlig fra begynnelsen av nittitallet. Vi har allikevel forsøkt å lage estimater av årlig forekomst i de 47 tidligere politidistriktene, men har utelatt årene 1990-1994, ettersom tallmaterialet for disse årene var for mangelfulle.

Et annet aspekt ved datakvaliteten er knyttet til innholdet i de innrapporterte hendelsene. Det har vist seg å være betydelige forskjeller i hvor mye informasjon

---

⁴ Samtlige politidistrikter ble forespurt om å oversende tallmateriale vedrørende politidistriktenes årsstatistikk for antall bevæpnede situasjoner i tidsrommet 1990 - 1999. 47 av de daværende 54 politidistriktene svarte på henvendelsen. Ved gjennomføringen av politireformen i Norge ble distriktstrukturen endret, blant annet ble antallet politidistrikter redusert til 27. Det har derfor vært problematisk å videreføre statistikken fram til 2002. Vi har imidlertid videreført årsstatistikken for Oslo Politidistrikt (Denne årsstatistikken er til dels tilgjengelig på Oslo Politidistrikts nettsider (<http://www.opol.no/>)). I tillegg har Henrik Sunde ved Oslo Politidistrikt velvilligst stilt supplerende tallmateriale til disposisjon. I tillegg gjengis årsstatistikken fra de 47 distriktene på nittitallet.

som ble rapportert. I alvorligere saker, og i særdeleshet der skudd hadde blitt avfyrt, var det oftest stor detaljrikdom i beskrivelsen av hendelsen, og som regel med egenrapporter fra alle impliserte polititjenestemenn. I saker der politiet hadde truet med våpen var variasjonen i informasjonsmengde større. De mest sentrale variablene, slik som sted, tid, hjemmelsgrunnlag, beskrivelse av gjerningsmann og vedkommendes atferd, samt hendelser på tidspunktet for trussel/skudd framkom oftest, mens det var større variasjon i opplysninger som lysforhold, det totale antall tjenestemenn i situasjonen, hvor mange tjenestemenn som var bevæpnet eller hvorvidt en antatt bevæpnet gjerningsmann faktisk viste seg å ha våpen.

Innrapporterte saker etter våpeninstruksens § 24

Utvikling over tid

Som det går fram av tabell 1, har det vært en markant økning i det totale antall saker som har blitt rapportert til sentral myndighet fra 1990 til 2002. I begynnelsen av perioden lå antallet saker rundt 20, mens det største antallet hendelser fant sted i 2001, da hele 90 saker ble innrapportert. Når det gjelder saker der skudd har blitt avfyrt, har vi tilgjengelig årsstatistikk tilbake til 1985.

Dersom de innrapporterte sakene sorteres etter hvorvidt det dreier seg om hendelser der politiet har skutt og saker der det kun har blitt truet med våpen, viser det seg imidlertid at det er sakene der det har blitt truet med våpen som har hatt en signifikant økning ($p < 0.01$).

Antallet skytehendelser har vært stabilt lavt uten noen signifikant utviklingstrend. Det årlige antallet hendelser der politiet har avfyrt skudd varierer mellom 1 og 5 hendelser.

Gjennomsnittlig sett har det bare blitt skutt 2,8 ganger i året i norsk politi i perioden 1985 til 2002.

I 1998 og 2000 synes det å ha vært særlig stor stigning i antall saker der det har blitt truet med våpen. Årsakene til stigningen lar seg ikke uten videre identifisere med utgangspunkt i de data vi har hatt til rådighet. Det må i denne sammenheng forbli en spekulasjon om økningene skyldes endringer i trusselbilde, politikulturelle forhold, endrede terskler i rapporteringspraksis eller andre forhold. Et forhold kan imidlertid være verdt å nevne spesielt. I samtaler med politipersonell har vi ved flere anledninger fått et inntrykk av at den observerte økningen rundt 1998 kan ha

hatt sammenheng med en hendelse i 1998 der to polititjenestemenn ble skutt og drept.⁵ Vi har imidlertid ikke noen sikre holdepunkter for denne hypotesen i det materialet vi har hatt tilgjengelig.

Tabell 1. Oversikt over årlig antall innrapporteringer saker som gjelder trusler om bruk av våpen (1990-2002) og saker der politiet har avfyrt skudd (1985-2002). Sakene er innrapportert til Justisdepartementet (1985-2000) og til Politidirektoratet (2001-2002).

År	Truet	Skutt
1985	*	5
1986	*	2
1987	*	1
1988	*	3
1989	*	2
1990	15	2
1991	24	2
1992	15	5
1993	20	5
1994	16	3
1995	29	4
1996	28	5
1997	28	1
1998	49	3
1999	52	1
2000	84	1
2001	86	4
2002	70	1
Sum	516	50

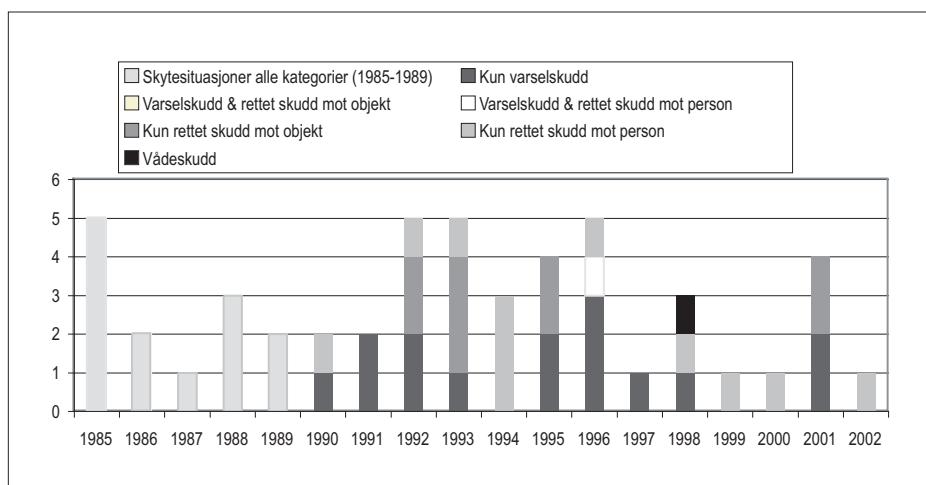
* For årene 1985-1989 ble kun skytehendelser registrert.

Hendelser der skudd har blitt avfyrt

Som det går fram, er skyting i forbindelse med tjenesteutøvelse en svært sjelden hendelse i norsk politi. I løpet av 18 år har politiet avfyrt skudd i 50 situasjoner. Som tidligere vist innebærer dette altså at det i gjennomsnitt har blitt avfyrt skudd i færre enn tre situasjoner hvert år, og det har ikke vært noen signifikant økning eller nedgang i slike hendelser.

⁵ Austbø-saken.

I figur 1 vises skytehendelsene i norsk politi fordelt etter hva slags type skyting som har funnet sted. Vi har fullstendige opplysninger om dette fra årene 1990 til 2002. For de foregående årene (1985 til 1989) har vi noe mer begrensede opplysninger, men vil først redegjøre for disse. For disse årene var våre registreringer begrenset til hvorvidt det kun ble avfyrt varselskudd eller om det også ble avfyrt rettede skudd i situasjonene. Opplysninger om kombinasjoner av varselskudd og rettede skudd mangler følgelig for disse årene. Vi vet imidlertid at av de 16 hendelsene som fant sted i årene 1985-1999, ble det avfyrt kun varselskudd i sju saker. Av de ni hendelsene som inkluderte rettede skudd, dreide sju saker seg om skudd mot personer, og to saker om skudd mot kjøretøy.

Figur 1. Innrapporterte skytehendelser i Norge 1985-2002. N=49.

Vi går nå videre til å beskrive skyting i årene 1990 til 2002. 37 skytehendelser fant sted i norsk politi i disse årene. Vi vil først se på bruk av varselskudd. Den største kategorien var hendelser der kun varselskudd har blitt avfyrt (15 saker). Varselskudd etterfulgt av rettet skudd viste seg å være en sjeldent forekommende hendelse (1 sak, der skudd ble rettet mot person).

I 20 saker ble skudd avfyrt uten foregående varselskudd. Av disse omhandlet 11 hendelser der skudd ble rettet mot personer. Ni saker omhandlet skudd mot objekter, hvorav sju dreide seg om skudd mot bildekk.

Den ene vådeskuddet som forekom i tidsrommet gikk av i en pågripelsessituasjon. Skuddet medførte materielle skader, men ingen personer ble skadet.

Sju personer ble skadet i forbindelse med skytehendelsene. Fem personer ble drept. Ingen polititjenestemenn som brukte våpen ble drept.⁶

Karakteristika ved norske skytesituasjoner

I vår tidligere undersøkelse (Strype og Knutsson, 2002) forsøkte vi å identifisere noen karakteristika ved de situasjonene der våpen har blitt avfyrt (1985-1999). Selv om det var små tall når det gjelder avfyrte skudd i dette datamaterialet, kan det være verdt å kaste et blikk på hvilke type situasjoner som har medført at politiet har rettet skudd mot personer. Dette har skjedd i fire voldssituasjoner, tre ransaker, tre saker hvor det er meldt om bevæpnede personer, to situasjoner med personer i psykisk ubalanse, en narkotikasak, en husbråksak, samt en sak hvor politiet jaktet på en person som hadde rømt fra fengsel. Ikke i noen tyveri- eller innbruddssaker ble det rettet skudd. Selv om det er snakk om små tall som ikke lar seg underkaste statistisk testing, synes det som om de nevnte situasjonene i hovedsak skiller seg fra situasjoner der politiet kun har truet med våpen. Når politiet har skutt, har det vært i situasjoner som utpeker seg med klar og tydelig fare for de involverte i situasjonen. Tallene antyder altså at sannsynligheten for at politiet retter skudd synes å være proporsjonal med hvor alvorlig det opplevde voldsnivået i situasjonen er.

Bevæpning i norsk politi

Et viktig spørsmål når det gjelder politiets bruk av våpen er hvor stort det opplevde behovet for våpen er. Ettersom det norske politiet kun får ordre om bevæpning i situasjoner der det anses som nødvendig, har vi en mulighet til å nærme oss dette spørsmålet kvantitativt, noe som er vanskeligere i de øvrige nordiske land, der politiet er rutinemessig bevæpnet.

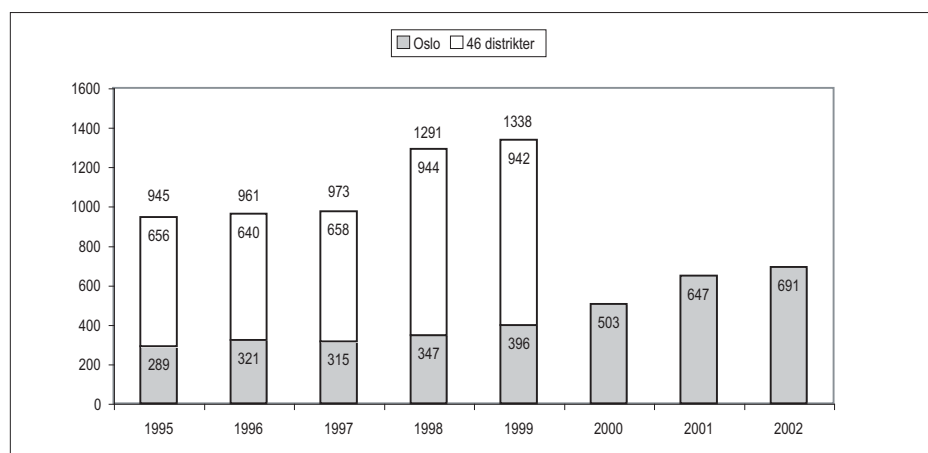
47 av de tidligere politidistriktene (87 %) svarte på forespørselen om å oversende en oversikt over forekomsten av situasjoner hvor det ble gitt bevæpningsordre på nittitallet. Vi har derfor begrenset analysen til å gjelde disse distriktene, men

---

⁶ Det må imidlertid nevnes at to polititjenestemenn ble skutt i 1998, jfr. tidligere fotnote. I denne saken var politi bevæpnet, men avfyrte ikke skudd selv, og inngår derfor ikke i det foreliggende statistiske materialet.

karakteristika ved frafallsdistriktene gjør allikevel at det er grunnlag for å si at de foreliggende bevæpningstallene kan fungere som et rimelig estimat for bevæpning i hele Norge.⁷ Analysen baserer seg på data fra årene 1995 til 1999.⁸ For 16 politidistrikter har manglende enkelttall blitt erstattet med distriktets medianverdi (for 1995-1999) for å kunne kalkulere forholdstall mellom bevæpning og våpenbruk. Det er ikke grunnlag for å anta at det er noen systematikk i frafallet.

Når det gjelder 1999, foreligger det komplette opplysninger fra politidistriktene som har svart. Antallet bevæpningsordrer varierer fra 0 (Sogn) til 396 (Oslo), med et gjennomsnitt på 28,4 (median=17). Totalt ble 1338 bevæpningsordrer gitt i de nevnte 47 politidistriktene i 1999. Fordelt på årets dager, innebærer dette i underkant av 3,7 bevæpningsordrer per dag. Med tanke på at disse episodene fordeler seg på 47 politidistrikter, er det følgelig meget sjelden at den norske allmennheten observerer bevæpnet politi. Figur 2 viser utviklingen over tid når det gjelder bevæpning, både i hele landet (47 politidistrikter 1995-1999) og Oslo (1995-2002).

Figur 2. Bevæpning i norsk politi. 47 tidligere politidistrikter 1995-1999 (med tallene for Oslo utskilt). Tallene over søylene viser summen av bevæpninger i Oslo og de øvrige distriktene.

⁷ Hvis vi ser på innrapporterte § 24-saker, skulle de 7 frafalls-distriktene bidratt med 39 saker (13 %) i hovedmaterialet. De bidro imidlertid bare med 9 saker (3 %). Hvis vi antar at det er en forholdsmessighet mellom antall innrapporterte § 24-saker og bevæpninger, indikerer dette at bevæpningstallene for 47 distrikter skulle være temmelig nær det totale antall bevæpninger i norsk politi.

⁹ Vi har utelatt de første årene på nittitallet fordi tilgjengelig årsstatistikk vedrørende bevæpningsordrer for disse årene er mangelfull i mange politidistrikter.

Selv om bevæpningstallene fra de første årene i tidsrommet må betraktes som estimater med noe usikkerhet knyttet til seg, peker årsstatistikkene på at det har vært en økning i antallet årlige bevæpningsordrer på slutten av nittitallet. Det framgår av figur 2 at antallet bevæpningsordrer i de 47 distriktene har økt fra knapt 1000 i 1995 til drøyt 1300 i 1999, noe som innebærer en økning på rundt 30 prosent. Sagt på en annen måte betyr dette en økning fra 2,6 til 3,7 bevæpninger daglig. Den vesentlige delen av stigningen finner sted i 1998 og 1999. Dette mønsteret er ikke ulikt det som framtrer når vi ser på antallet situasjoner som er innrapportert til Justisdepartementet fra de 47 politidistriktene. Oslo politidistrikt skiller seg ikke uventet ut fra de øvrige distriktene med hensyn til omfanget av bevæpninger, akkurat som tilfellet var med innrapporteringer etter våpeninstruksens § 24. Når det gjelder bevæpninger, bidro Oslo med i gjennomsnitt 30,6 prosent av sakene (1995-1999), med en variasjon fra 27 til 33 prosent. I Oslo har det også vært en kraftig økning i antall bevæpningsordrer, noe som særlig er tydelig i årene etter tusenårsskiftet. Den største økningen var mellom 2000 og 2001.

Tabell 2. Bevæpningsordrer, bruk av skytevåpen og andel av bevæpninger som førte til bruk av skytevåpen. 47 politidistrikter i Norge 1995 til 1999.

År	Bevæpningsordrer	Bevæpningsordrer pr. dag	Rapportert våpenbruk	Avfyrte skudd	Innrapporteringer (våpen avfyrtruet med) pr. bevæpninger	Avfyrte skudd pr. bevæpninger
1995	945 ^a	2,6	29	3	0,03	0,003
1996	961 ^a	2,6	26	5	0,03	0,005
1997	973 ^a	2,7	26	1	0,03	0,001
1998	1291 ^a	3,5	45	2	0,03	0,002
1999	1338	3,7	47	1	0,04	0,001
Totalt	5508	3,1	173	12	0,03	0,002

^a Manglende verdier fra politidistrikter erstattet med distriktets medianverdi.

Hvis vi ser på hvor mange av bevæpningene som førte til faktisk våpenbruk på nittitallet (tabell 2), ser vi at våpen ble brukt (dvs. truet eller skutt med, jfr. våpeninstruksen) i mellom tre og fire prosent av situasjonene hvor ordre om bevæpning ble gitt. Hvis vi retter fokuset mot saker der skudd ble avfyrtruet, ser vi at dette inntraff i mellom en og fem promille av sakene (ser vi hele femårsperioden under ett, førte to promille av sakene til at våpen ble avfyrtruet).

Disse resultatene viser for det første hvor sjelden et opplevd behov for bevæpning faktisk fører til at våpen blir brukt. Det kan være ulike grunner til dette. For det første kan situasjoner endre karakter underveis i tidsforløpet, ved at situasjonen etter hvert viser seg å være mindre kritisk og farlig enn forventet i utgangspunktet. Videre kan det tenkes at det blotte nærvær av politivåpen kan endre forløpet i en farlig situasjon. Det kan også være slik at erfaring og taktisk kunnskap bidrar til å løse farlige situasjoner uten bruk av våpen.

Funnene viser også at økningen i situasjoner hvor politiet har vært bevæpnet ikke reflekteres i forholdsvis mer utstrakt bruk av våpnene.

Det kan være av interesse å se på forholdet mellom bevæpning og bruk av skytevåpen i Oslo, ettersom Oslo er landets hovedstad og største by. I vår tidligere undersøkelse fant vi at Oslo politidistrikt sto for rundt halyparten av sakene som ble innrapportert i henhold til våpeninstruksen (Oslo har i parentes bemerket rundt regnet 10 prosent av Norges befolkning).

Tabell 3. Bevæpningsordrer, bruk av skytevåpen og andel av bevæpninger som førte til bruk av skytevåpen. Oslo, 1995 til 2002.

År	Bevæpningsordrer	Bevæpningsordrer pr. dag	Rapportert våpenbruk	Avfyrte skudd	Innrapporteringer (våpen truet med) pr. bevæpninger
1995	289	0,79	18	0	0,06
1996	321	0,88	18	0	0,06
1997	315	0,86	13	0	0,04
1998	347	0,95	29	0	0,08
1999	396	1,08	30	0	0,08
2000	503	1,38	63	0	0,13
2001	647	1,77	56	1*	0,09
2002	691	1,89	55	0	0,09

* mot bildekk

Som vi så i figur 2, gis også en uforholdsmessig stor andel av bevæpningsordrene i Oslo. Intuitivt kunne man tenke seg at det ville bli mer skyting i Oslo, men tabell 3 viser at dette ikke ser ut til å være tilfellet. Oslopolitiet har faktisk bare rapportert inn én skyteepisode i tidsrommet 1995 – 2002. I denne hendelsen (i 2001) ble et skudd avfyrte mot bildekk da føreren forsøkte å kjøre ned en polititjenestemann

under en pågripelsessituasjon. At det ikke har blitt avfyrt flere skudd fra politiets side i Oslo må sies å være et oppsiktsvekkende funn. På den annen side viser tabell 2 og 3 at andelen av bevæpninger som medfører at våpen blir truet med er høyere i Oslo enn i Norge sett under ett. Allikevel har det bare vært i underkant av 10 prosent av bevæpninger i Oslopolitiet som fører til at våpen blir brukt som maktmiddel (med unntak av år 2000). Stabiliteten i dette forholdstallet kan antyde en lovmessighet i hvor ofte det opplevde behovet for våpen i norsk politi viser seg å reflektere et faktisk behov. En modifisering av denne antagelsen er imidlertid på sin plass, og den henger sammen med hva som faktisk oppleves som en trussel om våpenbruk i situasjonen. Det er jo tenkelig at det blotte synet av bevæpnet politi i seg selv kan oppfattes som en slik trussel, og medvirker til at enkelte saker finner sin løsning uten ytterligere våpenbruk. Dette lar seg imidlertid ikke lese ut av det statistiske materialet vi har hatt til rådighet, men ville kreve analyser av hver enkelt bevæpnet aksjon.

Diskusjon

Det er flere særtrekk som framtrer når man undersøker bruken av skytevåpen i norsk politi. I internasjonal sammenheng er kanskje omfanget det mest iøynefallende. Som vi har vist, er situasjoner der det blir avfyrt skudd en svært sjelden foreteelse.

Heller ikke situasjoner der våpen blir brukt til å true med er særlig hyppige, særlig ikke fordelt på det samlede norske politikorpset. Heller ikke synet av bevæpnet politi er særlig vanlig i Norge. Selv i Oslo, der bevæpningsordrer er hyppigst forekommende, er det færre enn to hendelser med bevæpning daglig. I lys av dette er det klart at ubevæpnet politi framstår som normalsituasjonen for det norske publikummet, og at bevæpnet politi er et markert avvik fra det normale.

Selv om omfanget av hendelser med våpen er lavt i politiet, kan det være verdt å se litt nærmere på den observerte økningen i saker der politiet har opptrådt bevæpnet, og likeledes i saker der politiet har truet med våpen. Ettersom våpeninstruksjonen ikke gir noen helt entydig definisjon av hva det betyr å true med våpen, er det en mulighet at terskelen for innrapportering har endret seg i løpet av perioden. Den nåværende våpeninstruksjonen trådte i kraft i 1989, og var følgelig temmelig ny i begynnelsen av den observerte perioden. Det er derfor ikke utenkelig at

praksis for innrapportering har endret seg i retning av en mer omfattende forståelse av hva det vil si å true med våpen. Økningen i innrapporterte saker synes imidlertid å være proporsjonal med økningen i antall bevæpningsordrer i siste halvdel av nittitallet (se tabell 1). Dette forholdet må kunne sees som en indikasjon på at økningen i bruk av våpen (til å true med) er reell, og ikke primært en følge av endret innrapporteringspraksis.

Antallet årlige skytehendelser ligger på et stabilt, og i internasjonal målestokk meget lavt nivå. Stabiliteten i tallene når det gjelder skyting er imidlertid uventet i lys av økningen i bevæpningsordrer og innrapportert våpenanvendelse. Man skulle jo statistisk, og for så vidt også rent intuitivt, forvente at økning i antall bevæpninger og situasjoner hvor politiet truet med skytevåpen også skulle føre til en økning i skyting. Når en slik økning ikke finner sted, er det fristende å tolke dette som at terskelen for å skyte er høy i norsk politi, og at dette kan sees i sammenheng med at reguleringen av skyting gjennom våpeninstruksen er meget restriktiv.

I vår sammenligning av skyting i norsk og svensk politi (Knutsson og Strype, 2002), fant vi at omfanget av skyting var forskjellig i de to landene. Når vi kontrollerte for befolkningsstørrelsen, fant vi at svensk politi skjøt fem ganger oftere enn norsk politi. Rettete skudd ble avfyrt 4,7 ganger oftere enn i Sverige enn i Norge. Videre ble motparten skadet av politiets skyting 4,5 ganger oftere i Sverige enn i Norge. Når det gjaldt situasjoner der motparten ble drept av politiets skudd, var det imidlertid ikke noen tilsvarende forskjell mellom landene (1,6 ganger oftere i Sverige enn i Norge). Vi fant også at over åtte prosent av tjenestemenn i Sverige ble skadet i skyteepisoder. I Norge ble ingen tjenestemenn skadet i situasjoner der de hadde skutt.

Vi har argumentert for at det er grunn til å tilbakeføre disse forskjellene til at Norge har en mer restriktiv bevæpningspraksis for politiet enn Sverige (Knutsson og Strype, 2002). Dette gjelder særlig akutte, ikke planlagte situasjoner, der forskjellen i bevæpningspraksis vil innebære at politiets beslutningssituasjon i nødssituasjoner er forskjellig i Norge og Sverige. Svensk politi vil måtte ta beslutningen om å skyte i løpet av millisekunder i akutte situasjoner. Dette innebærer en langt fra optimal beslutningssituasjon der det er nærmest umulig å gjøre overveide beslutninger (noe som har blitt kalt «the split-second syndrome» av Fyfe, 1993). Norsk politi, som i utgangspunktet ikke er bevæpnet i slike situasjoner, er i en annen beslutningssituasjon. De må i stedet gjøre taktiske disposisjoner (fryse situa-

sjonen, tilkalle forsterkninger, be om bevæpningsordre), noe som igjen gir tid til mer hensiktsmessige beslutningsprosesser, i tillegg til at en opphetet situasjon, og mulige løsninger, kan framstå som mer oversiktlige for både tjenestemenn og motstander. Både teoretisk og empirisk mener vi at det er grunnlag for å reise en hypotese for videre forskning om at den norske bevæpningspraksisen faktisk virker som en beskyttelsesfaktor, både for politiet og borgerne.

Referanser

- Fyfe, J.J.** (1993). The split-second syndrome and other determinants of police violence. I R.G. Dunham og G.P. Alpert (red.) *Critical issues in policing*. Prospect Heights, IL.: Waveland Press.
- Haga, E.** (1976). *Politietatens uniformshistorie 1796 – 1974*. Oslo: Politihøgskolen.
- Knutsson, J. og Strype, J.** (2002). *Polisens bruk av skjutvåpen*. PHS Rapport 2002:1. Stockholm: Polishögskolan.
- Næshagen, F.L.** (2000). Norway's democratic and conservative tradition in policing. *Scandinavian Journal of History*, 25, 177-195.
- Strype, J. og Knutsson, J.** (2002). *Politiets bruk av skytevåpen*. PHS Forskning 2002:1.

Svenska polisers rätt att skjuta

Annika Norée

En svensk polis skall alltid försöka hitta andra utvägar än våld för att lösa en uppgift. Men ibland är våld oundvikligt, och då kan sista möjligheten vara att använda tjänstevapnet.¹ Jag skall här försöka klargöra *när* en svensk polis får skjuta mot en annan människa och, kanske viktigast, när han *inte* får skjuta.²

Framställningen tar inte sikte enbart på den enskilde polisens ansvar. Det är också nödvändigt att diskutera polisledningens ansvar för vapen användningen. Det kanske är så att polisledningen ibland i onödan försätter poliser i situationer där de tvingas att bruka skjutvapen. Då är det också lämpligt att lägga ansvaret på polisledningen.

Låt mig först vara tydlig på ett par punkter. Svenska poliser har rätt att använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd. De har, som det heter, en laga befogenhet. Dessutom har poliser samma rätt som alla andra att använda våld i nödvärn, bland annat för att försvara sig själva och för att försvara andra. Om en polis har använt skjutvapen inom ramen för den laga befogenheten eller i nödvärn har han inte begått något brott.

På samma sätt förhåller det sig om en polis skjutit med stöd av någon annan ansvarsfrihetsgrund, till exempel nöd, förmans befallning eller excess. Ansvarsfrihetsgrunderna motsvarar i stort sett vad som gäller i de övriga nordiska länderna. Jag kommer emellertid främst att ägna mig åt den laga befogenheten och nödvärns-

---

¹ I svensk juridisk text talas oftast om "polismannen" och "han", trots att både manliga och kvinnliga poliser avses. Någon könsneutralt beteckning finns ännu inte.

² För en ingående diskussion om svenska polisers rätt att skjuta, med flera belysande exempel, se Norée, 2004. Den som vill veta vilken rätt en svensk polis har att använda andra former av våld mot person hänvisar jag till min avhandling (Norée, 2000).

rätten, eftersom de svenska reglerna om polisens rätt att skjuta bygger på dessa två ansvarsfrihetsgrunder.

Att en polis misstänks för brott påverkar varken den rättsliga utredningen eller den rättsliga bedömningen. För att åtal skall kunna väckas krävs inte bara att ett brott har begåtts. Åklagaren måste även bedöma om bevisningen kan läggas till grund för en fällande dom. Att allmänheten kanske vill få frågan prövad i domstol är juridiskt sett ovidkommande.

Kort historik

Den moderna polisen i Sverige har sina rötter i medeltiden, men svensk polis saknade under lång tid ett särskilt lagstöd för rätten att använda våld. Den rätt till våld som en polis ägde var länge densamma som tillkom alla andra enligt de allmänna reglerna om nödvärn, sådana dessa formulerades i 1734 års lag och senare i 1864 års strafflag. Man fick då använda allt det våld som var *nödvändigt* för att avvärja ett livsfarligt angrepp på sig själv eller någon annan. Men för att gripa en person som var misstänkt för brott fick en polis inte använda något våld alls.

Först i och med 1925 års polislagstiftning utfärdades vissa generella regler om polisens rätt att använda våld för att verkställa en tjänsteåtgärd. Bland annat föreskrevs att en polis inte fick tillgripa strängare medel än vad som krävdes i det enskilda fallet för att genomföra en åtgärd.

Ett ingripande skulle helst ske genom tillsägelser och upplysningar. Våld fick användas endast om det var påkallat av ett "oundgängligt behov".

År 1945 ändrades strafflagen så att en polis fick rätt att använda våld då någon satte sig till motvärn med våld eller hot om våld när polisen skulle verkställa en tjänsteåtgärd. Samtidigt begränsades befogenheten till det våld som med hänsyn till omständigheterna kunde anses *försvarligt*. Samma år utfärdades också för första gången i svensk rätt generella föreskrifter om polisens rätt att skjuta. Dessa överfördes i allt väsentligt till 1961 års cirkulär på området, som senare ersattes av alltjämt gällande 1969 års kungörelse om användande av skjutvapen i polistjänsten (skjutkungörelsen).

Genom ändringarna i strafflagen, som med i huvudsak oförändrat innehåll överfördes till 1962 års brottsbalk, hade lagstiftaren reglerat polisens rätt att använda våld, men däremot inte gett svar på frågan i vilka situationer våldet fick användas. Den frågan fick sin lösning först i och med 1984 års polislag. Detta regelverk stod sig till 1998 då Sveriges nuvarande polislag trädde i kraft.

Kravet på lagstöd

Man skulle kunna tro att reglerna i polislagen i första hand är skrivna med tanke på polisen. Men det som fick lagstiftaren att införa dessa regler var hänsynen till den som utsätts för våld från polisens sida. Detta skedde efter en grundlagsändring i regeringsformen 1975. Enkelt uttryckt: före ändringen var i princip allt våld tillåtet som inte var förbjudet, därefter är allt våld förbjudet som inte är tillåtet enligt lag.

Reglerna i polislagen avser att tillgodose regeringsformens krav på lagstöd för det intrång i skyddet mot ”påtvungat kroppsligt ingrepp” som polisens våldsanvändning innebär. En polis får således – om man bortser från de allmänna ansvarsfrihetsgrunderna i brottsbalken – inte tillgripa våld annat än under de förutsättningar som anges i polislagen. Något utrymme för våldsanvändning utanför det lagreglerade området finns inte. Till detta område räknas i dag även Europakonventionen, som sedan 1995 utgör svensk lag.

Även bruk av skjutvapen är naturligtvis ett sådant ingrepp i grundlagens skydd mot påtvungat kroppsligt ingrepp som förutsätter stöd i lag. Lagstiftaren har emellertid ansett att regler om vapen användningen kan meddelas på en lägre författningsnivå, dels i skjutkungörelsen, dels i Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om användande av skjutvapen i polistjänsten (FAP 104-2).

Tanken är att dessa föreskrifter skall säkerställa att skjutvapen används med ”utomordentlig restriktivitet” (Berggren och Munck, 2003). Av kravet på lagstöd följer att föreskrifterna aldrig får tillåta skjutning i vidare utsträckning än vad den laga befogenheten medger. Får våld inte användas, får inte heller skjutvapen användas. Omvänt gäller att föreskrifterna aldrig kan inskränka den rätt att använda våld som följer av lag, eftersom lagregler äger företräde framför föreskrifter.

Laga befogenhet

I 10 § polislagen anges på vilka villkor och i vilka situationer en svensk polis får använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd. Den laga befogenheten förutsätter alltså inte att en polis skall använda våld, utan att han *får* göra det. Det har förvisso påståtts att polisen har en ”skyldighet att använda våld mot enskilda” (Westerlund, 2003). Men lagtexten talar emot detta. Vad det är fråga om är att en polis kan bli tvungen att använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd som polisen är skyldig att fullgöra. I paragrafen sägs följande:

En polisman får, i den mån andra medel är otillräckliga och det med hänsyn till omständigheterna är försvarligt, använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd, om

- 1. han möts med våld eller hot om våld,*
- 2. någon som skall häktas, anhållas eller annars med laga stöd berövas friheten försöker undkomma eller polismannen annars möts av motstånd när han skall verkställa ett sådant frihetsberövande,*
- 3. det är fråga om att avvärja en straffbelagd handling eller en fara för liv, hälsa eller värdefull egendom eller för omfattande skada i miljön,*
- 4. polismannen med laga stöd skall avvisa eller avlägsna någon från ett visst område eller utrymme eller verkställa eller biträda vid kroppsvisitation, kroppsbesiktning eller annan liknande åtgärd, vid beslag eller annat ombändertagande av egendom eller vid sådan husrannsakan som avses i rättegångsbalken,*
- 5. polismannen med laga stöd skall stoppa ett fordon eller annat transportmedel eller skall kontrollera ett fordon eller ett fordons last,*
- 6. polismannen annars med laga stöd har att bereda sig tillträde till, avspärra, tillstänga eller utrymma byggnad, rum eller område, biträda någon i myndighetsutövning med en sådan eller någon liknande åtgärd eller vid exekutiv förrättning enligt vad som är föreskrivet därom, eller*
- 7. åtgärden i annat fall är oundgängligen nödvändig för den allmänna ordningens eller säkerhetens upprätthållande och det är uppenbart att den inte kan genomföras utan våld.*

I fall som avses i första stycket 4 och 6 får våld mot person brukas endast om polismannen eller den som han biträder möts av motstånd.

Om rätt att i vissa fall bruka våld finns i övrigt föreskrifter i 24 kap. brottsbalken.

Tre förutsättningar gäller: 1) användandet av våld skall syfta till att *genomföra en tjänsteåtgärd*, 2) våldsanvändningen kräver att *andra medel är otillräckliga* och 3) våldet måste vara *försvarligt* med hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall. Den laga befogenheten förutsätter som regel att polisen *möts av motstånd*. I vissa fall krävs aktivt motstånd, i andra fall räcker det med passivt motstånd.

Det förutsätts också att våldet utövas under iakttagande av två principer som är grundläggande för alla polisingripanden i Sverige, nämligen *principerna om behov*

och proportionalitet. Våld får sålunda användas endast när det är nödvändigt och det dessutom framstår som rimligt. Kraven motsvarar vad som gäller enligt Europakonventionen.

Av lagen framgår däremot inte vad poliser och jurister skall ta hänsyn till för att få veta vilket våld som är ”försvarligt”. Av de rättsfall som jag har gått igenom framgår dock att man får och bör ta hänsyn till ”det våld eller hot om våld som möter polisen”, ”tjänsteåtgärdens vikt” och ”omständigheterna i övrigt”. Det hade varit värdefullt om detta kommit till klart uttryck i lagtexten.

Även om det kan tyckas naturligt att lägga tonvikten på det våld eller hot om våld som möter polisen torde tjänsteåtgärdens vikt vara av störst betydelse för den laga befogenheten – det är klart att en polis får använda mer våld för att gripa en farlig person än för att omhänderta en sjuk person som inte är farlig. Det är dessutom så att en polis som angrips med våld kan åberopa nödvärn.

Nödvärn

Nödvärnsrätten regleras i 24 kap. 1 § brottsbalken. Av intresse här är främst att man får använda våld för att avvärja ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på sig själv eller någon annan. Rätt till nödvärn föreligger då under tre förutsättningar: 1) det skall vara fråga om ett *fysiskt brottsligt angrepp*, 2) detta skall vara *påbörjat eller överhängande* och 3) nödvärnsgärningen får *inte vara uppenbart oförsvarlig*.

Vilket våld som kan vara tillåtet i nödvärn beror enligt lagtexten på ”angreppets beskaffenhet”, ”det angripnas betydelse” och ”omständigheterna i övrigt”. Som utgångspunkt för bedömningen kan man lämpligen lägga huvudvikten vid det angripnas betydelse, det vill säga om angreppet riktar sig mot person eller egendom. Det är självklart att ett livsfarligt angrepp berättigar till mer våld än ett angrepp på egendom som kan ersättas.

Svensk rätt innebär i fråga om nödvärn att det skall finnas en relativt *bred marginal* till förmån för den som åberopar nödvärn vid bedömningen av om han hållit sig inom tillåtna gränser. En fråga av praktisk betydelse är om denna marginal också skall gälla för en polis som agerat i nödvärn.

En tanke som framförts är att man får ställa ”högre krav” på poliser än på andra i en nödvärnssituation. Tanken bygger på ett olyckligt uttalande i förarbetena till

polislagen. Något lagstöd för en sådan åtskillnad finns inte – bedömningen måste bli densamma oavsett vem som åberopar nödvärn. Däremot finns det skäl att ställa högre krav på en polis vid en excessbedömning, eftersom polisen är utbildad i vapenanvändning.

En annan tanke som framförts, men som jag inte delar och som inte heller är juridiskt vedertagen, är att man bör skilja mellan ”kontrollerat nödvärn” och ”paniknödvärn” (Westerlund, 2003). Tanken är säkerligen god, men illa tänkt. Antingen befinner man sig i en nödvärnssituation eller så gör man det inte. I lagtexten talas uttryckligen om ett ”påbörjat eller överhängande” angrepp. Det kan inte bli tydligare än så.

Flytande gränser

I första hand skall en svensk polis använda våld med stöd av den laga befogenheten. Det finns nämligen en viktig skillnad mellan polisens särskilda rätt att använda våld och den allmänna rätten till nödvärn: den laga befogenheten omfattar endast våldsanvändning som med hänsyn till omständigheterna är *försvarlig*, medan nödvärnrätten är vidare och täcker våldsanvändning som inte är *uppenbart oförsvarlig*.

Men nödvärnrätten är avsedd för individer – inte för polisen som myndighet. Vore den det skulle man på goda grunder kunna hävda att kravet på lagstöd inte var mycket värt. De båda ansvarsfrihetsgrunderna är emellertid inte alternativa utan beroende av situationen. När en polis – som individ – kan falla tillbaka på den laga befogenheten och när polisen får åberopa nödvärn måste bedömas från fall till fall.

Även om gränsen mellan den laga befogenheten och nödvärn inte alltid är tydlig, kan man säga att nödvärnrätten tar vid när det primära inte längre är att genomföra en tjänsteåtgärd utan att rädda den enskilde polisen ur en situation som i värsta fall kan kosta honom livet. Det gäller för övrigt även den som hjälper en polis som har laga befogenhet eller rätt till nödvärn, eftersom alla som hjälper polisen har samma rätt. Vem som skjuter i ett sådant fall är alltså av underordnat intresse.

Detta framgår också av det rättsliga efterspelet till EU-toppmötet i Göteborg 2001, där två poliser öppnade eld mot en 20-årig man som kastat gatsten mot poliserna. Ett av skotten träffade mannen i bröstet. När poliserna avlossade sina skott

var det inte fråga om att genomföra en tjänsteåtgärd. Poliserna sköt inte för att gripa 20-åringen utan för att skydda sig mot hans angrepp. Poliserna sköt i nödvärn, åtminstone uppfattade de situationen så (Norée, 2001).

Var skottlossningen i Göteborg uppenbart oförsvarligt? Att skjuta någon i bröstet kan aldrig anses tillåtet enligt den laga befogenheten. Då skall polisen i första hand sikta mot benen. Men i en nödvärnssituation kan även oförsvarligt våld vara tillåtet, bara det inte är ”uppenbart” oförsvarligt. Ett sådant våld kan till och med inrymma skott mot kroppen. Åklagaren gjorde bedömningen att poliserna uppfattade situationen allvarligare än vad den faktiskt var. Utifrån deras uppfattning av situationen fann hon emellertid att skottlossningen inte var uppenbart oförsvarlig. Jag delar hennes bedömning.

En annan sak är att ledningen för polisinsatsen i Göteborg av allt att döma försette poliserna i en situation som de inte kunde hantera inom ramen för den laga befogenheten. Polisledningen har också utsatts för svidande kritik, bland annat i en omfattande statlig utredning (Göteborgskommittén, 2002).

Försvarligt våld?

När ifrågasatt bruk av skjutvapen från polisens sida hamnar på åklagarens bord har åklagaren först att ta ställning till om polisen hade rätt att skjuta, varvid bevisningen kan spela en avgörande roll. Därefter måste åklagaren avgöra om det var försvarligt att skjuta eller inte, således göra en rättslig bedömning.

Denna skall ta fasta på om den enskilde polisens bruk av skjutvapen varit försvarlig. I så fall har han inte begått något brott. Men bedömningen måste alltid ske med utgångspunkt från *den enskilde polisens uppfattning* av situationen. Att det är polisens uppfattning som skall ligga till grund för bedömningen har stor betydelse, inte minst om det visar sig att han felbedömt situationen.

I ett uppmärksammat fall, ett skottdrama i Stockholm 1988, fann Högsta domstolen att en polis – som hade fällts för misshandel, avskedats och avtjänat sitt straff (ett års fängelse) – var oskyldig och att hovrättens dom var felaktig. Och högsta domstolen uttalade sig skarpt i detta hänseende. I beslutet heter det:

Hovrättens prövning har såsom domskälen utformats inte avsett vilken föreställning om situationen som (polisen) faktiskt hade när han avlossade skottet. I stället har hovrätten prövat frågan om (polisen) hade tillräckligt starka skäl för att

uppfatta situationen så som han påstod att han gjort. Den rättstillämpning som ligger till grund för domen mot (polisen) får därför / ... / anses uppenbart stridande mot lag. (Högsta domstolens beslut 1994-05-09, nr SÖ 119/1994.)

Efter detta uttalande är det logiskt att Högsta domstolen beviljade resning och att polisen denna gång friades. Men trots Högsta domstolens beslut finns det exempel från både tidigare och senare år som visar att underrätterna inte alltid utgår från polisens uppfattning av situationen.

När juristerna skall bedöma om en polis har överträtt gränsen för rätten att använda skjutvapen i sådan mån att ansvar för brott kan komma i fråga, måste de ta hänsyn till att polisen kan ha befunnit sig i en situation där hans möjligheter till överväganden kanske varit begränsade. För att utvärdera ett händelseförlopp där en polis använt skjutvapen måste man granska situationen som helhet och ibland acceptera vissa felbedömningar från polisens sida. Har polisen inte gått längre än vad han haft rätt till om situationen varit sådan som han trodde, och har inte heller misstaget varit oaktsamt, skall polisen frias.

Föråldrade regler

Med *skjutvapen* avses i skjutkungörelsen ”pistol”, varmed avses polisernas tjänstepistoler, inte vapen för spridande av tårgas eller dylikt. Andra skjutvapen än pistol får användas endast efter medgivande av polischefen eller, när ett sådant medgivande inte kan avvaktas, av den som polischefen delegerat ansvaret till. I nödvärn kan fler vapen vara tillåtna, så länge vapenanvändningen inte är uppenbart oförsvarlig.

Kraven för att få tilldelas och bära tjänstevapen skärptes 2002. Sedan dess gäller att en polis får tilldelas skjutvapen endast om han inom 18 månader dessförinnan har avlagt ett godkänt skjutprov. De poliser som inte klarar de fortlöpande proven får inte bära vapen. Långt ifrån alla klarar proven. Här finns ett praktiskt problem, eftersom tanken är att alla poliser skall kunna utnyttjas i trängda lägen.

Vad händer då om en polis har brukat sitt skjutvapen inom ramen för sin laga befogenhet eller i nödvärn, men i strid med kungörelsens föreskrifter om när polisen får skjuta? Svaret är enkelt: Ingenting. Då gäller det som står i polislagen och brottsbalken, eftersom lag går före kungörelse.

En följdfråga blir förstås vad som händer om en polis i stället för lagreglerna har brukat vapnet enligt kungörelsens föreskrifter. Då blir svaret mer komplicerat, men förmodligen skulle polisen frias, även om domstolen skulle finna att vapenanvänd-

ningen inte var berättigad. Kravet på uppsåt eller oaktsamhet är inte uppfyllt (Holmqvist m.fl., 1998).

Skjutkungörelsen har numera många år på nacken och det kan på goda grunder ifrågasättas om den över huvud taget har skäl för sig. Jag menar att den inte har det. Papperskorgen är en mer adekvat placering.

Då får polisen skjuta

I fråga om laga befogenhet ger skjutkungörelsen en polis rätt att skjuta när ett omedelbart ingripande är nödvändigt för att:

1. *gripa den som på sannolika skäl är misstänkt för mord, dråp, grov misshandel eller människorov, våldtäkt, grov våldtäkt, rån eller grovt rån, mordbrand, grov mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse, sabotage, grovt sabotage, kapning, sjö- eller luftfartssabotage, flygplatssabotage eller spridande av gift eller smitta, uppror eller väpnat hot mot laglig ordning, högförräderi, krigsanstiftan, spioneri, grovt spioneri eller landsförräderi, grovt narkotikabrott eller försök eller straffbar förberedelse till brott som nu har nämnts;*
2. *hindra någon från att rymma eller för att gripa någon som har rymt, om han är häktad, anhållen eller gripen för brott som anges under 1 eller om han är dömd för ett sådant brott till fängelse och intagen i anstalt;*
3. *omhänderta en person, som på grund av allvarlig psykisk störning eller innehav av vapen som kan befaras bli missbrukat eller av annan anledning uppenbarligen är farlig för annans liv eller hälsa.*

Polisers rätt att skjuta enligt skjutkungörelsen är alltså begränsad till tre särskilt kvalificerade fall av laga befogenhet. Det bör understrykas att den laga befogenheten förutsätter att en polis ”möts av motstånd” i dessa fall. Skjutkungörelsen tiger på den punkten. En bokstavlig läsning av kungörelsen kan få orimliga konsekvenser.

Enligt skjutkungörelsen krävs det att ett *omedelbart ingripande är nödvändigt*. Det hade varit lämpligare att i stället skriva att ett ingripande med skjutvapen förutsätter att ”andra medel är otillräckliga”, eftersom polislagen kräver detta. I det cirkulär som kungörelsen faktiskt ersatte stod det uttryckligen: ”Bruk av skjutvapen är att betrakta såsom en yttersta utväg, vilken får komma i fråga endast då andra medel finnes vara otillräckliga ...”

Även om dessa ord saknas i skjutkungörelsen är det inget tvivel om att denna bygger på samma uppfattning (Wallén, 1970). Så mycket står dock klart att kungörelsen utgår från tanken att en person som begått något av de allvarliga brott som anges, till exempel mord eller rån, är *farlig* för andra människors liv eller hälsa eller för rikets säkerhet.

Brister och oklarheter

När det gäller rätten att skjuta i fall av laga befogenhet är reglerna i skjutkungörelsen både svårlästa och ogenomtänkta. Att en person har begått något av de allvarliga brott som anges i kungörelsen behöver ju inte betyda att personen är farlig vid tiden för ingripandet. Omvänt gäller att en person som har begått ett bagatellartat brott kan vara mycket farlig.

Dessutom kan även förhållandevis ofarliga fall komma att rubriceras som allvarliga brott enligt svensk rätt. Den som stjälar med en leksakspistol gör sig också skyldig till rån, för att ta ett exempel. Det kan ju faktiskt även vara så att ett omedelbart ingripande inte alls är nödvändigt, nämligen om polisen kan ingripa vid ett senare tillfälle.

Av intresse är också de brott som *inte* nämns i skjutkungörelsen. Redan för över trettio år sedan ifrågasatte en professor i straffrätt varför ett så allvarligt brott som våldsamt upplopp hade fallit bort (Wallén, 1970). Frågan kvarstår än i dag. Det kan räcka med att påminna om de våldsamma upplopp som ägde rum i Göteborg 2001. Ett annat brott som saknas i kungörelsen är grov stöld.

För den enskilde polisen kan det inte vara lätt att på förhand avgöra om det rör sig om en grov stöld eller om ett rån, vilket rätten att skjuta förutsätter. Även detta stod klart för länge sedan (Wallén, 1970). Det enda råd jag kan ge en polis får bli detsamma som professorn då så träffsäkert formulerade det: ”I ett sådant läge, då brottsrubriceringen inte är klar, bör tydligen polisen akta sig för att skjuta, försåvitt inte en nödvärnssituation uppkommer.”

För att vara tydlig: om det är uppenbart att en person som skall gripas eller omhändertas likväl inte är farlig vid tiden för polisengripandet, får polisen inte skjuta för att gripa eller omhänderta honom, trots kungörelsens tystnad i frågan. Det hade varit bra om detta kommit till uttryck i kungörelsens text.

För den enskilde polisen gäller i de tre fall av laga befogenhet som nämns i skjutkungörelsen att han får handla efter eget omdöme och bruka skjutvapen

endast om det med hänsyn till situationen kan anses försvarligt. Man kan knappast säga att reglerna i kungörelsen fungerar särskilt bra som bruksanvisning.

Till den redan komplicerade regleringen hör också att en polischef i *andra fall* kan tillåta poliser att använda skjutvapen för att genomföra en tjänsteåtgärd, om det är ”oundgängligen nödvändigt” med hänsyn till åtgärdens vikt.

Dessutom finns det en regel som säger att en polis som uppträder i grupp eller avdelning under direkt ledning av ett polisbefäl får använda skjutvapen endast på order av den som har befälet, om inte gruppen, avdelningen eller annan utsätts för ett sådant angrepp eller hot om angrepp att vapen ”oundgängligen måste användas omedelbart”.

Skottlossning i nödvärn

Även i fråga om nödvärn ger skjutkungörelsen en polis rätt att skjuta endast i vissa särskilt kvalificerade fall. Enligt kungörelsen har en polis rätt att skjuta vid angrepp på person enbart för att *avvärja svårare våld eller hot som innebär trängande fara för sådant våld*. Det krävs att det är fråga om ett angrepp med livsfarligt vapen eller tillhygge, eller att angreppet innebär en risk för svårare kroppsskada.

Att polisen får bruka skjutvapen endast i dessa fall kan möjligen uppfattas som att det inte skulle vara tillåtet för en polis att skjuta i andra nödvärnssituationer. Men den rätt till nödvärn som alla har enligt brottsbalken kan inte inskränkas genom skjutkungörelsen. Så länge en polis inte agerar ”uppenbart oförsvarligt” är det tillåtet för honom att skjuta även i andra nödvärnssituationer.

I det tidigare nämnda cirkuläret stod det uttryckligen: ”Vid utövande av nödvärn ... äger polismannen samma rätt som annan att inom där angivna gränser använda våld.” Det kan bara finnas en rimlig förklaring till att denna viktiga mening inte har kommit med i kungörelsen – den uttrycker en så självklar sak att den inte ens behöver sägas.

När det gäller nödvärnrätten är reglerna i skjutkungörelsen både överflödiga och missvisande. Eftersom nödvärnrätten inte är avsedd för polisen som myndighet hör den inte hemma i kungörelsen över huvud taget. Det har dock hävdats att en polis, ”om han finner det möjligt”, bör beakta reglerna i kungörelsen, eftersom en polis som följer reglerna ”troligen” aldrig kan anklagas för att ha handlat uppenbart oförsvarligt (Westerlund, 2003). Problemet är att man inte kan lämna några sådana garantier, eftersom domstolarna inte är bundna av skjutkungörelsen.

Dödsskjutningar

Trots allt är det sällan som poliser behöver använda skjutvapen i Sverige. Hittills har svenska poliser även varit relativt förskonade från att själva utsättas för skottlossning. Men under senare år har poliser vid flera tillfällen åberopat nödvärn efter dödsskjutningar. Under åren 1990–2005 (april) sköts 15 personer till döds av svensk polis. Dödsskjutningarna har nyligen varit föremål för en granskning (Westerlund, 2003), och det finns här inte utrymme att närmare behandla fallen. Men jag vill ändå kommentera två saker.

För det första visar fallen att det inte alltid har handlat om uttalat nödvärn. Av de 14 dödsskjutningar som hittills utrettsvar det bara fråga om verkliga nödvärnsituationer i hälften av fallen. Den andra hälften handlade om inbillade nödvärnsituationer. Två av dem gällde vådaskott. Fallen visar samtidigt att även bagatellartade händelser, till exempel en körkortskontroll, kan leda till dödlig utgång. Det är inte acceptabelt.

En av de friande domarna var unik. Det var första gången som en svensk domstol konstaterade att det kan vara fråga om nödvärn även när ett skott träffar angriparen bakifrån. Det är något som tidigare bara amerikansk polisforskning visat (Lewinski och Grossi, 1999). Denna forskning visar att när en polis väl har beslutat sig för att skjuta i självförsvar så tar det viss tid för hans hjärna att förmedla detta, reagera och avlossa ett skott. Den tiden räcker för att en angripare skall hinna vända ryggen till. Det visar nu även en svensk studie (Fredriksson, 2002).

För det andra visar fallen hur olika bedömningarna kan utfalla. Fem av dödsskjutningarna ledde till åtal och dom. Tre poliser friades, två fälldes. Att poliserna som friades hade rätt att skjuta ifrågasätter jag inte. Men även poliserna som fälldes hade rätt att skjuta, åtminstone upplevde de det så. Med utgångspunkt från hur de faktiskt uppfattade situationerna borde domstolarna ha kommit fram till friande domar även i dessa fall (Norée, 2000).

Även en av de fällande domarna var unik. Det var första gången i modern tid som en svensk polis dömdes till fängelse efter en dödsskjutning. Huruvida den fällande domen kan ha en dämpande effekt på bruket av skjutvapen låter jag vara osagt. Däremot kan man diskutera om inte flera av dödsskjutningarna hade kunnat undvikas om poliserna haft ett bra alternativ batongen och tjänstepistolen, till exempel pepparspray som i dag är tillåtet.

Man kan också ifrågasätta om polisledningen handlat taktiskt lämpligt i några av dessa fall. Det kanske var så att den faktiskt på ett otillåtet sätt *framkallade* situationerna där poliserna var tvungna att skjuta.

Höjd beredskap

I skjutkungörelsen sägs att en polis före skottlossning särskilt skall *beakta risken för att utomstående skadas*. Detta ligger i linje med den svenska polisens ambition att byta till en ammunition som är säkrare för omgivningen. Polisens senaste val – ett byte till expanderbara kulor år 2003 – har emellertid kritiserats (Röda korset, 2003).

Före skottlossning skall en polis ge en tydlig varning genom tillrop, om det inte är ”otjänligt”. Helst skall polisen först också avlossa varningsskott. Vid skottlossning mot en person skall polisen eftersträva att endast för tillfället oskadliggöra honom. Det innebär dels att verkningseld i första hand skall riktas mot benen, dels att skjutning från ett fordon i rörelse får ske endast för att rädda en person i uppenbar livsfara.

Skjutkungörelsen berör inte under vilka förutsättningar en polis får ta fram sitt tjänstevapen och göra sig beredd att använda det. Av Rikspolisstyrelsens föreskrifter framgår bara att *höjd beredskap* får intas ”när förhållandena kräver detta”. Justitieombudsmannen har dock i flera fall sagt att det måste föreligga någon ”påtaglig omständighet i det enskilda fallet” för att det skall vara motiverat att höja beredskapen, till exempel vid misstänkta bostadsinbrott. Men fallen är från 1980-talet. I dag är det inte ovanligt att kriminella personer är både påverkade och beväpnade, och att de dessutom är beredda att använda sina vapen, om inte annat för att undkomma (Westerlund, 2003).

En sak är klar: en polis får inte ta fram sitt vapen för att hota med det om polisen inte har rätt att använda vapnet. Ett visst utrymme måste dock finnas för att höja beredskapen i det enskilda fallet så att polisen är rustad inför ett befarat brottsligt angrepp. Om vapnet tas fram tidigt i en hotfull situation kan det också leda till att verkningseld kan undvikas i ett senare skede. Men svensk polis använder sällan vapen med stöd av den laga befogenheten. I Sverige väntar poliser hellre till dess en nödvärnssituation har uppstått, och då är både poliser och angripare mer stressade, vilket kan öka risken för skador.

En lösning

För att förhindra felaktigt bruk av skjutvapen är frågor om rekrytering, utbildning och attityder inom polisen av grundläggande betydelse. Poliser måste också ha klara föreskrifter att rätta sig efter. Men det finns i dag få anvisningar om när det lagligt sett är ”försvarligt”, eller i nödvärnsfall ”uppenbart oförsvarligt”, att skjuta. Förutom fallet med skottdramat i Stockholm 1988, där Högsta domstolen beviljade resning, finns det inte heller någon vägledande praxis.

Liksom i många andra sammanhang har det i stor utsträckning överlåtits på den enskilde polisen att avgöra vad som är lämpligt i det konkreta fallet. Men de stora luckorna i handfasta råd medför att den enskilde polisen kommer i kläm, och i förlängningen därmed även den som utsätts för skott från polisens sida. Varje polis som använder skjutvapen får själv stå för följderna om vapenanvändningen varit oberättigad. Detta är inte tillfredsställande, eftersom regleringen är vag och det endast i vissa fall går att skaffa sig någon vägledning genom Rikspolisstyrelsens föreskrifter.

Ett drastiskt sätt att lösa problemet kunde vara att avväpna svensk polis. Det finns också nordisk forskning som reser frågan om inte frånvaron av vapen för polisen, paradoxalt nog, kan vara en skyddsfaktor för polisen (Knutsson och Strype, 2002). Men så länge polisledningen försätter poliser i situationer där de kan bli tvungna att skjuta är det riskfyllt att avväpna dem. Däremot måste de farliga situationerna minimeras.

Problemet är inte olösligt. En lösning kunde vara att i lag reglera polisens rätt att bruka skjutvapen. Lagstiftaren kunde helt enkelt skriva in en regel i polislagen som kan kombineras med den laga befogenheten (Norée, 2004). Regeln bör utformas i enlighet med de internationella direktiv som Sverige har åtagit sig att följa och som på olika sätt begränsar polisens rätt att skjuta (Crawshaw m.fl., 1998).

Lagstöd utgör visserligen ingen garanti mot att befogenheten missbrukas, men lagen kan åtminstone tillämpas av våra domstolar och vara till ledning för poliserna. Dessutom visar både amerikansk och nordisk forskning att formella, skriftliga regler för polisens bruk av skjutvapen på ett klart och tillgängligt språk är kopplat till färre vapenrelaterade dödsfall och skador (Knutsson och Strype, 2002). Saken är straffrättslig och då bör den också hanteras så.

Litteratur

- Berggren, N-O. och Munck, J.** (2003). *Polislagen – en kommentar*. 4. uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Crawshaw, R., Devlin, B. och Williamson, T.** (1998). *Human Rights and Policing. Standards for Good Behaviour and a Strategy for Change*. London: Kluwer Law International.
- Fredriksson, J.** (2002). Från tanke till handling i en nödvärnssituation, Polishögskolan i Solna. Uppsats vid utbildningen för kvalificerad kriminalpolisverksamhet.
- Holmqvist, L., Leijonhufvud M., Träskman P O. och Wennberg S.** (1998). *Brottsbalken, En kommentar*, Kap. 13–24. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Jareborg, N.** (2001). *Allmän kriminalrätt*. Uppsala: Iustus.
- Knutsson, J. och Strype, J.** (2002). *Polisens bruk av skjutvapen*. Rapport 2002:1. Jönköping: Polishögskolan.
- Lewinski, B. och Grossi, D.** (1999). The Suspect is Shot in the Back. Is Your Shooting Clean? Understanding the Limits of Survival Psychology. The Police Marksman, september/oktober .
- Norée, A.** (2000). *Laga befogenhet. Polisens rätt att använda våld*. Akademisk avhandling. Stockholm: Jure.
- Norée, A.** (2001). Polismännen hade rätt att skjuta. Göteborgs-Posten, GP Debatt 1/11.
- Norée, A.** (2004). *Polisens rätt att skjuta*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Röda korset** (2003). The 1899 Hague Declaration Concerning Expanding Bullets: A treaty effective for more than 100 years faces complex contemporary issues. Internet: www.icrc.org
- Sjöholm, E.** (1978). *När och hur får polisen ingripa?*, 2 uppl. Stockholm: Liber förlag.
- Wallén, P-E.** (1970). Svåröverskådliga regler gör det svårt för polisman att fatta riktigt beslut. Svensk Polis 1970 nr 5.
- Wallén, P-E.** (1970). Polisen har samma rätt att bruka skjutvapen som enskild medborgare. Svensk Polis 1970 nr 3.
- Westerlund, G.** (2003). *Polisens vapen användning*. Göteborg: Bruuns förlag.

Offentligt tryck

- Proposition 1983/84:111. Förslag till polislag m.m.
- Proposition 1993/94:130. Ändringar i brottsbalken m.m. (ansvarsfrihetsgrunder m.m.).
- Statens offentliga utredningar (2002:122). Göteborg 2001. Betänkande av Göteborgskommittén.

Rättsfall

Högsta domstolen 1994-05-09, nr SÖ 119/1994 (beslut om resning i fallet med skottdramat i Stockholm 1988).

Hänvisningar till övriga rättsfall och myndighetspraxis återfinns i min bok om polisens rätt att skjuta (Norée, 2004).

Polisens bruk av skjutvapen - det svenska exemplet

Johannes Knutsson

Allt sedan år 1965 uppträder svensk polis i yttre tjänst beväpnad. Övergången till allmän beväpning skedde i samband med förstatligandet av polisväsendet. Polisen utrustades med Walther PP (Polizei Pistol) 7,65 mm som tjänstepistol, vilken under 1980-talets senare del blev utbytt med Sig Sauer 9 mm. Förstärkningsvapnet utgörs numera av MP 5.

Övergången till en reguljärt beväpnad polisstyrka måste ses i ett långtidsperspektiv och kan bäst beskrivas som en gradvis process. Standardvapnet för polisen kom tidigt att bli sabel; en ordning som varade ända till år 1965. Polisen var förut beväpnad med skjutvapen endast då behov så förelåg. När polisen tillfördes radiobilar i Stockholm och Göteborg under slutet av 1930-talet fick radiobilsbesättningarna tillgång till pistoler. Under beredskapsåren ingick polisen i totalförsvaret och var då utrustad med skjutvapen. Därefter var poliser som tjänstgjorde under natt (efter kl. 18) beväpnade. Förändringen till en regelmässig beväpning år 1965 tycks inte ha varit något som debatterades särskilt mycket vid reformen, utan sågs nog som ett naturligt och nödvändigt led i en moderniseringsprocess.

Förutsättningar för bruk av skjutvapen

I princip finns tre typer av situationer där polisen har rätt att bruka skjutvapen: i s.k. laga befogenhetsfall, i nödvärn och i nöd.¹ Med stöd av laga befogenhet får

---

¹ Regleringen av polisens bruk av skjutvapen i samband med tjänsteutövning behandlas utförligt i ett annat avsnitt i denna rapport av Annika Norée. Se dessutom Norée (2000) samt Westertlund (2003). Observera att situationer där polisen avlivar djur med skjutvapen inte behandlas i det följande.

polisen, när det gäller vissa slag av särskilt grova brott och om ett ingripande är omedelbart nödvändigt, skjuta för att gripa misstänkta, för att hindra dem att rymma eller för att gripa rymlingar som begått sådana brott. Dessutom får polisen använda skjutvapen för att kunna omhänderta personer som är uppenbarligen farliga för andras liv och hälsa. Polisen har också, precis som alla andra, rätt att skydda sitt och andras liv med våld, inkluderat det yttersta våldet med hjälp av skjutvapen. Det finns även möjlighet för polisen att i vissa speciella nödsituationer använda skjutvapen. Ett exempel är en polis som nödgas skjuta för att freda sig mot en angripande hund.

För en polis att i en hastigt uppkommen situation bedöma om en nödvärnsituation föreligger är betydligt enklare än att avgöra om det finns förutsättningar för att skjuta med stöd av laga befogenhet. Särskilt problematiskt är villkoret att det skall vara omedelbart nödvändigt. Att i en akut situation göra en sådan bedömning är ytterligt svårt. Förloppen i situationer där vapen kommer till användning är desutom ofta snabbt föränderliga och dynamiska. I ett skede kan en nödvärnssituation föreligga och i ett senare en laga befogenhetssituation eller vice versa.

Vapenbruk

Vad innebär egentligen bruk? Det är faktiskt inte så enkelt som att det endast rör sig om att skjuta. Bruket av skjutvapen är ett led i polisens våldsanvändning som bäst bör uppfattas efter en glidande skala (se Skolnick & Fyfe, 1993). Vissheten om att polisen har tillgång till vapen kan vara en faktor som påverkar beteenden, även om det då inte är frågan om ett aktivt vapenbruk. I situationer där polisen drar sina vapen och hotar om att skjuta är det definitivt fråga om ett bruk. Polisen vill uppnå en omedelbar effekt genom hotet. Även när skott avlossas kan det röra sig om hot. Avsikten med både hotet om att skjuta eller att avlossa varningsskott är således att påverka motparten och att få denne att följa polisens vilja genom en insikt om att det nu är fråga om allvar. Om viljan inte efterlevs, kan nästa steg i upptrappningsprocessen bli verkningsseld. Först då är det genom skottens direkta verkan som polisen vill uppnå den eftersträvade effekten. Motparten skall sättas ur spel. I slutänden på skalan finns skott som extrema undantagssituationer skjuts i syfte att döda. Det är inte för inte som termen ”*deadly force*” används i USA om polisens bruk av skjutvapen (se Geller & Scott, 1992).

Rapportering av skjutincidenter

I våra grannländer räcker det med att poliser dragit skjutvapen och använt dem för hot för att rapportering till central instans skall ske och givetvis även när skott avlossats. För Sveriges del skall rapportering först ske då skjutning ägt rum. Enligt bestämmelserna skall varje incident där polis skjutit skyndsamt rapporteras till närmaste förman, i regel vakthavande befäl. Rör det sig om skott mot person skall även polischefen omedelbart underrättas och en rapport om händelsen upprättas. Skjutincidenterna skall även inrapporteras till Rikspolisstyrelsen.² Utifrån en vidare definition av vapenbruk är det således inte möjligt att fastställa i vilken omfattning svensk polis faktiskt använt sina skjutvapen

Omfattning av vapenbruk

Från Sveriges 21 polismyndigheter rapporterades till Rikspolisstyrelsen totalt 26 skjutincidenter som inträffat i samband med tjänsteingripande år 2002. Av dessa incidenter avsåg nio situationer där endast varningsskott avlossats och 13 fall med verkningsseld. En person sköts till döds och fem skadades. En polis blev skadad. Ingen polis dödades.

Materialet

Den fortsatta framställningen bygger på ett datamaterial insamlat och systematiserat av fd. kommissarien och huvudläraren i ordningstjänst vid Polishögskolan Sven Silverudd. Data härstammar primärt från till Rikspolisstyrelsen inrapporterade skjutincidenter. Vissa av redovisningarna bygger på data redovisade i en tidigare undersökning och avser perioden 1985-1998.³

Grunden för skjutningen

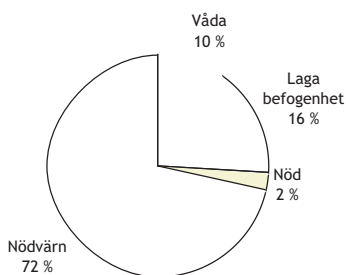
Den allt igenom dominerande grunden för att polisen sköt var nödvärn. Detta gällde 72 procent av fallen. Laga befogenhet utgjorde 16 procent och nöd två procent

---

² Till år 1998 angavs i skjutkungörelsen 8 § att polischefen skyndsamt skulle sända en rapport med ett yttrande till Rikspolisstyrelsen. Misstaget att ta bort regeln har lett till en viss oklarhet om polismyndigheternas skyldighet att rapportera. I FAP 104-2 som trädde i kraft 1 juli 2001 gjordes klart i 28 § att polischefen skall lämna en skriftlig rapport till Rikspolisstyrelsen.

³ Materialet finns redovisat mer i detalj i Knutsson och Strype (2002).

av situationerna (se figur 1). Exempel på nödsituation är polis som avfyrar skott i luften för att påkalla uppmärksamhet och därmed få bistånd vid allvarlig olycka.

Figur 1. Fördelningen av skjutincidenter efter grund, samtliga incidenter 1985-1998.

Att skott avlossas av våda är desvärre inte ovanligt. Anmärkningsvärt är den relativt höga andelen med incidenter där vådaskott avlossats – tio procent. Vådaskottsfallen kan i sin tur delas in i två grupper. Antingen rör det sig om fall där poliser höjt beredskapen (patron förs in i kammaren) eller sänkt den («patron ur»), eller om fall där polisen förlorat kontrollen över sitt vapen t.ex. i handgemängssituationer (se Knutsson & Strype, 2002 s. 65-66). Om vapen hanteras på ett korrekt sätt skall vådaskott inte kunna ske vid höjning eller sänkning av beredskapen.

Granskningen av skjutfallen

Då en skjutincident ägt rum skall den granskas. Granskningen sker dels av åklagare som skall undersöka om det finns anledning att inleda förundersökning, dels av polischef för att konstatera om regelverken efterföljts. Det kan således finnas situationer där regelöverträdelser skett utan att brott begåtts.

Vid granskningen ledde nästan fyra procent av nödvärnsfallen till en efterföljande reaktion. Efterföljande reaktion inkluderar beslut om åtal, att ärendet överlämnats till personalansvarsnämnden samt åtgärd av polischef (tabell 1).

För 20 procent av laga befogenhetsfallen följde någon form av reaktion. Det bör påpekas att åtal generellt sett var den ovanligaste följden. Skillnaden gentemot nödvärnsfallen är statistiskt signifikant. Resultatet understryker hur vanskligt det kan vara att i skjutögonblicket bedöma om en laga befogenhetssituation verkligen föreligger. I

både nödvärnsfallen och laga befogenhetsskjutningarna ingår några fall där vådaskott gått av under incidenten. Vådaskottskategorin innehåller dock bara ”rena” fall.

Tabell 1. Andel (%) skjutincidenter med efterföljande reaktion efter kategori 1985-1998.*

	Med efterföljande reaktion	Ingen efterföljande reaktion	Signifikans	Summa	N
Nödvärn	3,6	96,4		100	305
Laga befogenhet	20,0	80,0	***	100	70
Vådaskott	60,0	40,0	***	100	30

* Beroende på små tal är kategorin nöd inte medtagen i jämförelsen.

Parvis jämförelse. Nödvärn referensgrupp. * p=0.05, ** p=0.01, ***p=0.001 ej signifikant. Beroende på små förväntade värden har Fishers exakta test använts.

För de situationer där vådaskott gått av var det för 60 procent som någon form av reaktion i efterhand följde. Även denna skillnad är i jämförelse med nödvärnsfallen signifikant. Förklaringen till den höga andelen är givetvis att många vådaskott gått av beroende på ett felaktigt handhavande av skjutvapnet.

Skjutande poliser

Mest förekommande var att en polis i en tvåmannapatrull avfyrat sitt skjutvapen. Det gällde ca 44 procent av fallen (se tabell 2). Att båda poliser i en tvåmannapatrull sköt hände i nästan sex procent av situationerna. Förvånansvärt ofta var det en ensam polis som avlossat skott; något som skedde i ca 15 procent av alla skjutincidenter. Det kan röra sig om förare i hundpatrull eller om situationer där poliser i en ordinarie patrull tillfälligt splittrats och där en av dem hamnat i beråd och skjutit.

Tabell 2. Fördelning (%) av antal närvarande och därav skjutande poliser vid skjutincidenter 1985-1998.

Antal närvarande poliser	Antal skjutande poliser			
	1	2	3-	Summa
1	15,4	x	x	15,4
2	43,8	5,8	x	49,7
3-	26,3	6,1	2,6	35,0
Summa	85,5	11,9	2,6	100,0 (429)

Även när det rört sig om grupperingar med tre eller fler poliser var det vanligaste att bara en av dem avfyra sitt vapen. Extrema situationer med ett stort antal poliser som skjutit var ovanligt. Det skedde i mindre än tre procent av skjutincidenterna.

Avlossade skott

Vanligast var enskottssituationer. De utgjorde 72 procent av incidenterna. Att två skott avfyrades i en incident skedde i knappt vart femte fall. Skjutincidenter med mer än fyra avlossade skott inträffade i drygt fem procent av incidenterna (tabell 3).

Tabell 3. Fördelning (%) av antal avlossade skott per incident 1985-1998.

Antal skott	Andel	Akkumulerat
1	72,0	72,0
2	19,6	91,6
3	3,0	94,6
4-	5,4	100,0
Summa	100,0 (429)	

Tillsammans stod en- och tvåskottsincidenterna för knappt 92 procent av alla skjutsituationer.

Typ av eld

Att polis enbart avfyra varningsskott inträffade i 37 procent av fallen medan kombinationen varningsskott följda av verkningseld inträffade vid 12 procent av skjutincidenterna. Det vanligast var att en polis avfyra verkningseld enbart. Detta gällde nästan 40 procent av situationerna (tabell 4).

Tabell 4. Typ av eld i incident (%). Samtliga incidenter 1985-1998.

Varningsskott	Varningsskott och verkningseld	Verkningseld	Vådaskott	Vådaskott och annat	Signalskott	Summa
36,8	11,9	39,8	9,1	1,4	0,9	100,0 (427)

Enbart vådaskott inträffade i nio procent av incidenterna. Signalskott var minst vanliga. Det kan t.ex. vara svåra situationer där en polis ville påkalla uppmärksamhet.

Sker en uppdelning efter vilken typ av mål som skotten riktats mot, framkommer att vid eld mot person sköts enbart varningsskott i mer än 50 procent av fallen och varningsskott följt av verkningseld i 15 procent av situationerna. Endast verkningseld inträffade i en knapp tredjedel av dessa fall (se tabell 5).

Tabell 5. Typ av eld efter mål.

	Varnings- skott	Varningskott och verkningseld	Verkningseld	Summa
Person	54,7	15,2	30,1	100 (276)
Fordon	1,1	9,2	89,7	100 (87)

Däremot sköts verkningseld direkt mot fordon i nästan 90 procent av fallen med fordon som mål. Skillnaden med avseende på typ av eld för de olika målen är statistiskt säkerställd ($p < 0.001$). Skotten mot fordon har framför allt riktats mot framdäcken och avsikten från skjutande polis har varit att få stopp på fordonet.

Avstånd mellan skytt och mål

Vid varningsskott uppgick genomsnittsvärdet (aritmetiskt medelvärde) till 13 meter mellan skytt och mål. Eftersom fördelningen är skev ger medianen en bättre uppfattning om centraltendensen. Medianen uppgick till sex meter. Det innebär att hälften av skotten avfyrades på ett kortare avstånd än sex meter och hälften på ett avstånd som var längre.

Tabell 6. Genomsnittligt avstånd samt median mellan skytt och mål i meter efter typ av skott.

	Genomsnitt	Signifikans	Median	Antal
Varningskott	13,0		6,0	122
Varningskott och verkningseld	13,1	-	7,0	73
Verkningseld	6,1	***	3,0	166

Parvis jämförelse. Varningskott referensgrupp. * $p=0.05$, ** $p=0.01$, *** $p=0.001$ - ej signifikant.

För kombinationen varningsskott och verkningseld var värdena av ungefär samma storleksordning.

Anmärkningsvärt är det korta avståndet vid situationer med direkt verkningsseld. Genomsnittsvärdet uppgick till sex meter och medianen till tre. I jämförelse med fallen med varningsskott är skillnaden signifikant.⁴

Situationer i vilka skotten avlossats

Rent allmänt kan sägas att poliser, oftast i samband med att de kallats till en plats där något inträffat, blivit utsatta för ett akut hot. Det kan gälla ganska triviala brott eller bråk som varit upphovet till de situationer där poliserna skjutit. Givetvis fanns även ett inslag av rån och annan riktigt grov brottslighet som utlöst skjutningar. Att i detalj kategorisera dessa upphovshändelser på ett meningsfullt sätt är emellertid nästan ogörligt.

Mer fruktbart är att analysera de omedelbara skälen till att polisen avlossat skott. Utgångspunkten är vad i själva situationen som polisen reagerat gentemot. Bortsett från vådaskotts- och nödsituationerna går det att urskilja två olika slags typsituationer. Antingen kan poliser ha skjutit för att avvärja hot eller angrepp, eller för att hindra flykt eller vidare framfart. Grovt sett består kategorierna av nödvärns- respektive laga befogenhetsfall, som dock inte helt överensstämmer med indelningen enligt ovan. I vissa skjutincidenter där den formella grunden för skjutningen varit laga befogenhet har poliserna exempelvis skjutit då ett tydligt hot framträtt under förloppet. Dessa incidenter har därför placerats i kategorin som avser avvärjningsfall.

Den mest förekommande kategorin av de två är avvärjning av hot eller angrepp. Nästan 90 procent av dessa skjutfall utgörs av sådana situationer och de resterande dryga tio procenten består således av skjutningar för att stoppa flykt eller vidare framfart. Denna sistnämnda kategori lämnas i den fortsatta framställningen därhän beroende på de förhållandevis små talen.⁵

Avvärjningssituationerna

Avvärjningssituationerna låter sig i sin tur indelas i olika undergrupper, allt efter vilket hot – upplevt eller reellt – som förelegat och som polisen reagerat mot. Händelserna kan klassificeras i fem kategorier, nämligen:⁶

---

⁴ Om ej annat anges har signifikanstesterna skett med Chi-2 testet.

⁵ Den intresserade läsaren hänvisas till Knutsson & Strype (2002) för en närmare analys av den kategorin.

⁶ Egentligen handlar det om sju kategorier. Två är emellertid undantagna här beroende på att de förekommer så sällan, nämligen angrepp av hund samt restkategorin annat. Under en 14-årig observationsperiod har de förekommit nio resp åtta gånger; alltså lite oftare än vartannat år (se Knutsson & Strype, 2002 s. 68-75).

1. befarat beväpnad
2. skjutvapen
3. hot med kniv eller annat farligt tillhygge
4. angrepp med kniv eller annat farligt tillhygge
5. angrepp med fordon.

De olika kategorierna beskrivs närmare nedan.

Befarat beväpnad

Befarat beväpnad handlar t.ex. om att någon döljer sin hand i en jackficka och vägrar visa om han har ett vapen eller ej. Ett annat exempel är att en person börjar leta efter något i en väska. Särskilt om beteendet förstärks med ett verbalt hot, blir det en särdeles vansklig situation för polisen. Polismannen utgår då från att det kan röra sig om ett vapen och skjuter.

Skjutvapen

Kategorin skjutvapen utgörs av situationer där skjutvapen förekommer oavsett om skott avlossas eller inte och oavsett om det handlar om riktiga vapen eller ej. Det räcker med någon som skjuter, hotar med att skjuta eller siktar med något som uppfattas vara ett skjutvapen. Utgångspunkten är vad den skjutande polisen uppfattade i situationen.

Hot med kniv eller annat farligt tillhygge

Vid hot med kniv eller tillhygge är polis hotad med skarpa föremål. Hoten kan understrykas med åtbörder eller ord.

Angrepp med kniv eller annat farligt tillhygge

I dessa situationer är poliserna utsatta för direkta angrepp med kniv eller annat farligt tillhygge i form av yxa, spett, järnstång eller dylika föremål.

Angrepp med fordon

Skjutepisoder är klassificerade som angrepp med fordon när personer försöker köra på poliser. Även om personerna varit utrustade med vapen, är det fordonet som utgör det direkta hotet mot poliserna och som de försöker

värja sig mot. Poliserna försöker att undkomma fordonet och skjuter oftast mot ett däck för att försöka få stopp på fordonet.

Förekomsten av de olika slagen av händelser framgår av första kolumnen i tabell 6. Det rör sig om små tal på årsvis basis. Angrepp med kniv eller annat farligt tillhygge liksom hot med farliga tillhyggen och som resulterat i skottlossning från polisens sida har inträffat vid pass fyra gånger per år och incidenter där skjutvapen förekommit knappt fem gånger årligen. Befarat beväpnad är den mest förekommande incidenten med i genomsnitt nästan sex fall per år.

Tabell 7. Genomsnittligt antal incidenter per år, genomsnittligt avstånd i meter mellan skytt och mål, andel (%) som inträffat inomhus, andel (%) med verkningseld, andel (%) med skadade poliser samt andel (%) med skadad motpart efter typ av avvärjningssituation, 1985-1998.

Kategori	Per år	Avstånd meter i genomsnitt	Andel (%) inomhus	Andel (%) verkningseld	Skadade poliser (%)	Skadade motparter (%)	Antal
Befarat beväpnad	5,6	11,6	7,7	20,9	0	16	82
Skjutvapen	4,7	19,3*	13,8-	63,1***	6,1*	36,1***	67
Hot kniv tillhygge	4,0	6,1*	23,2*	43,6**	0-	34,5**	56
Angrepp kniv tillhygge	4,1	3,3***	39,7***	73,6***	15,3***	71,4***	59
Angrepp fordon	4,4	5,1**	3,3-	91,7***	3,0-	8,9-	68

Parvis jämförelse. Befarat beväpnad referensgrupp. p=0.05, ** p=0.01, *** p=0.001 - ej signifikant.

Det genomsnittliga avståndet i meter mellan skytt och mål för de olika kategorierna visas i kolumn 2. För befarat beväpnad uppgick avståndet till knappt tolv meter. Denna uppgift säger något om det avstånd som poliser vill hålla mellan sig och motparten. Polisen kan då ha någorlunda kontroll över situationen och har möjlighet att följa upp ett eventuellt varningsskott med verkningseld om motståndaren visar sig ha ett vapen och går till angrepp.

För skjutvapenincidenterna var distansen längre. Avståndet uppgår till knappt 20 meter i genomsnitt. I jämförelse med kategorin befarat beväpnad är avståndet signifikant längre. Den rimliga förklaringen är att skjutvapen även är farliga på avstånd och att polisen vill ha så långt avstånd som möjligt mellan sig och den beväpnade personen.

För de övriga kategorierna var distansen kortare och i jämförelse med avståndet för händelsen befarat beväpnad var avståndet signifikant kortare. Den absolut kor-

taste distansen mellan skytt och angripare uppvisas för angrepp med kniv eller annat tillhygge. Det genomsnittliga avståndet uppgick då endast till drygt tre meter. I jämförelse med hotsituationerna är avståndet betydligt kortare, vilket är helt naturligt. Ett angrepp med dylika föremål utförs huvudsakligen på kort håll.

Förklaringen till det korta avstånd vid angrepp med kniv eller annat tillhygge är att en så stor andel av dessa händelser ägt rum inomhus (kolumn 3). Det kan handla om att poliser plötsligt blir attackerade inne i en bostad eller av en person som rusar ut ur en lägenhet och hugger efter en polis i en trapphall. Att angrepp med fordon förekommer inomhus kan förefalla märkligt. Det rör sig emellertid om händelser i garage.

Vid situationen befarat beväpnad avlossades verkningeld (inklusive kombinationen med varningseld) vid ca 21 procent av situationerna (kolumn 4). Omvänt innebär det att poliserna tydligt lyckades få kontroll över situationen med varningsskott i de flesta fallen (ca 79 procent). Bortsett från angrepp med fordon där skotten riktats mot fordonen, var verkningsseld mest förekommande vid angrepp med kniv, följt av skjutvapenincidenterna. För samtliga typer av incidenter är andelen med verkningsseld signifikant högre än för fallen med befarat beväpnad.

För en polisman är den farligaste situationen angrepp med kniv eller annat skarpt föremål. I drygt 15 procent av dessa situationer blir polisen skadad (kolumn 5). Att polis skadas i situationer med skjutvapen inträffade i sex procent av situationerna. För båda dessa situationer är skillnaderna i jämförelse med befarat beväpnad signifikanta.

Den ur motpartens synpunkt mest farliga handlingen är att angripa en polis med kniv eller annat vasst föremål. Om en polis bestämmer sig för att försvara sig genom att skjuta, blir de allra flesta angriparna skadade av polisens kula (kolumn 6). Bilden som framträder är tydlig. Den farligast situationen för såväl poliser som motpart är angrepp med skarpa föremål utförda på nära håll.

Utvecklingen av skjutningarna över tid

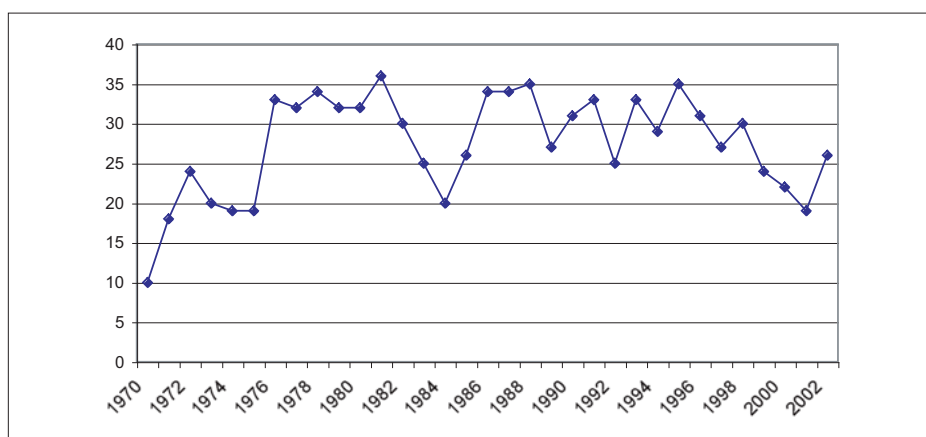
Även om det finns en viss osäkerhet i underlaget fram till år 1985, går det att följa utvecklingen sedan år 1970.⁷ Från ett utgångsvärde om tio rapporterade fall av skjutincidenter sker en uppgång till vid pass 30 fall per år under slutet av 1970-

---

⁷ Uppgifterna för åren mellan 1970 och 1984 är framtagna av fd. kommissarien Sven Silverudd. För året 1981 finns en alternativ uppgift om 43 incidenter. Diskrepansen mellan den uppgiften och den som används här kan bestå i att vådaskottsituationer som inte skett i tjänsten ingår i det högre värdet.

talet. Därefter har nivån varit så gott som stabil. Värdena har pendlat mellan som minst 19 fall till strax över 35.

Det har funnits farhågor om att den djupt tragiska händelsen i Malexander år 1999 där två poliser sköts till döds, skulle ha lett till att polisen blivit allt mer benägen att använda sig av skjutvapen. Detta stämmer inte. Även efter år 1999 håller sig värdena inom den variationsvidd som uppvisats allt sedan slutet av 1970-talet.⁸ Den stora stabilitet som visas under 25-års perioden från mitten av 1970-talet och in i 2000-talet är slående (se figur 2).

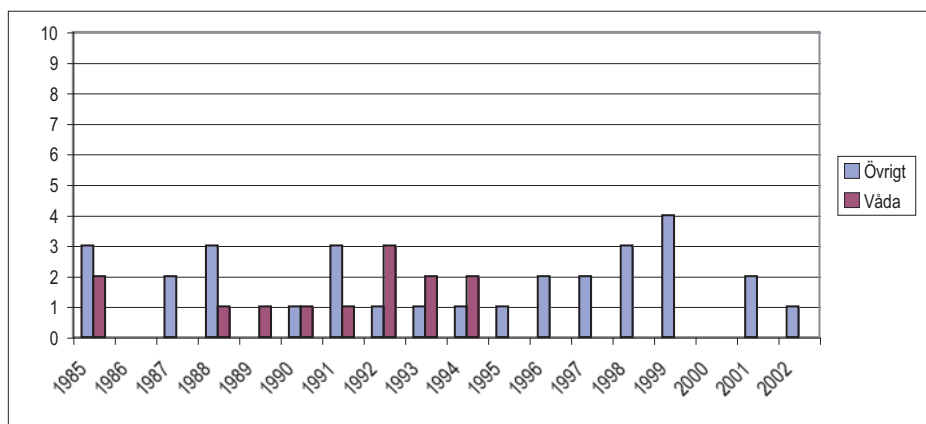

Figur 2. Antal incidenter där polis i samband med tjänsteingripanden avlossat skott 1970-2002.

I genomsnitt skadades poliser vid 2,4 skjutincidenter per år. I värdet ingår även Malexanderhändelsen år 1999 där två poliser sköts till döds med egna vapen. Av samtliga 42 incidenter med skadade poliser utgjordes 13 av vådaskottssituationer, dvs 31 procent. Efter 1994 har inga fall där poliser själv vådaskjutits inrapporterats. Nivån är tämligen stabil när det gäller skadade poliser i samband med skjutincidenter. Möjligen finns en nedåtgående trend (se figur 3).

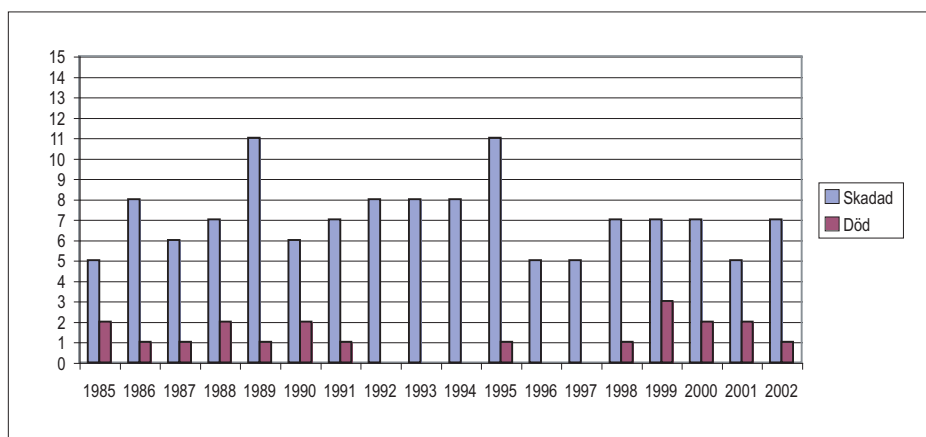
Skadebilden är varierande för poliserna. Några har skadats av egen eld, andra har fått skär- och stickskador av knivar eller andra skarpa föremål, några har fått klämskador etc. Skadornas svårighetsgrad varierar från mycket svåra till mindre allvarliga.

⁸ En statistisk test visar att det genomsnittliga antalet skjutincidenter per månad 42 månader före resp 42 månader efter händelsen i Malexander inte skiljer sig signifikant (se Knutsson, 2004).

Figur 3. Antal skjutincidenter där polis skadats (inkl. dödats). Vådaskott respektive övriga fall, 1985-2002.

Utvecklingen av antalet personer som skadats eller dödats av polisens kulor framgår av figur 4.

Figur 4. Antal skjutincidenter där personer dödats eller skadats av polis i samband med skjutincident 1985-2002.

Det finns vare sig en uppåt- eller nedåtgående trend för dödade eller skadade. I genomsnitt per år har 1,1 personer omkommit i skjutincidenter och 7,1 har skadats. Med något möjligt undantag har polisen inte skjutit med avsikt att döda. Skotten har träffat olyckligt med en dödlig konsekvens.

Slutord

I en kommentar till polislagen anges att polisens yttersta våldsmedel – skjutvapen – skall användas med ”utomordentlig restriktivitet” (Berggren & Munck, 1998 s. 74). Det finns goda skäl till detta, där det främsta givetvis är att våld överhuvudtaget, vare sig det gäller ett legitimt eller ett illegitimt våld, i ett civiliserat samhälle skall vara så begränsat som det möjligt är. Skjutningar med illa skadade eller dödade människor är djupt tragiska händelser med konsekvenser inte bara för de beskjutna, utan även för anhöriga och de poliser som skjutit. Ytterligare ett skäl till restriktivitet är således att skjutincidenter är något av det mest psykiskt belastande en polis kan råka ut för. Till och med att vara med om situationer där skjutvapen skulle kunna ha kommit till användning, kan vara djupt traumatiserande (Karlsson & Christianson, 2003).

Finns det något som kan bidra till att hålla bruket av skjutvapen på en så låg nivå som möjligt? I detta sammanhang vill jag peka på praxis från våra grannländer.

Det är två ting som är av särskilt intresse. I Danmark, Finland och Norge skall också situationer där skjutvapen enbart använts för hot rapporteras till central myndighet. Skulle samma tröskel för inrapportering vara till nytta även i Sverige? Jag tror det. Det andra temat gäller den norska modellen med obeväpnad polis. Även här tror jag det finns viktiga erfarenheter att ta tillvara.

Först resonemang omkring inrapporteringströskeln. Den del av regleringen som gäller när vapnet kan tas ur hölstret och polisen kan höja beredskapen är inte särskilt klar. Detta får enligt Rikspolisstyrelsens föreskrifter ske då förhållandena kräver det – ett inte särskilt tydligt besked. Här finns således ett skymningsland från att ha ett laddat vapen i sin hand, att använda det för hot och att slutligen avlossa skott.

Hur ofta svensk polis använder skjutvapen för att hota är okänt. Med den norska relationen mellan att bruka vapen för hot och att faktisk skjuta skulle det på landsbasis röra sig om ca. 400 fall årligen i Sverige.⁹ Det finns dock goda skäl att tro att denna uppskattade siffra är tagen i underkant. En rimlig utgångspunkt är att tillgänglighet underlättar bruk. Finns vapen omedelbart tillhands ökar det sannolikheten att de kommer att användas. Det kan dessutom vara så att avsaknaden av aktiv uppföljning vid vapenbruk för hot bidragit till att det måhända på sina håll

---

⁹ I genomsnitt avfyrades skott i knappt åtta procent av situationerna där vapen aktivt användes. Se Knutsson & Strype (2002) tabell 33 s. 66.

utvecklats en praxis med ett bruk som inte finner stöd i regelverken. Observera att detta mer är en farhåga än något som är fastställt i observationer.

Ett sätt att få både en uppfattning om det faktiska bruket av skjutvapen utifrån en mer vid definition och att dessutom kunna stävja ett vidlyftigt bruk är att införa samma tröskel för inrapportering som övriga nordiska länder har. Det finns starka argument för att tydliga regler och uppföljningsrutiner har en uppstramande effekt (se Milton m.fl.,1977; Geller & Scott, 1992).

Nackdelen är givetvis uppenbar – mer tröttsam rapporterings- och pappersexercis. Frågan är dock om inte fördelarna väger tyngre. Även om det säkerligen i våra grannländer förekommer fall av inte rapporterat bruk av situationer där vapnen använts för hot, skulle det bli möjligt att åtminstone ha någon uppfattning om omfattningen av denna form av vapenanvändning, samtidigt som det skulle inskräpa under vilka villkor skjutvapnen faktiskt får användas. Eftersom många av de händelser som leder till att skott avlossas består av hotsituationer mot poliser, skapar en sådan praxis även möjligheter att få en uppfattning om hur frekventa de är och om utvecklingstendenser. Det finns således också en arbetsmiljöaspekt att tillvarata.

Så till den norska modellen. Den norska polisens uppträdande och taktik präglas av att polisen är obeväpnad och endast får beväpna sig efter order från polischef. Jag vill understryka att modellen har stor legitimitet i det norska samhället inkluderat hos polisen, även om det finns somliga norska poliser som ivrar efter vapen.

En sammanfattande bild av de svenska skjutningarna är att de till stor del består av händelser där en vanlig ordningspolispatrull under ett rutinuppdrag hamnat i en snabbt uppkommen självförsvarssituation som de sökt lösa genom att använda sig av skjutvapen. De skiljer sig därmed påtagligt från de situationer där norsk polis avfyrar sina vapen. Fler poliser är på plats – medianvärde är för Norge fem poliser och för Sverige två – och skotten avfyras på längre avstånd än vid svenska skjutincidenter. Medianvärdet för avstånd mellan skytt och mål uppgår till åtta meter för Norge och till tre för Sverige. Skillnaderna är statistiskt signifikanta (Knutsson & Strype, 2002).

Bakgrunden till denna olikhet måste sökas i den norska skjutvapenpolicyn. Hamnar norska poliser i beråd, drar de sig typiskt sett undan, fryser situationen och begär att få en beväpningsorder. Därefter organiseras en insatsgrupp för att ta hand om situationen. Den tidsmässiga fördröjningen innebär säkerligen att många situationer kan lösas utan att skott behöver avlossas. Av alla de tillfällen i vilka

beväpningsorder ges, resulterar ca fyra procent i att vapnen kommer till bruk i form av hot och endast en promille i att skott avlossas.

Rimligen borde det finnas viktiga erfarenheter för svensk polis att hämta från grannlandet Norge med avseende på såväl utbildning som praxis på fältet. Det gäller användning av våld rent generellt samt uppträdande i farliga situationer, eftersom norsk polis som utgångspunkt inte har skjutvapen att tillgå, utan måste sträva efter att finna andra lösningar.

Litteratur

- Geller, W. A. och Scott, M.** (1992). *Deadly Force: What We Know. A Practitioner's Desk Reference on Police-Involved Shootings*. Washington DC: Police Executive Research Forum.
- Karlsson, I. och Christianson, S-Å.** (2003). The phenomenology of traumatic experiences in police work. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*. Vol. 20 (3): 419-438.
- Knutsson, J.** (2004). Police use of firearms a constant? – the Swedish and Norwegian experience. I: Mesko, G.; Pagon, M. och Dobovsek, B. (red.) *Policing in Central and Eastern Europe. Dilemmas of Contemporary Justice*. Faculty of Criminal Justice. University of Maribor. Slovenia.
- Knutsson, J. & Strype, J.** (2002). *Polisens bruk av skjutvapen*. Rapport 2002:1. Stockholm: Polishögkolan.
- Milton, C. H.; Halleck, J.W.; Lardner, J. & Albrecht, G. L.** (1977). *Police use of deadly force*. Washington DC: Police Foundation.
- Norée, A.** (2000). *Laga befogenhet. Polisens rätt att använda våld*. Akademisk avhandling. Stockholm: Jure.
- Skolnick, J. H. & Fyfe, J.** (1993). *Above the law. Police and the excessive use of force*. New York: Free Press.
- Westerlund, G.** (2003). *Polisens vapen användning*. Göteborg: Bruuns förlag.

Polisers bruk av skjutvapen i Norden – en jämförelse

Johannes Knutsson och Annika Norée

I Norden har polisen en särskild rätt att använda våld för att fullgöra sina uppgifter.¹ Det är en laga befogenhet som – i de besvärligaste fallen – även omfattar bruk av skjutvapen. En polis som tvingas skjuta i sådana fall begår inget brott. Den laga befogenheten utgör i straffrättslig mening en ansvarsfrihetsgrund. Men hänsyn måste också tas till de internationella konventioner som de nordiska länderna har åtagit sig att följa. Av störst praktisk betydelse är den europeiska konventionen om mänskliga fri- och rättigheter (Europakonventionen). Efterlevnaden av konventionen kan i sista hand prövas av Europadomstolen.

Ett skjutvapen är det mest kraftiga och samtidigt det farligaste redskap en polis kan använda. Att polisen ändå utrustas med skjutvapen beror på att dessa inte kan undvaras i verksamheten. All vapen användning innebär stora risker för oförutsedda och kanske oersättliga skador. Polisens rätt att använda våld är därför strängt begränsad i de nordiska länderna och bruket av skjutvapen måste hålla sig inom gränsen för det tillåtna. Den enskilde polisen riskerar straff – och avsked – om han eller hon går för långt i sin våldsanvändning. Dessutom kan disciplinpåföljder komma i fråga.

I Norden är likheterna stora när det gäller polisens rätt att använda våld. Däremot har de nordiska länderna valt olika lösningar för bruket av skjutvapen, vilka yttrar sig i regelverket, beväpningen och utbildningen på området. Detta påverkar det faktiska bruket, som i sin tur berör antalet skadade, antalet dödade och, vilket inte skall glömmas, antalet traumatiserade poliser. Poliser som hamnat i situationer där de skjutit mot och dödat människor har omvälvande och tunga

---

¹ När vi talar om de nordiska länderna avser vi samtliga länder utom Island, som inte ingår i denna undersökning.

erfarenheter att hantera (Klinger, 2004). Även situationer där poliser övervägt att skjuta kan innebära svårartade upplevelser (Karlsson och Christansson, 2003).

Frågan om polisens bruk av skjutvapen och vem som skall bära ansvaret – polisledningen eller polisen som skjuter – har i dag kommit i ett delvis nytt läge. Frågan har plötsligt blivit viktig, eftersom Europakonventionen medför att anslutna länder kan bli skadeståndsskyldiga av skäl som de nordiska länderna tidigare inte har haft anledning att räkna med. Här är polisledningens ansvar den främsta garanten för att skjutfallen håller sig på en godtagbar nivå. Skadeståndsrisker medför en särskild anledning att vidta skadeförebyggande åtgärder av olika slag, inte minst i form av utbildning.

Vi vågar påstå att polisens bruk av skjutvapen i Norden på det hela taget är återhållsamt. Det är något man inte med samma grad av säkerhet kan säga om polisens vapen användning i USA. Utvecklingen där har dock varit klar: över tid en allt större restriktivitet. I ett mycket omfattande arbete med titeln ”*Deadly force – what we know*” har erfarenheterna summerats på följande sätt:

Although establishing causation always is a difficult task, the pattern seems clear: Adoption of restrictive policies usually has been followed by marked decreases in shootings by police, increases in the proportion of the shootings that are responses to serious criminal activity, greater or unchanged officer safety, and no adverse impact on crime levels or arrest aggressiveness. (Geller och Scott, 1992 s. 267)

Vid den fortsatta läsningen kan det vara bra att ha med sig denna slutsats.

Regelverken

Polisens rätt att använda våld kan utformas på olika sätt. Ett alternativ är att ange vissa ramvillkor och sedan försöka precisera dessa, som den svenska lagstiftaren har gjort i 1984 års polislag. Ett annat alternativ är att ge polisen en generell befogenhet att använda våld, som den finska och den norska lagstiftaren har gjort i 1995 års polislagar. Det gäller även om den finska regleringen uppvisar flera likheter med den svenska. Ytterligare en möjlighet är att reglera delar av befogenheten och låta resterande delar täckas av allmänna straffrättsliga ansvarsfrihetsgrunder om nödvärn och nöd etcetera, som den danske lagstiftaren har gjort i 2004 års polislag.²

---

² I Danmark saknades tidigare uttryckliga regler om polisens rätt att använda våld.

Liksom i Danmark tillämpas sådana ansvarsfrihetsgrunder också i Finland, Norge och Sverige, vid sidan av polisens särskilda rätt att använda våld. Av intresse här är främst att en polis har samma rätt som alla andra att använda våld i nödvärn, bland annat för att försvara sig själv eller någon annan. För den som har använt mer våld än tillåtet finns vidare en möjlighet att undgå ansvar med stöd av särskilda regler om excess. Ansvarsfrihetsgrunderna är med några undantag fullt ut jämförbara i de nordiska länderna, där Finland uppvisar den modernaste regleringen efter en omfattande strafflagsreform 2004. Likheterna gäller även om det finns skillnader i det juridiska språket.

I Danmark talar man om polisens *magtanvendelse*, i Finland om *maktmedel* och i Norge om *makt*, medan lagstiftaren i Sverige enbart talar om polisens *användning av våld*. Makt är ett vidare begrepp än våld och anger tydligt att det handlar om att tvinga någon att göra eller tåla något, samtidigt som begreppet omfattar fler alternativ än våldsanvändning, till exempel att hota med att använda våld. I praktiken står det också klart att ett effektivt alternativ till att använda våld kan vara just att hota med att använda våld. Det svenska uttrycksättet ter sig därmed som mindre lyckat. Från juridisk synpunkt är det emellertid korrekt att tala om en *laga befogenhet* i samtliga länder och vi kommer för enkelhetens skull att använda detta begrepp här.

Även frågan om polisens rätt att skjuta kan lösas på olika sätt. Här utmärker sig Danmark som det enda landet i Norden där bruket av skjutvapen regleras i lag, närmare bestämt i 2004 års polislag. Ytterligare regler finns på en lägre författningsnivå. I Danmark tillämpas *Rigspolitichefens Kundgörelse om politiets brug av skydevapen* från 1998. I Finland används inrikesministeriets *Förordning om polisens användning av maktmedel* från 2004. I Norge praktiseras justitiedepartementets *Våpeninstruks for politiet* från 1989. Och i Sverige, med det äldsta regelverket, används fortfarande regeringens *Kungörelse om användande av skjutvapen i polistjänsten från 1969, samt Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om användande av skjutvapen i polistjänsten* från 2001. Det finns också flera vägledande rättsfall på området.

När det gäller den rättsliga regleringen bör man tänka på att en lösning som fungerar tillfredsställande i ett land kan vara utan effekt i ett annat, eftersom lagstiftarna i de olika länderna kan använda skilda rättsliga instrument för att uppnå samma mål. Men med den danska lagregleringen har ändå gränsen för polisens rätt att skjuta blivit tydligast. Av intresse är också att Europakonventionen verkar inta en mycket begränsad plats i polisrätten i de nordiska länderna, möjligen med

undantag för Danmark och Finland. Det är en brist både i Norge och i Sverige att polisen tvingas rätta sig efter regler om vapen användning som är skrivna för flera decennier sedan. Sämst i klassen är Sverige. Se tabell 1.

Tabell 1. Jämförelse mellan de nordiska länderna med avseende på den rättsliga regleringen av polisens bruk av skjutvapen.

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Laga befogenhet	Politoloven 2004	Polislagen 1995	Politoloven 1995	Polislagen 1984
Bruk av skjutvapen	Politoloven 2004 Skydekundgørelsen 1998	Maktmedelsförordningen 2004	Våpeninstruksen 1989	Skjutkungörelsen 1969 Föreskrifterna och de allmänna råden 2001
Allmänna regler	Straffeloven Retsplejeloven	Strafflagen	Straffeloven	Brottsbalken
Vägledande rättsfall	U 1997.1667 U 1998.504 V U 2003.1442 Ø	HD 1990:136 HD 1993:50 HD 2004:75	Høyesterett - Rt. 1988 sid 384	HD:s beslut 1994-05-09, nr SÖ 119/1994

Utgångspunkten i de nordiska länderna är att polisens våldsanvändning måste ha stöd i lag. Det följer av legalitetsprincipen, sådan denna kommit till uttryck vid lagstiftningen och i Europakonventionen. Dessutom begränsas polisens rätt att använda våld av en rad andra gemensamma principer. Hit hör bland annat två grundläggande principer om behov och proportionalitet. Behovsprincipen innebär att våld får användas enbart när andra medel är otillräckliga för att genomföra en tjänsteåtgärd. Proportionalitetsprincipen innebär att det dessutom måste framstå som rimligt att åtgärden genomförs med våld.

Trots att principerna om behov och proportionalitet ligger nära varandra sammanfaller de inte helt och hållet. Även om våld är nödvändigt är det inte säkert att en tjänsteåtgärd på ett försvarligt sätt kan genomdrivas med våld; vilken tjänsteåtgärd som helst kan inte motivera våldsanvändning. Kravet på att våldet skall vara försvarligt innebär att en avvägning måste göras mellan graden av våld och tjänsteåtgärdens vikt. Om våldet står i missförhållande till behovet av tjänsteåtgärden är det inte försvarligt. Kraven motsvarar vad som gäller enligt Europakonventionen och betyder att bruk av skjutvapen betraktas som *den sista utvägen*.³

³ Se Henricson, 2004 och Elholm, 2003 (Danmark), Helminen m.fl., 2000 (Finland), Auglend m.fl., 2004 (Norge), samt Norée, 2000 och 2004 (Sverige).

Rapportering och dokumentation

Bruk av skjutvapen innebär inte bara att skjuta. Även att hota att skjuta är ett bruk. Hit räknas dock inte fall där poliser bara tar fram sina vapen och gör sig beredda att använda dem. I Danmark, Finland och Norge skall allt bruk av skjutvapen rapporteras till en central instans, således även hot med skjutvapen. Här skiljer sig Sverige där poliser bara är skyldig att rapportera ”användning” av vapen, det vill säga skottlossning. Den svenska definitionen av bruk är alltså snävare än den danska, finska och norska.

Förutom hot kan resultat uppnås även genom varningsskott som inte avser att träffa motparten. I den danska, norska och svenska vapenregleringen anges uttryckligen att varningsskott helst skall avlossas före verkningsseld. Varningsskott skall om möjligt riktas så att skada inte uppstår. Dessutom understryks att en polis – innan han eller hon använder skjutvapen – särskilt skall beakta risken för att utomstående skadas. Begreppet varningsskott förekommer inte i den finska regleringen. Därmed inte sagt att finska poliser nödvändigtvis skjuter för att träffa motparten.

Detta är inte bara en fråga om semantik. I Finland vill man leda in poliserna i en särskild tankebanan, nämligen att syftet med all skottlossning är att uppnå resultat och att det kan ske även utan skott som avser att träffa motparten. Det är också en fråga om motpartens reaktion. Denne skall veta att finska poliser skjuter för att nå resultat och att det inte ges någon respit. I Finland är det således särskilt viktigt att polisen vid rapporteringen noga anger vad ett vapen riktades mot när det avfyrades.

Tabell 2. Jämförelse mellan de nordiska länderna med avseende på rapportering, dokumentation och utredning av polisens bruk av skjutvapen.

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Central rapporteringsinstans	Rigspolitiet Även hot	Polisskolan Även hot	Politidirektoret Även hot	Rikspolisstyrelsen Endast användning
Dokumentations-skyldighet	Nej och ja	Ja Även hot	Ja Även hot	Ja Endast användning
Utredningsförfarande	Polis och åklagare	Polis och åklagare	Fristående utredningsorgan	Polis och åklagare

Till skillnad från vad som gäller i Danmark skall all användning av skjutvapen i Finland, Norge och Sverige även noga dokumenteras av de poliser som använt vap-

nen. I de finska, norska och svenska regelverken finns uttryckliga bestämmelser om att poliserna både skall rapportera och dokumentera vapen användningen till sina förmän. Enligt den svenska polislagen gäller en generell skyldighet att föra protokoll över varje polisingripande där poliser skjutit. Ett sådant protokoll skall innehålla skälen för åtgärden. Ansvarig för upprättandet är den som fattat beslutet. De svenska reglerna är mer utförliga än de finska och norska, som å andra sidan även omfattar situationer där poliser bara hotat med att skjuta.

Skyldigheten att dokumentera vapen användningen har stor betydelse från rätts-säkerhetssynpunkt. Reglerna gör klart för varje finsk, norsk och svensk polis att denne före ett ingripande med skjutvapen måste ta ställning till om förutsättningarna för detta är uppfyllda eller inte. Dessutom utgör dokumentationen en önskvärd kontroll av polisens faktiska vapenbruk. Det bör tilläggas att en välbehövlig kontroll av vapenbruket också sker inom ramen för det utredningsförfarande som gäller i de olika länderna. Detta innebär att en viss dokumentation ändå finns över vapenbruket i Danmark, där poliserna också noga bör tänka efter före ett ingripande med skjutvapen.

Ett sätt att minimera bruk av skjutvapen – och därmed även undvika riskerna för skador och dödsfall – är också att fortlöpande granska var och när poliser har varit beredda att skjuta. Om varje sådan åtgärd rapporterades och dokumenterades skulle polisledningen i alla de nordiska länderna snart kunna upptäcka vilka poliser som oftare än andra riskerar att hamna i situationer där de kan bli tvungna att bruka sina vapen. Detta skulle också ligga i linje med ambitionen i samtliga länder att poliserna – innan de skjuter – särskilt skall beakta risken för att utomstående skadas.

Utredningsförfarande

En grundläggande förutsättning för att polisen skall ha allmänhetens förtroende är att bruket av skjutvapen och annat ifrågasatt våld från polisens sida utreds på ett sådant sätt att utredningarna kan läggas till grund för en rättslig bedömning av ansvarsfrågan. Att just en polis kan ha gjort sig skyldig till brott påverkar varken den rättsliga utredningen eller den rättsliga bedömningen. Det ankommer således på allmän domstol att pröva gärningen och att vid fällande dom bestämma påföljden. Det gäller i alla de nordiska länderna.

I förhållande till flertalet andra brottsmisstänkta intar danska, finska och svenska poliser däremot en särställning, eftersom utredningarna – till skillnad från vad

som gäller enligt norsk rätt – ombesörjs av den egna myndigheten, dock med omedelbart åklagarinträde.⁴ Det är hela tiden en åklagare som leder utredningarna. Vidare gäller att de poliser som skall bistå åklagaren med att utreda misstankar mot andra poliser bör vara på största möjliga tjänstemässiga avstånd från dessa.

Hos polisen i Danmark, Finland och Sverige finns det särskilda enheter som sköter utredningarna. Påståendet att polisen utreder sina egna brott är således en sanning med modifikation. I Norge tillämpas en annan ordning. Där gäller sedan den 1 januari 2005 en variant med ett nytt från polis och åklagare fristående organ, *Spesialenheten for politisaker*.⁵ Enheten har hela landet som arbetsfält och leds av jurister som är anställda på heltid för att utreda misstankar mot poliser, men det finns också utredare som är polisutbildade.

Utredningsförfarandet har utsatts för kritik i alla de nordiska länderna, men den nuvarande ordningen i Danmark, Finland och Sverige torde ändå vara den bästa med tanke på effektiviteten och rättssäkerheten. Hittills har inget framkommit som talar för motsatsen, åtminstone inte i Sverige. Det utesluter inte att den tillsyn som i dag utövas över polisen har vissa brister och behöver förbättras.⁶ Å andra sidan torde dagens ordning i Norge vara den bästa med tanke på allmänhetens förtroende för utredningsförfarandet och de krav som gäller enligt Europakonventionen.

Enligt Europadomstolen bör särskilt stränga krav på utredningarna ställas i sådana fall då polisen kan misstänkas ha orsakat en persons död. Hittills har Europadomstolen inte i något fall haft att ta ställning till om utredningsförfarandet i Norden uppfyller dessa krav. Däremot har frågan varit uppe inför Europadomstolen i flera andra fall, där domstolen funnit att de poliser som utrett fallen inte varit tillräckligt fristående och självständiga i förhållande till de poliser som avlossat de dödande skotten (Danelius, 2002).

Beväpningen

En viktig skiljelinje mellan de nordiska länderna gäller beväpningen, där historien och traditionen varierar. Den finska polisen var först ut med rutinmässig beväpning

⁴ I Sverige har Riksåklagaren från den 1 januari 2005 bildat en ny riksenhet för att handlägga ärenden om misstankar mot poliser.

⁵ Enheten har ersatt den tidigare ordningen med Det særskilte etterforskningsorgan (SEFO) från 1987, där även personer med polisiär anknäring ingick och där arbetet bedrevs som en bisyssla (se Thomassen, 1999), vilket föranledde kritik.

⁶ Här kan hänvisas till det betänkande som Kommittén om tillsynen över polis och åklagare har avgett i Sverige, Förstärkt granskning av polis och åklagare (SOU 2003:41), som även innehåller en kartläggning av de övriga nordiska ländernas regelverk och organisation.

1918. Efter en tragisk händelse med fyra dödade poliser i en och samma incident, blev den danska polisen allmänt beväpnad 1965. Samma år förstatligades den svenska polisen, och den övergick då samtidigt till allmän beväpning. Norge, med sin fredliga utveckling (Næshagen, 2000), är det enda av länderna vars polis normalt sett uppträder obeväpnad. Beväpning får ske endast efter order från en polischef.

I Danmark, Finland och Sverige har polisen pistol som standardvapen. Det enda land där polisen fortfarande är utrustad med revolver är Norge.⁷ (I Finland är revolvern under utfasning.) I Finland och Sverige använder polisen även expanderbara kulor som standardammunition. I Finland togs den ammunitionen i bruk 1990 och i Sverige ägde övergången rum 2003. I Danmark gick polisen över till icke expanderande hålspetsammunition i samband med bytet till dagens tjänstevapen 1998. I Norge använder polisen fortfarande helmantlade kulor som standardammunition. Se tabell 3.

Tabell 3. Jämförelse mellan de nordiska länderna med avseende på beväpning och utbildning.

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Beväpning	Beväpnad 1965	Beväpnad 1918	Obeväpnad	Beväpnad 1965
Vapen	Heckler & Koch 9 mm	Glock 9 mm Smith & Wesson cal 38	Smith & Wesson cal 38	Sig Sauer 9 mm
Stödvapen	MP5	MP5 Hagelgevär cal 12	MP5	MP5
Ammunition	Hålspets Ej expanderbar 1998	Expanderbar 1990	Hårdmantlad	Expanderbar 2003
Grundutbildning	Endast standard- och stödvapen	Endast standardvapen	Standard- och stödvapen	Standardvapen

I samtliga länder har polisen en kpist av modellen MP5 som förstärkningsvapen, eller stödvapen som vapnet betecknas i vissa länder och som man snarast borde säga med tanke på att vapnet har en begränsad räckvidd. I Finland har polisen dessutom specialvapen i form av hagelgevär. Det bör också sägas att de nationella insatsstyrkor som finns i de nordiska länderna har tillgång till andra vapen, däribland prick-

⁷ Det finns dock planer på att succesivt införa pistol.

skyttevapen. Vårt resonemang avser emellertid det generella, där samtliga länder kräver ett beslut av en polischef för att stödvapen skall få brukas.

Tillgängligheten av skjutvapen kan rangordnas på följande sätt: Norge har minst tillgänglighet. I praktiken rör det sig om minuter innan skjutvapen kan komma till användning i de polisdistrikt där skjutvapnen förvaras oladdade och sigillförsedda i polisbilar (så kallad framskjuten depå) till uppemot timmar där de förvaras i polisstationer. Mitt emellan kommer Danmark och Sverige där poliserna har omedelbar tillgång till sina tjänstepistoler men inte till förstärkningsvapen. Störst är tillgängligheten i Finland, där även specialvapnen kan finnas i beredskap i särskilda patruller.

Vid förutsebara situationer där poliser kan komma att avlossa skott finns inga avgörande olikheter i de grundläggande förutsättningarna mellan länderna. Med skjutvapen till hands kan poliserna i samtliga länder ingripa i sådana fall. Den fundamentala skillnaden finns vid hastigt uppkomna situationer. Den norska taktiken går då i princip ut på att frysa situationen, erhålla en beväpningsorder och att organisera en väpnad styrka för att lösa uppgiften. Därmed skapas ett större utrymme för möjligheter att lösa situationerna utan skottlossning.

Utbildningen

I alla de nordiska länderna utbildas poliserna i handhavandet av standardvapnet under grundutbildningen. I Danmark och Norge utbildas poliserna även i användandet av stödvapen under grundutbildningen, medan utbildningen i bruket av förstärkningsvapen i Sverige sker först när poliserna tillträtt sina tjänster vid polismyndigheterna. I Finland tillämpas en annan ordning. Där får bara särskilt utvalda poliser utbildning i användandet av stödvapen och specialvapen.

I samtliga länder måste poliserna avlägga godkända årliga färdighetsprov för att få bruka sina skjutvapen. Detta kan vålla problem för de länder som har beväpning som krav för yttre tjänst, det vill säga Danmark, Finland och Sverige. Det har hänt att träning och uppföljning inte varit tillräckligt strikt, varför en del poliser i princip inte kunnat användas i yttre tjänst. Den direkta konsekvensen för en norsk polis som inte klarat skjutprovet är att denne inte kan beordras att beväpnas sig. Och självklart blir en sådan polis mindre användbar. Även i Norge finns alltså ett praktiskt problem.

Det bör understrykas att det är polisens skyldighet att utbilda och kontrollera att poliserna uppfyller de krav som utbildningen ställer. Det bör också sägas att frågan om vilket eller vilka vapen som får användas endast gäller polisens rätt att skjuta med stöd av den laga befogenheten. I en nödvärnssituation kan även annars otillåtna vapen vara tillåtna, så länge användandet av skjutvapen – vilket vapen det än är – inte är uppenbart oförsvarligt.

Det faktiska bruket

Antalet inrapporterade fall där poliser i tjänst använt skjutvapen samt konsekvenserna av de händelser där skjutningar ägt rum framgår av tabell 4.⁸ För varje land redovisas medelvärden över sju år. Både det absoluta och det relativa talet i förhållande till befolkningen är angivna. De tidsperioder som tabellen grundar sig på innefattar inte några påtagliga förändringar i respektive lands skjutvapenpolicy för polisen.⁹ Med *skjutvapenpolicy* menar vi regelverket, beväpningen, utbildningen och uppföljningsrutinen sammantaget.

Beträffande följderna av skottlossningen för motparten är det viktigt att framhålla att det är ett extremt undantag att poliser skjuter med avsikt att döda. Det rör sig så gott som enbart om skott som tagit illa med en tragisk konsekvens. Därför är det meningsfullt att slå samman och jämföra kategorin skadade/döda.

Tabell 4. Antal fall där polis under tjänstutövning brukat skjutvapen, hotat med skjutvapen, avlossat skott samt skadat eller dödat motparten. I genomsnitt per år samt per miljoner invånare i Danmark, Norge, Sverige, 1996-2002 och Finland 1997-2003.

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Vapenbruk totalt	250,9	39,4	59,0	Uppgift saknas
per milj. invånare	47,2	7,61	13,2	Uppgift saknas
därav hot	236,7	23,7	56,7	Uppgift saknas
per milj. invånare	44,6	4,6	12,7	Uppgift saknas
därav skott	14,1	15,7	2,3	25,6
per milj. invånare	2,7	3,0	0,5	2,9
Skadad/dödad motpart	4,6	2,00	1,1	7,4
per milj. invånare	0,86	0,39	0,26	0,84
därav skadad	3,7	1,7	1,0	6,1
per milj. invånare	0,70	0,33	0,23	0,69
därav död	0,86	0,29	0,14	1,29
per milj. invånare	0,16	0,06	0,03	0,14

⁸ Data redovisas i Appendix.

⁹ Danmark är dock ett gränsfall eftersom ett nytt standardvapen successivt börjat införas från år 1998.

Danmark redovisar högst värde för vapenbruk totalt, såväl i absoluta som relativa tal. Vad som skulle ha hänt om även Sverige hade motsvarande uppgifter är oklart. Rimligen skulle Sverige ha det högsta värdet i absoluta tal (större befolkning) och möjligen även det högsta värdet relativt sett. Argumentet är att bristande uppföljning kan leda till ett mer okontrollerat bruk. Vi vill dock betona ovissheten.

Danmarks höga värde när det gäller vapenbruk totalt hänger samman med en stor förekomst av hot. Det gäller även visavi Finland och Norge. När det gäller skjutningar blir bilden en annan och talen hamnar på en betydligt lägre nivå. Sverige, som har högst antal skjutningar, har till exempel under den angivna perioden i genomsnitt drygt 25 fall om året. Norge, som har minst fall, har drygt två. Kategorin skadad/dödad motpart varierar mellan drygt sju och en person per år. För antalet dödade personer är det genomsnittliga antalet avsevärt lägre. Under den aktuella perioden rör det sig om drygt en person årligen i Sverige till en vart sjunde år i Norge. För Norges del är det således en person som dödats under den angivna perioden.

Mest intressant är att jämföra länderna med utgångspunkt från de relativa talen, eftersom de tydligast kan säga något om olikheterna i de nordiska ländernas skjutvapenpolicy. För att den jämförelsen skall bli fruktbar gäller det att utvärdera i vad mån de uppvisade skillnaderna är reella och inte ligger inom ramen för en slumpvariation. Detta kan ske genom att man undersöker om skillnaderna är statistiskt signifikanta. Det är sådana olikheter som är talande.

Tolkning av resultat

I den procedur som vi har valt jämförs de olika länderna parvis genom att vi testar om skillnaderna i medelvärden är statistiskt säkerställda.¹⁰ Uppgifterna som använts i beräkningarna är relativt ländernas befolkning, det vill säga de medelvärden per miljoner invånare som redovisas i tabell 4. I de fall där det finns signifikanta skillnader anges i tabellerna även signifikansnivåer med asterisker. En tolkning av signifikansbegreppet anges i uppställningen nedan.

---

¹⁰ Testet har skett genom ANOVA-analyser, där data betraktas som urval ur tiden för respektive land. Ett tack till Jan Ahlberg vid Brottsförebyggande rådet som bistått med råd vid de statistiska analyserna. Testvärdena redovisas i Appendix, tabell V.

Signifikansnivå	Tolkning
Ingen skillnad	Skillnaden ligger inom ramen för slumpvariationen.
*	Signifikant på 5 %-nivån. Sannolikheten att skillnaden är slumpmässig är som högst fem på 100.
**	Signifikant på 1 %-nivån. Sannolikheten att skillnaden är slumpmässig är som högst en på 100.
***	Signifikant på 1 %-nivån. Sannolikheten att skillnaden är slumpmässig är som högst en på 1 000.

En signifikans på 1 %-nivån (två asterisker) innebär således att sannolikheten att den funna skillnaden inte skulle vara reell, utan ett verk av slumpen, som högst är en på 100. Ju högre signifikansnivå, desto säkrare att skillnaden inte är slumpmässig.

Det bör påpekas att försiktighet måste iaktas vid tolkningen av resultaten. Det är inte givet att funna skillnader beror enbart på olikheter i ländernas skjutvapenpolicy. Det kan även finnas andra samhällsligt betingade orsaker. Men med tanke på att det är så lika samhällen som jämförs och att det i vissa fall finns påtagliga skillnader i skjutvapenpolicy är det ändå mest rimligt att återföra åtskilliga av skillnaderna till dessa olikheter.

Till detta kommer att polisens bruk av skjutvapen kan definieras på olika sätt i de nordiska länderna. Det kan räcka med att påpeka att hot med skjutvapen inte nödvändigtvis betyder detsamma i Danmark, Finland och Norge och att hot över huvudet inte registreras i Sverige. Där finns bara uppgifter om sådana fall där svenska poliser har använt sina vapen i den meningen att skottavlossning har ägt rum. Om uppgifterna även hade omfattat situationer där poliserna enbart hotat att använda sina vapen skulle bilden av polisens bruk av vapen i Sverige sannolikt bli mer rättvis.

Parvisa jämförelser

Första paret ut att jämföras är Danmark och Finland. Här uppvisar Danmark påtagligt signifikant högre nivåer för vapenbruk. Det gäller både totalt sett och med avseende enbart på hot med skjutvapen. Se tabell 5.

Nivån av fall där poliser öppnat eld skiljer sig emellertid inte. Däremot är det färre händelser med skadade/döda i Finland. Det finns dock ingen skillnad i antalet dödsskjutningar. Här måste ett påpekande göras. För samtliga länder gäller att dödsskjutningar tillhör sällsyntheterna. För flera av länderna handlar det ofta om

ingen dödsjutning alls per år och, när det ändå inträffar, om extrema undantag. Det innebär att det krävs stora olikheter för att signifikanta skillnader skall uppstå.

Tabell 5. Polisens bruk av skjutvapen under tjänsteutövning. Parvis jämförelse relativt befolkningen, Danmark och Finland.

Skjutvapenbruk totalt	Större bruk i Danmark ***
Hot	Fler hot i Danmark ***
Skjutning	Ingen skillnad
Skadad/dödad motpart	Fler skadade/döda i Danmark *
Skadad motpart	Fler skadade i Danmark *
Motpart dödad	Ingen skillnad

* p<0,05, ** p<0,01, ***p<0,001

Även i förhållande till Norge uppvisar Danmark betydligt signifikant högre nivåer, trots att definitionerna av hot kan ha något olika innehåll. Med tanke på att norsk polis som regel uppträder obehäpnad är det föga förvånande att dansk polis brukar sina skjutvapen oftare, det vill säga hotar oftare, skjuter oftare och skadar fler personer. Det finns dock ingen statistiskt säkerställd skillnad med avseende på incidenter med dödliga konsekvenser. Se tabell 6.

Tabell 6. Polisens bruk av skjutvapen under tjänsteutövning. Parvis jämförelse relativt befolkningen, Danmark och Norge.

Skjutvapenbruk totalt	Större bruk i Danmark ***
Hot	Fler hot i Danmark ***
Skjutning	Fler skjutningar i Danmark ***
Skadad/dödad motpart	Fler skadade/döda i Danmark **
Skadad motpart	Fler skadade i Danmark ***
Motpart dödad	Ingen skillnad

* p<0,05, ** p<0,01, ***p<0,001

För Sveriges del saknas uppgifter om antal fall där poliser enbart hotat att använda skjutvapen, varför en jämförelse med Danmark i det avseendet är meningslös. Inga statistiskt säkerställda skillnader framkommer emellertid vare sig för skjutfrekvens eller dess följder i form av skadade eller dödade personer. Relativt sett är det således lika vanligt att poliser i de båda länderna öppnar eld och att motparten blir skadad eller omkommer. Se tabell 7.

Tabell 7. Polisens bruk av skjutvapen under tjänsteutövning. Parvis jämförelse relativt befolkningen, Danmark och Sverige.

Skjutvapenbruk totalt	Uppgift saknas för Sverige
Hot	Uppgift saknas för Sverige
Skjutning	Ingen skillnad
Skadad/dödad motpart	Ingen skillnad
Skadad motpart	Ingen skillnad
Motpart dödad	Ingen skillnad

* p<0,05, ** p<0,01, ***p<0,001

Jämförelsen mellan Finland och Norge visar att norsk polis både hotar med och brukar skjutvapen oftare än sina finska kolleger – ett nog så förbryllande utfall med tanke på att den norska polisen regelmässigt uppträder obeväpnad samt att den finska polisen har den största tillgängligheten av skjutvapen bland de nordiska länderna. Se tabell 8.

Tabell 8. Polisens bruk av skjutvapen under tjänsteutövning. Parvis jämförelse relativt befolkningen, Norge och Finland.

Skjutvapenbruk totalt	Större bruk i Norge *
Hot	Fler hot i Norge **
Skjutning	Fler skjutningar i Finland ***
Skadad/dödad motpart	Ingen skillnad
Skadad motpart	Ingen skillnad
Motpart dödad	Ingen skillnad

* p<0,05, ** p<0,01, ***p<0,001

När det gäller hoten med skjutvapen är en kommentar på sin plats. Sedan slutet av 1990-talet har det i Norge skett en uppgång. Ökningen inträffade efter en tragisk händelse år 1997 då två poliser blev ihjälskjutna. Eftersom det inte skett någon motsvarande uppgång i antalet tillfällen då norsk polis avlossat skott, är en rimlig tolkning av ökningen av antalet vapenhot att polisen ändrat sin taktik. I situationer som tidigare löstes utan hjälp av skjutvapen skulle således numera skjutvapen oftare komma till användning (Knutsson, 2004). Sker en jämförelse där för Norges del uppgifter före uppgången används (1990–1996), försvinner skillnaden. Nivåerna blir då likartade (för Norges är värdet 4,9 per miljoner invånare mot 4,6 för Finland). Även om det inte fanns någon skillnad i nivån av situationer med hot, skulle resultatet ändå vara anmärkningsvärt. Det handlar trots allt om en jämförelse mellan en regelmässigt obeväpnad polis och en beväpnad.

Trots en högre norsk nivå på vapenbruk med hot, inträffar det avsevärt oftare i Finland än i Norge att poliser avlossar sina skjutvapen. Att det inte finns några skillnader med hänsyn till skadade eller dödade motparter gör resultatet desto mer intressant. Detta är ett resultat att återkomma till.

Jämförelsen mellan Sverige och Finland visar att antalet fall där skott avlossats ligger på samma nivå. Däremot sker skador vid signifikant fler incidenter i Sverige än i Finland. För händelser med dödlig utgång ligger dock skillnaden inom ramen för slumpvariationen. Se tabell 9.

Tabell 9. Polisens bruk av skjutvapen under tjänsteutövning. Parvis jämförelse relativt befolkningen, Sverige och Finland.

Skjutvapenbruk totalt	Uppgift saknas för Sverige
Hot	Uppgift saknas för Sverige
Skjutning	Ingen skillnad
Skadad/dödad motpart	Fler skadade/döda i Sverige *
Skadad motpart	Fler skadade i Sverige *
Motpart dödad	Ingen skillnad

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Mot bakgrund av den norska policyn med som regel obeväpnad polis är det inte förvånande att svensk polis skjuter avsevärt oftare än norsk polis och att den svenska polisen dessutom skadar avsevärt fler personer i skjutincidenter än den norska; något som

för övrigt visats tidigare (Knutsson och Strype, 2003). Det finns dock ingen skillnad med avseende på personer som dödats i situationer där polis avlossat skott. Se tabell 10.

Tabell 10. Polisens bruk av skjutvapen under tjänsteutövning. Parvis jämförelse relativt befolkningen, Sverige och Norge.

Skjutvapenbruk totalt	Uppgift saknas för Sverige
Hot	Uppgift saknas för Sverige
Skjutning	Fler skjutningar i Sverige ***
Skadad/dödad motpart	Fler skadade/döda i Sverige ***
Skadad motpart	Fler skadade i Sverige ***
Motpart dödad	Ingen skillnad

* p<0,05, ** p<0,01, ***p<0,001

Skadade och dödade

Innan vi går vidare och fördjupar analysen vill vi ta upp ett känsligt ämne, nämligen ammunitionen. I Finland och Sverige använder polisen, som tidigare sagts, expanderbara kulor, medan Norge fortfarande använder helmantlade kulor. Argumenten för att införa expanderbara kulor är att dessa minskar risken för att tredje man skadas av rikoschetter, eller av kulor som genomborrar den som träffas, samt att expanderbara kulor har större verkan än helmantlade. En träff med en expanderbar kula ökar sannolikheten att den som träffas sätts ur spel, vilket är avsikten. Men den större verkan har befarats leda till fler döds-skjutningar. Danmark bytte från helmantlad till icke expanderande hålspetsammunition år 1998. Denna typ av kula stoppar effektivare än helmantlad, samtidigt som skadorna blir mindre än med expanderande kulor.

I Finland har polisen haft expanderbara kulor så länge (från 1990) att det är möjligt att undersöka om det stämmer att risken för döds-skjutningar ökar. Prövningen har gått till så att vi har genomfört statistiska tester för att se om antalet döds-skjutningar skiljer sig åt mellan det land som har längst erfarenhet av expanderbara kulor (Finland) och det land som inte har denna typ (Norge) samt det land med kortast erfarenhet (Sverige).¹¹ För Danmarks del har vi dessutom

¹¹ Beroende på små förväntade värden har Fishers exakta test använts. Jämförelserna har skett parvis. För Sveriges del används data från perioden med helmantlad ammunition.

undersökt i vad mån antalet dödsskjutningar skiljer sig åt beroende på typ av ammunition. Data redovisas i tabell 11.

Tabell 11. Skadade och dödade i samband med skjutincidenter (absoluta tal). Danmark (1998–2002 efter helmantlade respektive hålspetskulor), Finland (1997–2003, expanderbara kulor), Norge (1990–2002 helmantlade kulor) och Sverige (1985–2002 helmantlade kulor).

Ammunition	Danmark		Finland	Norge	Sverige
	Helmantlad	Hålspets	Expanderbar	Helmantlad	Helmantlad
Skadade	9	6	12	10	91
Dödade	5	1	2	4	13
Summa	14	7	14	14	104

Sammanfattningsvis visar de statistiska testerna följande resultat:

- Andelen dödade skiljer sig inte signifikant mellan Finland, Norge och Sverige.
- Andelen dödade skiljer sig inte signifikant i Danmark för de olika typerna av ammunition.

Resultatet pekar således på att andelen omkomna inte blivit högre för de skjutincidenter där ammunition med expanderbara kulor eller icke expanderande hålspetskulor förekommit.

Fördjupad analys

Jämförelsen hittills mellan länderna visar att de kan grupperas två och två: Danmark och Sverige respektive Finland och Norge. I Danmark och Sverige avfyrar poliser relativt sett lika ofta sina skjutvapen och har samma nivå på antalet skadade/dödade. En osäkerhet föreligger beträffande hot med skjutvapen. Det kan inte uteslutas att avsaknad av uppföljningsrutin för svensk polis innebär ett mer okontrollerat vapenbruk, även om detta är en ren spekulation.

Mellan Finland och Norge finns både olikheter och viktiga likheter. Bruket totalt av skjutvapen samt hoten är paradoxalt nog mer förekommande i Norge. Finska poliser avfyrar emellertid sina vapen oftare och på samma nivå som sina svenska och danska kolleger. Om fokus flyttas till det mest centrala – konsekvenserna av

vapenbruket – ligger Finland och Norge dock på en likartad och lägre nivå än både Danmark och Sverige. Att den norska vapenpolicyn kan förklara varför Norge har färre skjutningar och därmed även färre av dess konsekvenser är tämligen klart.

Den mest intressanta frågan är ändå vad som ger det finska utfallet. Det måste finnas något i den finska policyn som ger dessa följder, det vill säga en hög skjutnivå men få skadade/dödade. Frågan låter sig inte enkelt besvaras, men det finns åtminstone två viktiga och särskiljande drag som kan bidra till att förklara utfallet.

För det första finns det ett särskiljande drag med avseende på hur vapnen brukas. Andelen situationer med hot är avsevärt lägre i Finland än i både Danmark och Norge. Cirka 60 procent av fallen med vapenanvändning skedde i form av hot i Finland, jämfört med cirka 95 procent av fallen i Danmark och Norge. Skillnaderna gentemot Finland är statistiskt signifikanta ($p < 0.001$).¹² Omvänt innebär detta att situationer med skjutningar är en betydligt vanligare form av vapenbruk i Finland än i Danmark och i Norge. Se tabell 12.

Tabell 12. Situationer där poliser hotat med skjutvapen respektive avlossat skott (andel procent). Danmark, Finland (1997–2003) och Norge (1996–2002).

	Danmark	Finland	Norge
Hot	94,4	60,1	96,1
Skjutning	5,6	39,9	3,9
Summa	100,0	100,0	100,0
Antal	1756	276	413

Till detta utfall finns tre troliga förklaringar, som för övrigt inte utesluter varandra. En kan vara att tröskeln för att dra skjutvapen är betydligt högre satt i Finland än i de övriga länderna.¹³ En annan förklaring kan vara att finska poliser i större omfattning använder andra påtryckningsmedel. Det skulle också ligga i linje med den finska skjutvapenpolicyn för användandet av maktmedel. En tredje kan vara att finska poliser i större utsträckning använder sina vapen i allvarliga fall, där enbart hot inte förväntas ge effekt. Men som tidigare konstaterats skjuter finska poliser inte oftare än sina danska och svenska kolleger.

¹² Parvisa jämförelser med Chi-2 testet.

¹³ Trots att vi inte vet något om den svenska situationen finns det inget som tyder på att tröskeln för att dra vapen skulle vara högre i Sverige än i Danmark och Norge.

För det andra finns det ett särskiljande drag med avseende på effekten av skottlossningen. Både i Sverige och Danmark skadades motparten i ungefär en tredjedel av fallen, vilket skall jämföras med hälften i Norge och cirka 13 procent i Finland. Andelen skadade/dödade skiljer dock inte Norge signifikant från Danmark och Sverige. Däremot skiljer sig den låga andelen med skadade/dödade i Finland tydligt från de övriga länderna ($p < 0.001$).¹⁴ För Finlands del pekar resultatet således på att avlossade skott i stor utsträckning inte riktats direkt mot motparten. Se tabell 13.

Tabell 13. Situationer där poliser skadat/dödat motparten respektive inte skadat motparten (andel procent). Danmark, Norge, Sverige 1996-2002 och Finland 1997-2003.

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Skadat/dödat	32,3	12,7	50,0	29,1
Ej skadat	67,7	87,3	50,0	70,9
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal	99	110	16	179

Detta resultat bekräftas av finska data. Trots att begreppet varningsskott inte förekommer i det finska regelverket riktades drygt hälften av skotten (51 procent) mot marken eller luften, vilket innebär att de avfyrades i varningssyfte. För skott riktade mot objekt träffade drygt två tredjedelar av skotten föremål, främst bildäck, medan en mindre andel (13 procent) träffade människor. Den relativt höga andelen i Finland med skott i varningssyfte är därmed i varje fall inte mindre än i Sverige och Norge, som också har en hög andel (ungefär 40 procent) varningsskott (Knutsson och Strype, 2002).

Vi anser att resultaten klart pekar i riktning mot att Finland lyckats i sin ambition att få ett restriktivt bruk av skjutvapen hos polisen.

Laga befogenhet eller nödvärn?

Ytterligare en komponent vid polisens skottlossning gäller grunderna för vapen användningen. Tyvärr är inte uppgifterna från de olika länderna direkt jämförbara med varandra, men det går ändå att fastställa tyngdpunkterna.

¹⁴ Förutom vid jämförelsen mellan Finland och Norge, där Fischers exakta test använts beroende på små förväntade tal, har Chi-2 testet brukats. Samtliga jämförelser har skett parvis.

När dansk polis skjuter handlar det om nödvärn i två tredjedelar av fallen (Holmberg, 2004 s. 23). I Finland är det vanligaste skälet i stället laga befogenhet (65 procent), följt av nödvärn (23 procent) och en kombination av laga befogenhet och nödvärn (12 procent). I de finska uppgifterna ingår visserligen hot med skjutvapen. Men även om alla de finska nödvärnssituationerna med skjutvapenbruk hade resulterat i skottlossning – vilket inte verkar särskilt troligt – skulle skottlossning med stöd av den laga befogenheten ändå uppgå till drygt 40 procent av fallen. För norsk del saknar vi denna typ av information. Den norska policyn leder dock till slutsatsen att när skottlossning väl äger rum, sker den som regel under kontrollerade former (Strype och Knutsson, 2002 s. 84-85). Därmed kan vi utgå från att laga befogenhet utgör den vanligaste grunden även i Norge. I Sverige dominerar däremot nödvärn helt (81 procent) och det finns få fall av skottlossning med laga befogenhet (19 procent).

Där är vi tillbaka vid skjutvapenpolicyn i de nordiska länderna, och då framför allt till regelverken i respektive land. Vår bedömning är att utformningen av den svenska skjutkungörelsen gör den så som gott som otjänlig. Den försätter svenska poliser i en situation där de otydliga reglerna gör det mycket svårt att skjuta med stöd av den laga befogenheten. De danska, finska och norska poliserna har således en större vana att skjuta med stöd av polisens särskilda rätt att skjuta. Vid sådan skottlossning har poliserna i regel mer kontroll över situationen, eftersom skottlossningen sker under genomtänkta förhållanden, vilket givetvis – när det väl skall skjutas – är det eftersträvarsvärda.

Vapenpolicyns betydelse

Vid en jämförelse mellan de nordiska länderna kan man konstatera att regelverken inte i något av länderna förutsätter att polisen *skall* använda våld, utan att polisen *får* göra det. I vissa farliga situationer, till exempel en gisslansituation, kan man visserligen tycka att polisen har en moralisk plikt att skjuta för att rädda gisslans liv. Men någon bestämmelse som innebär att en polis är skyldig att använda våld finns inte. Huvudregeln i samtliga länder är att polisen skall ingripa på det sätt som situationen kräver. Det kan vara berättigat att använda våld, men det kan också vara i sin ordning att låta bli.

Det bör också sägas att varje polis använder våld på eget ansvar. Detta gäller även när poliser uppträder i grupp under ledning av ett utpekade befäl. Däremot kan en enskild polis ibland vara befriad från att pröva lagligheten av ett ingripande med våld. Så förhåller det sig när han eller hon är skyldig att lyda en överordnads befallning om att till exempel använda skjutvapen. Den underlydande polisen bör kunna utgå från att den överordnade polisen förvissat sig om att de legala förutsättningarna för skottlossning föreligger i det aktuella fallet, och ansvaret för beslutet drabbar uteslutande den som gett befallningen.

I första hand skall poliser i Danmark, Norge och Sverige använda våld med stöd av den laga befogenheten. Denna omfattar endast våldsanvändning som med hänsyn till omständigheterna är *försvarlig*. I fråga om skjutvapen innebär det dels att poliser inte kan använda skjutvapen generellt – det krävs att någon riskerar att sätta människoliv på spel – dels att poliser i allmänhet inte får skjuta för att döda utan endast för att förhindra flykt eller för att fullborda ett gripande eller ett omhändertagande (Rehof och Trier, 1990). Därvid torde det vara tillräckligt att skjuta varningsskott eller att skjuta mot benen.

Eftersom polisens laga befogenhet att skjuta i dessa fall som regel förutsätter att polisen möts av motstånd är det tydligt att poliser lätt kan hamna i en nödvärnsituation. I så fall gäller naturligtvis nödvärnsrätten. Denna är vidare än den laga befogenheten och täcker våldsanvändning som inte är *uppenbart oförsvarlig*. Då kan en polis till och med ha rätt att skjuta mot kroppen. Så långt som dessa grunder är parallella i Finland tillämpas i första hand rätten till nödvärn. I de övriga länderna är det tvärtom.

Kännetecknande för den laga befogenheten och nödvärnsrätten är att en korrekt användning av våld utesluter straffrättsligt ansvar för den eller dem som brukat våldet. Men även misstag kan utesluta straffansvar. Om en polis *felaktigt trodde* att han eller hon befann sig i ett sådant utsatt läge att det var tillåtet att skjuta kan polisen inte dömas för ett uppsåtligt brott, till exempel misshandel. Det brister i uppsåt. Detta hindrar dock inte att polisen kan dömas för ett oaktsamt brott, till exempel vållande till kroppsskada, om missförståndet kan läggas honom eller henne till last som oaktsamhet.

Den principiella skillnaden mellan polisens särskilda rätt att använda våld och den allmänna rätten till nödvärn är att den laga befogenheten används offensivt för att utöva verksamhet som anses värdefull medan nödvärnsrätten brukas defensivt

för att skydda eller rädda något, låt vara att nödvärnet sker som ett motangrepp. Den principiella skillnaden har även en praktisk betydelse: för den polis som tvingas skjuta handlar det i värsta fall om att döda eller att dödas.

I en sådan nödvärnssituation är både poliser och angripare stressade. Då är det vanligt att inlärd färdigheter glöms bort eller att poliserna använder sina vapen mindre skickligt än under ordnade förhållanden. Därmed ökar sannolikt risken för svårare skador än när poliser använder sina vapen inom ramen för den laga befogenheten. Det är så sant som det har sagts: *Rädda poliser skjuter först och frågar sedan*. Det borde vara tvärtom. Här utmärker sig Finland, där poliser ser det som ett misslyckande att skjuta i nödvärn.

En sak är uppenbar. För att förhindra felaktigt bruk av skjutvapen från polisens sida är frågor om regelverket, beväpningen, utbildningen och uppföljningen av grundläggande betydelse. Poliser måste veta vad som gäller. Det är också en förutsättning för att polisen skall ha allmänhetens förtroende. Undersökningen visar att en klar och tydlig vapenpolicy är avgörande för den enskilde polisens bruk av skjutvapen, och i förlängningen därmed även för konsekvenserna av vapenbruket. Här vilar ett stort ansvar på lagstiftare – och polisledning. De får aldrig acceptera att någon enda polis skjuter i andra fall än när det är försvarligt.

Referenser

- Auglend, R.L., Mæland, H. och Røsandhaug, K.** (2004). *Politirett*. 2. utgåve. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Danelius, H.** (2002). *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. Stockholm: Norstedts.
- Elholm, T.** (2003). *Politiets brug af skydevåben. Juridiske aspekter*. København: Forlaget Thomson.
- Geller, W.A. och Scott, M.** (1992). *Deadly Force: What We Know. A Practitioner's Desk Reference on Police-Involved Shootings*. Washington DC: Police Executive Research Forum.
- Helminen, K., Kuusinäki, M. och Salminen, M.** (2000). *Polisrätt*. Kappakaari: Juristförbundets förlag.
- Henricson, I.** (2004). *Politiret*. 3. udg. København: Jurist- og Økonomforbundets forlag.
- Holmberg, L.** (2004). *Politiets brug af skydevåben i Danmark 1985–2002*. Det juridiske fakultet, Københavns universitet. Internet: www.jm.dk/image.asp?page=image&objno=72016

- Karlsson, I. och Christianson, S-Å.** (2003). The phenomenology of traumatic experiences in police work. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*. Vol. 20 (3): 419–438.
- Klinger, D.** (2004). *Into the Killing Zone. A Cop's Eye View of Deadly Force*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Knutsson, J.** (2004). Police use of firearms a constant? – the Swedish and Norwegian experience. I: Mesko, G.; Pagon, M. och Dobovsek, B. (red.) *Policing in Central and Eastern Europe. Dilemmas of Contemporary Justice*. Faculty of Criminal Justice. University of Maribor. Slovenia.
- Knutsson, J. och Strype J.** (2002). *Polisens bruk av skjutvapen*. Rapport 2002:1. Jönköping: Polihögskolan.
- Knutsson, J. och Strype, J.** (2003). Police Use of Firearms in Norway and Sweden – the significance of gun availability. *Policing & Society*. Vol. 13 (4):429–439.
- Kommittén om tillsynen över polis och åklagare** (2003). Förstärkt granskning av polis och åklagare (SOU 2003:41). Internet: www.regeringen.se
- Næshagen, F.** (2000) Norway's Democratic and Conservative Tradition in Policing. *Scandinavian Journal of History*. 25:177–195.
- Norée, A.** (2000). *Laga befogenhet. Polisens rätt att använda våld*. Stockholm: Jure.
- Norée, A.** (2004). *Polisens rätt att skjuta*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Rehof, L.A. och Trier, T.** (1990). *Menneskeret*. København: Jurist- og Økonomforbundets forlag.
- Strype, J. och Knutsson, J.** (2002). *Politiets bruk av skytevåpen*. PHS Forskning 2002:1. Oslo: Politihøgskolen.
- Thomassen, G.** (1999). SEFO – *Det særskilte etterforskningsorgan. En empirisk belysning*. PHS Forskning 1999:2. Oslo: Politihøgskolen.

Appendix

Tabell I. Antal incidenter där polis i tjänst hotat med skjutvapen, avlossat skott samt skadat eller dödat motpart, Danmark, 1996–2002.

År	Hotat	Skjutit	Skadat	Dödat
1996	222	13	6	1
1997	276	18	3	0
1998	196	7	4	0
1999	216	10	3	0
2000	236	12	3	0
2001	242	23	4	3
2002	269	16	3	2

Tabell II. Antal incidenter där polis i tjänst hotat med skjutvapen, avlossat skott samt skadat eller dödat motpart, Finland, 1997–2003.

År	Hotat	Skjutit	Skadat	Dödat
1997	11	15	1	1
1998	11	23	1	0
1999	30	16	1	0
2000	28	12	5	1
2001	28	19	1	0
2002	27	15	3	0
2003	31	10	0	0

Tabell III. Antal incidenter där polis i tjänst hotat med skjutvapen, avlossat skott samt skadat eller dödat motpart, Norge, 1996-2002.

År	Hotat	Skjutit	Skadat	Dödat
1996	28	5	2	0
1997	28	1	1	0
1998	49	3	1	0
1999	52	1	2	0
2000	84	1	0	1
2001	86	4	0	0
2002	70	1	1	0

Tabell IV. Antal incidenter där polis i tjänst hotat med skjutvapen, avlossat skott samt skadat eller dödat motpart, Sverige, 1996–2002.

År	Hotat	Skjutit	Skadat	Dödat
1996	u.s	31	5	0
1997	u.s	27	5	0
1998	u.s	30	7	1
1999	u.s	24	7	3
2000	u.s	22	7	2
2001	u.s	19	5	2
2002	u.s	26	7	1

Tabell V. Parvisa signifikanstester (ANOVA) över antal incidenter, antal incidenter med skadad motpart, antal incidenter med dödad motpart samt skadad och dödad motpart. Incidenter där polis under tjänstgöring öppnat eld per miljoner invånare. Danmark, Norge och Sverige 1996–2002, Finland 1997–2003.

	Danmark - Finland		Danmark - Norge		Danmark - Sverige	
	F	P-värde	F	P-värde	F	P-värde
Skjutning per milj inv	3,88	0,0725	28,20	0,0002	0,28	0,6054
Skadade per milj inv	6,21	0,0284	19,60	0,0008	0,01	0,9341
Dödade per milj inv	1,28	0,2798	1,98	0,1852	0,03	0,8748
Skadade/dödade per milj inv	5,93	0,0314	17,96	0,0012	0,02	0,8794

(fortsättning tabell V)

	Finland - Norge		Finland - Sverige		Norge - Sverige	
	F	P-värde	F	P-värde	F	P-värde
Skjutning per milj inv	44,39	0,0001	3,62	0,0814	101,01	0,0001
Skadade per milj inv	0,54	0,4766	7,48	0,0181	31,20	0,0001
Dödade per milj inv	0,24	0,6332	2,27	0,1578	3,90	0,0717
Skadade/dödade per milj inv	0,66	0,4313	7,32	0,0191	33,35	0,0001

Denna skrift består av en samling uppsatser på temat polisens bruk av skjutvapen. För fyra av de nordiska länderna Danmark, Finland, Norge och Sverige behandlas två övergripande frågor: dels hur lagstiftaren valt att reglera polisens bruk av skjutvapen, dels hur bruket gestaltar sig. I varje land har en jurist och personer med kunskaper om polisens vapenbruk tagit sig an dessa frågor. Dessutom ingår ett avsnitt där regleringen och bruket jämförs de fyra länderna emellan.

Politihøgskolen
Slemdalsveien 5
Postboks 5027, Majorstuen
0301 Oslo, Norge
Tlf: +47 23 19 99 00
Faks: +47 23 19 99 01
www.phs.no